УЖ

Український журнал

7–8 | 2010
ціна 30 Kč

**Тема:
як вийти з пекла?**

СТОП ЦЕНЗУРІ!

Спокійно,
це лише Янукович

Хвороби української
журналістики

Згортання демократії?

Бароко над Десною

9 771802 586009 07

Автор: Федор Віцо, Пряшів, Словаччина

в нашому просторі

ЗМІСТ

вдома на чужині

7 *Лубош Палата*
Два обличчя Словаччини

8 *Олександр Бойченко*
Знову актуальний

9 *Петро Андрусечко*
Україну покинув патріот

10 **Пшемислав Журавський вель Ґраєвський: „Зовнішня політика Польщі лягла у дрейф“**

11 *Анджей Бжезєцкі*
Спокійно, це лише Янукович

гості

13 **Наталія Лигачова: „Влада врешті-решт певною мірою окупує інформаційний простір України“**

Сьогоднішня ситуація гірша. Тоді ми мали справу з темниками, які присилалися факсом, електронною поштою. Нині маніпуляції в ефірі стали набагато тоншими, аніж у 2004 році.

тема: як вийти з пекла?

17 *Олена Коркодим*
„Стоп цензурі!“: книга скарг і пропозицій

19 *Андрій Куликов*
Пущені на самоплив

20 *Отар Довженко*
Країна переможеної теледемократії

22 *Алла Лазарева*
Українська журналістика: як вийти з Пекла?

25 *Олег Панфілов*
„Військові“ умови російської журналістики

26 *Віктор Замятін*
Хвороби української журналістики

Медіа-спільнота, яка склалася в Україні, не має ні достатнього впливу на процеси, що протікають у суспільстві і державі, ні достатнього розуміння цих процесів. Вона значною мірою існує в інформаційному і культурному просторі, створеному за межами України...

27 *Дана Мігалікова*
Свобода слова по-іспанськи

28 *Кася Кльош*
Ванна із ватних кульок як метафора білоруського інформаційного простору

30 *Петро Тима*
Медіа меншини над Віслою

„Український журнал“
www.ukrzurnal.eu
Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині
№ 7–8 (59), 2010, рік п'ятий
Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz
Редколегія:
Прага – Ленка Віх (головний редактор), Богдан Копчак, Валентина Люля, Інна Біланин, Івана Ґрешлик, Богдан Зілинський, Рене Кочік, Яна Леонтієва
Варшава – Ростислав Крамар, Петро Тима, Анна Коженьовська-Бігун, Ярослав Присташ
Пряшів – Олесь Мушинка
Київ – Богдана Матіяш, Анастасія Левкова, Петро Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик
Художнє оформлення та верстка: Ондра Гулеш
Дистрибютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів відповідає автор статті.
Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову.
Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026
ISSN 1802-5862

з краю

33 *Михайло Самусь*
Армійські 100 днів Януковича

Свої 100 днів при владі у сфері безпеки і оборони В. Янукович відзначив відмовою України від вступу до НАТО, а також обіцянками забезпечити територіальну цілісність та державний суверенітет через позаблоковий статус.

35 *Петро Андрусечко*
Згортання демократії?

38 *Володимир Фесенко:*
„Йдемо по зачарованому колу“

Катерина Шестакова
41 **Багата Буковина**

культревю

44 **Костянтин Москалець: „Ти бачиш те, чого ніхто на світі не бачить, окрім таких, як ти сам“**

47 *Костянтин Москалець*
Вірші

48 *Тамара Злобіна*
Повернення до кольору

49 *Олег Коцарев*
Бароко над Десною

50 *Ігор Ісаєв*
Коли Національний музей квітне райдугою

51 **письменницька колонка**
Остап Сливинський
Бобковський

52 *Юрко Іздрик*
ПАРА ТОН ДОЗ

53 **музика**

54 *Олек Веремко-Бережний*
Біди українського перекладу

56 *Любов Якимчук*
Хороший письменник – мертвий письменник

57 **рецензії та анотації**

УЖ у мережі Facebook!

„Український журнал“ уже доступний в мережі Facebook, де для всіх охочих відкрито простір для дискусій та коментарів стосовно актуальних та архівних номерів нашого часопису.
Окрім сторінки „Український журнал“, пропонуємо також відвідати групу „Фільми України / Films of Ukraine“, де можна ознайомитись з актуальною інформацією про перегляди українського кіно в Празі та про закордонні фестивалі й акції, в рамках яких презентуються українські фільми.

www.ukrzurnal.eu

Наш читачу!

› Літній, подвійний номер „Українського журналу“ фактично продовжує попереднє число, майже повністю присвячене діям нового президента України та його уряду. Якщо минулого разу ми більше уваги приділяли українській закордонній політиці, то нині, зважаючи на нещодавні події, зосередились на проблемах внутрішніх, передусім – на питаннях, пов’язаних зі свободою слова. Хоча матеріали рубрики „З краю“ інформують також про інші сфери політики нової влади.

Те, що охорона президента збиває з ніг журналіста лише тому, що той не підкорився їхньому наказу, або вимоги Банкової не давати в телеефір „кадри з вінком“ – усе це не видається аж таким дивним для людини, яка знає українські реалії. Проте зі зміною влади в Україні почастішали повідомлення журналістів про втручання власників ЗМІ в редакційну роботу. Міжнародні організації, зокрема „Репортери без кордонів“ чи ПАРЄ, почали висловлювати своє занепокоєння. Президент пообіцяв з журналістами зустрітися, подискутувати і щось вирішити, але врешті-решт передав цю справу не кому іншому, як голові Служби безпеки України Валерію Хорошковському. І тут, мабуть, ховається найбільша проблема. По-перше, чому такими питаннями має відразу займатися СБУ? По-друге, як взагалі можливо, що головою Служби безпеки є один із найбагатших українців? По-третє, як головою СБУ може бути медіамагнат?

Експерт у питаннях медіа Наталія Лигачова, розмову з якою публікуємо в рубриці „Гості“, каже, що величезна частка провини за нинішній стан журналістики лежить на попередній владі, яка чи то не змогла, чи то не захотіла провести легіслативні зміни і створити громадське телебачення. Мабуть, тому нині їй доводиться збирати урожай своєї неспроможності, цього разу – в опозиції. Хоча не варто забувати і про відповідальність журналістів, більшість з яких ніколи особливо не переймалася журналістською етикою.

Наразі невідомо, як далеко зайде у своїх діях нинішня рішуча й скоординована влада, і де саме на цьому шляху їй забракне сил. Принаймні тем для наступного номера нам ще вистачить.

Гарного вам літа і до побачення у вересні.

Нетрадиційні форми туризму

Словацько-польсько-український проект „Зелені Полонини, зелена магістраль туризму, зелене світло для кооперації" розпочався рік тому. Нещодавно відбулася чергова серія семінарів експертів туризму зі Словаччини, Польщі та України. Мета проекту – підтримка нетрадиційних форм туристичних маршрутів на території Східної Словаччини та Західної України, в тому числі кінного, пішого, велосипедного, але й мотоциклетного, автомобільного та залізничного туризму, спортивного парапланеризму, сплаву по річках тощо.

Завданням проекту, крім іншого, є створення необхідної інфраструктури та „еко-освіта" туристів та населення даних регіонів.

Проект здійснюється за сприяння муніципалітету м.Стакчин і за фінансової підтримки Програми Норвезького Фінансового Механізму (Program of the Norwegian Financial Mechanism – „NORWAY GRANTS"). Партнери проекту: Міжнародна асоціація інституцій регіонального розвитку „MAIPP" (включає організації з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та України) – з українського та Агенція регіонального розвитку „Полонина" – зі словацького боку.

Без права на безкоштовне навчання

Верховна Рада України відмовилася надати закордонним українцям право на безкоштовне навчання у вищих навчальних закладах. За ухвалення відповідного законопроекту проголосував 31 депутат при мінімально необхідних 226.

Законопроектом, який було зареєстровано у вересні 2008 року, передбачалося встановити, що закордонні українці нарівні з громадянами України мають право на безкоштовне навчання в державних і комунальних ВНЗ на конкурсній основі. Автором цього законопроекту є депутат Верховної Ради від фракції блоку „Наша Україна-Народна Самооборона" Борис Тарасюк.

В Ізраїль – від осені без віз

20 червня ізраїльський уряд проголосував за скасування віз для України. Для завершення справи потрібно, аби рішення підписали міністри закордонних справ двох країн, потім воно має бути ратифіковане в парламентах обидвох держав і через три місяці рішення набере чинності.

За даними міністра туризму Ізраїлю Стаса Місєжнікова, у 2009 році Ізраїль відвідали 73,5 тис. туристів з України. Очікується, що в результаті скасування віз кількість українських туристів зросте до 200 тисяч осіб на рік.

Новітні рабовласники привозили рабів з Балканів

Різні форми зловживань найманих робітників з України в країнах Заходу давно не є таємницею. Але на цей раз саме українці вирішили заробити на робітниках з бідніших країн Європейського Союзу, яких в Чехію можна привезти без віз, без перевірки на кордоні і без дозволу на працю.

Група українців, яка зараз уже сидить за ґратами, виступила в ролі рабовласників. А рабами в неї – не зі своєї волі – стали знедолені румуни, болгари і українці. Понад 20 осіб.

На волю новітніх рабів поліція Чехії визволила після того, як один із румунів зміг утекти від рабовласників і податися у посольство своєї країни. У справі злочинної групи обласний суд у місті Усті-над-Лабе, що на північному заході Чехії, в середині червня виніс вирок. Їхні вчинки суд кваліфікував як торгівлю людьми і двох звинувачених, Володимира Дубленича і Василя Бенцу, покарав сімома роками ув'язнення, а третього, Михайла Завацького, терміном на 5 років. Українцям загрожувало аж 12 років покарання.

Група українців, з березня 2008-го аж до свого затримання відділом боротьби з організованою злочинністю в лютому 2009 року, присвоювала майже всю зарплату двох десятків заробітчан з Болгарії, Румунії і України, знущалася над ними, змушувала працювати по 17–20 годин на день, погрожувала побоями. Вдень під час роботи за робітниками пильно наглядали, а на ніч усіх закривали в гуртожитку на ключ. У заробітчан забрали не лише паспорти та гроші, але і свободу та людську гідність.

Українці наобіцяли заробітчанам невелику, зате стабільну зарплату, три долари за годину праці, але потім змушували їх, як новітніх рабів, працювати на полі та на м'ясокомбінаті аж по дві зміни, але виплачували їм лише „копійки" – від 8 до 20 доларів на тиждень. На ці гроші люди повинні були самі прохарчуватись – тому їли раз на день, переважно лише картоплю. Недоїдали, деколи навіть голодували.

„Заробітчани не отримували обіцяної зарплати, її в них відбирали нібито як оплату за проживання в гуртожитку. Троє українців, зокрема Василь Бенца, застосували до заробітчан і зброю – газовий пістолет та електрошокер", – прокоментувала вирок суду в Усті-над-Лабе його прес-секретар Ірена Єржабкова.

Слідству допомогли не лише свідчення потерпілих, але і письмові докази, які було знайдено при обшуках, зокрема блокноти з нотатками. З них слідчі змогли підрахувати, що група українських злочинців заробила на своїх рабах сотні тисяч доларів.

Справа новітніх рабовласників і рабів була абсолютно новою для поліції і для обласного суду. „Це вперше, коли подібну справу розглядав обласний суд в Усті-над-Лабе. Ні з чим подібним ми дотепер не зустрічалися. Частина потерпілих була з України, частина – з Болгарії, інші – з Румунії. Всі згодом повернулися на батьківщину без жодного заробітку".

Європейський молодіжний центр в Карпатах

Польсько-український Центр зустрічей академічної молоді може бути створений в українській частині Карпат в 2015 році.

Центр має бути споруджений в селі Микуличині (Івано-Франківська область) і буде профінасований за кошти програм транскордонного співробітництва Європейського Союзу, інших європейських програм допомоги та, можливо, коштів урядів України та Польщі.

Вартість проекту оцінюється в близько 4 мільйони євро. Україна вже виділила близько 900 тисяч гри-

вень на проведення робіт із підготовки проектно-кошторисної документації.

Центр може слугувати не лише молодіжним обмінам та налагодженню контактів між українцями та поляками, але також з іншими молодими людьми із Європейського Союзу.

Окрім житлових приміщень, матиме Центр і залу на триста людей, конференційні, академічні та рекреаційні приміщення, а також оглядовий майданчик, з якого буде видно всю місцевість.

Створення Польсько-українського центру зустрічей академічної молоді ініціювали Варшавський та Прикарпатський національний університет в Івано-Франківську, які презентували цю ідею президентам Польщі та України в липні 2007 року.

Україна підписала угоду про зону вільної торгівлі з ЄАВТ

› Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, перебуваючи з робочим візитом в Ісландії, підписав 24 червня Угоду про зону вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі.

Європейська асоціація вільної торгівлі є зоною вільної торгівлі, яка об'єднує митні території чотирьох європейських країн, які не вступили до Європейського Союзу – Республіки Ісландія, Князівства Ліхтенштейн, Королівства Норвегії та Швейцарської Конфедерації.

Зона вільної торгівлі забезпечує країнам-членам режим вільної торгівлі товарами та послугами, а також гарантує вільний рух капіталів і фізичних осіб.

Три країни-члени ЄАВТ – Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія – входять до Європейського економічного простору (ЄЕП). ЄЕП об'єднує ринки 27 країн-членів Євросоюзу і трьох країн-членів ЄАВТ у спільний ринок обсягом близько 490 млн. споживачів, що робить його найбільшим регіональним інтеграційним об'єднанням у світі.

Два обличчя Словаччини

› Існують дві Словаччини, і, наскільки я знаю цю країну, вони були завжди. Словаччина А – впевнена у собі, відкрита світові, не націоналістична, яка визнає угорців, українців, і навіть ромів як рівноцінних партнерів, повноцінних громадян Словацької Республіки. Це Словаччина успішних, умілих і освічених людей; тут виробляються найдорожчі і найкращі автомобілі на найбільшому в Європі заводі концерну VW; тут бурхливо розвиваються міста, що стають все гарнішими. Словаччина яскравих інтелектуалів, ідеї яких виходять за межі власної країни, прекрасних театральних діячів, чудових музикантів.

Утім, існує і Словаччина Б, яка несе на собі весь тягар нелегкого життя в країні. Це словаки, які все ще не мають, слушно чи ні, впевненості в існуванні своєї держави, яким нові часи після 1989 року хоч і принесли свободу, але, як каже стара приказка, свободою не наїсися. Словаки, які на власній шкірі пізнали, як це, коли новий власник викрадає завод, що потім закриється, і коли гідної роботи немає не тільки в рідному місті, але і довкола в радіусі десятків кілометрів. У бідності і безнадії може статися всяке, людина шукає опору – у державі або в політиках, які роздають обіцянки, навіть знаючи, що не зможуть їх виконати. Словаки, які ненавидять слово „реформи", оскільки вони дуже добре знають, що це означає.

За кілька днів я проїхав усю Словаччину, – не така вона вже і маленька, як може здаватись, – уздовж і впоперек. Я бачив обидві Словаччини, десь чітко розмежовані, а десь – взаємно переплетені, як-от у Земплінській Шираві, де поруч стоять зруйнований маяк і гарний новий пансіонат. Або на самому сході, за містом Михайлівці, де серед поля виростає цілком новий величезний завод. А всього за кілька кілометрів від нього заводи, що в комуністичні часи були одними з найкращих у країні, руйнуються просто на очах. Однієї спекотної літньої ночі я сидів на площі у Сніні, центрі найсхіднішого району Словаччини, місті панельних будинків, в якому, крім ангарів магазинів „Billa" і „Tesco", нічого від часів комунізму не змінилося. Через три дні я сидів у братиславському комплексі „Eurovea", що пахнув новизною і де я почувався, як у недалекому Відні. У Сніні пиво коштувало вісімдесят центів, у братиславському ж комплексі „Eurovea" – три євро п'ятдесят центів. Гадаю, це досить чітко відображає співвідношення зарплат у двох містах, які наче ніколи і не належали до однієї держави.

Відколи Словаччина є самостійною і демократичною державою, ці дві Словаччини завжди зіштовхуються на виборах. Це зіткнення завжди жорстке, як і різниця між світоглядами двох Словаччин. Варто додати, що боротьба є настільки рівною, що і дрібниця може вплинути на перемогу однієї і дуже гіркий програш іншої сторони.

З того часу, як на початках словацької самостійності за владу взявся авторитарний прем'єр Владімір Мечіар, типовий політик Словаччини Б, кожні вибори – це питання прямування Словаччини як держави. Прямування на Схід або на Захід. За влади Мечіара у Словаччині не тільки консервувалось багато чого з комунізму, але через мечіарівську „напівдемократію" країна була навіть вилучена з кандидатів на членство у НАТО і ЄС. Від шести років влади Мечіара Словаччина приходила до тями впродовж восьми років влади Мікулаша Дзурінди. Після жорстких реформ, які хоч і підняли економіку і привели до країни закордонних інвесторів, але вдарили по життєвому рівні багатьох словаків, прийшов сорокарічний учень Мечіара, демагог, колишній комуніст Роберт Фіцо. Реформи, які обіцяв скасувати, не скасував, Словаччина не вийшла ні з НАТО, ні з ЄС, було навіть запроваджене євро, але атмосфера в країні змінилася. Фіцо всюди бачив ворогів – у вільних медіа, словацьких угорцях, транснаціональних концернах. Із упевненої у собі Словаччини за чотири роки він зробив малу закомплексовану країну.

На виборах в половині червня, хоч і на трішки, але Словаччина А, у вигляді команди чотирьох правих партій, виграла. Або, точніше, виграла мрія про таку країну. Уряд першої словацької прем'єрки Івети Радічової буде мати важке завдання – збільшити перевагу Словаччини А над Словаччиною Б настільки, щоб уже на наступних виборах не треба було переживати за словацьку державу. Уряд має завдання відправити не тільки Мечіара, але також Фіца і націоналіста Яна Слоту на політичну пенсію, щоб нарешті Словаччина зайняла своє місце в Європі. У демократичній Європі – хоч і не в західній, але принаймні у центральній її частині.

Лубош Палата, редактор чеської газети „Lidové noviny",

Знову актуальний

Рівно десять років тому, 4 липня 2000 року, помер Ґустав Герлінґ-Ґрудзінський. І щойно тепер його opus magnum – роман „Інший світ" – дочекався українського перекладу (правда, з типографії книжка ще не вийшла, але до кінця літа вийде). З одного боку, соромно, що так пізно, з другого, саме сьогодні, автобіографічний роман колишнього в'язня ГУЛАГу знову набуває в Україні актуального звучання.

А ще з якогось третього боку, не намагаючись виправдати характерну українську повільність, варто згадати, що й на Заході шлях Герлінґа-Ґрудзінського до читача був значно складнішим, ніж можна було б очікувати. Хоч ніби початок виглядав обнадійливо. Автор передмови до англійського (воно й було першим) видання „Іншого світу" 1951 року Бертран Рассел писав: „З-поміж багатьох читаних мною книжок на тему того, що довелося пережити жертвам совєтських в'язниць і таборів, "Інший світ" Ґустава Герлінґа-Ґрудзінського справив на мене найбільше враження і є найкраще написаним. Йому притаманна рідкісна сила простого й живого опису, а правдивість жодного з його місць абсолютно неможливо поставити під сумнів". Книга викликала схвальні рецензії в Англії – схвальні щодо автора, але нажахані змальованою ним картиною. Здавалося, невдовзі „Інший світ" струсоне й континентальною Європою, змусивши її нарешті по-справжньому відкрити очі на сталінський режим і впізнати в ньому „тоталітарного близнюка" нацизму. Проте цього не сталося. До прикладу, в Італії (а від 1955 року до самої смерті Герлінґ-Ґрудзінський мешкав у Неаполі) „Інший світ" десятиліттями „не помічався", у Франції ж книга взагалі тридцять п'ять років не могла пробитися до друку, незважаючи навіть на „протекцію" Альбера Камю.

Коротко цей парадокс можна пояснити так: постаралися „корисні ідіоти", тобто, за визначенням Брюса Торнтона, „люди, які, живучи в ліберально-демократичних країнах, надають моральну й матеріальну допомогу ідеям тоталітаризму". Своїх „корисних ідіотів" у Європі достатньо мав СССР, не бракує їх і путінській Росії. Але якщо нинішні є не так ідіотами, як сконцентрованими переважно на вершинах влади „реальними політиками", що діють радше з прагматичних міркувань, вдаючись до риторики про „загальнолюдські цінності" та „невід'ємні права і свободи" лише після залагодження нафтогазових питань, то їхні попередники частіше засідали по видавництвах і кав'ярнях та вважали себе лівими інтелектуалами й ідейними поборниками прогресу. Герлінґ-Ґрудзінський на власній – облізлій в архангельській тайзі – шкірі пересвідчився, що таке совєтський прогрес, тож вів із корисними для Кремля західними ідіотами запеклу інтелектуальну війну дослівно до останнього подиху.

Крім безпосереднього табірного досвіду, поштовхом до написання „Іншого світу" став каторжний роман Федора Достоєвського „Записки з Мертвого дому", що вже на першій сторінці засвідчує підзаголовок „Совєтські записки" та відповідний епіграф про „заживо Мертвий дім". Подібними є і структура обох творів, і спосіб розгортання оповіді. Чимало сцен і мотивів „Іншого світу" прямо перегукуються з „Мертвим домом": підконвойна робота, вихідний день, Різдво, лазня, лікарня, виступ „художньої самодіяльності", невдала втеча тощо. Нарешті, роман Достоєвського присутній в „Іншому світі" й буквально: саме його читає в таборі Герлінґ-Ґрудзінський і в розділі, який так і називається – „Записки з Мертвого дому", – розповідає про свої враження від цієї лектури.

Враження належали до найсильніших за весь час ув'язнення: „Не те приголомшувало у Достоєвського, що він умів описати нелюдські страждання так, ніби вони становили лише природну частину людської долі, а те, що... між його і нашою долею ніколи не було навіть найменшої перерви... І чим захланніше я пив з отруєного джерела "Записок з Мертвого дому", тим більшу, майже таємну радість знаходив у думці, яка вперше за рік зблиснула в моїй голові – думці про самовизволення через самогубство". На щастя, знайома Герлінґа-Ґрудзінського, Наталія Львівна, яка дала йому почитати „Записки", попросила повернути їй книгу, тож думка про самогубство промайнула і більше не поверталась. Але залишилося сформульоване Наталією Львівною переконання, „що вся Росія завжди була і до сьогодні є мертвим домом, що час зупинився між каторгою Достоєвського і нашими власними муками".

Зідіотілим у своїй совєтофілії корисним „лівим інтелектуалам" Заходу і цього порівняння б вистачило, щоб образитись на „Інший світ". Не могла ж, міркували корисні інтелектуали, здійснена під гаслами свободи і рівності революція нічого не змінити в колишній тюрмі народів. Не може, продовжували міркувати вони, совєтська Росія нічим не відрізнятися від царської. Що ж, більшовицька революція справді дещо змінила: на порядок зменшила норми харчування для в'язнів, на кілька порядків збільшила „виробничі плани", розбудувала ГУЛАГ і загнала в нього вмирати мільйони випадкових людей, перетворивши Сибір на суцільний, за словами Варлама Шаламова, „білий крематорій". Свого часу царська цензура вустами барона Медема висловила до „Записок з Мертвого дому" претензії, мовляв, змальована Достоєвським каторга своєю м'якістю може не стільки запобігти злочинам, скільки привабити потенційних злочинців. І важко не погодитися з бароном: на тлі іншого світу Герлінґа-Ґрудзінського мертвий дім Достоєвського з його вином, калачами і смаженими поросятами здається майже будинком відпочинку.

Анти-герлінґівську логіку „лівих інтелектуалів", у принципі, можна пояснити, хоч менш паскудною вона від цього не стане. Маючи себе за лівих, інтелектуали вважали своїм обов'язком відстоювати відповідну ідеологію, практичним втіленням якої їм увижався СССР. Проблема, однак, у тому, що ліва ідеологія несумісна з тоталітаризмом. Погодившись на друк і поширення „Іншого світу", „ліві інтелектуали" опосередковано б визнали, що ця книга правдива, а отже, що комунізм і нацизм – не антагоністи, як хотілося вірити їм, а таки тота-

літарні близнюки, як наполягав Герлінґ-Ґрудзінський. На таку ідеологічну зраду „ліві інтелектуали" йти не хотіли. Легше було просто відвернутися від мільйонів доведених голодом і рабською працею до тваринного стану людей, легше було не бачити колишніх професорів, які тижнями здихають у власних випорожненнях по бараках-трупарнях, і колишніх оперних співачок, які віддаються уркам на очах цілого табору за миску баланди, легше було не читати книжки, в якій совєтську Росію названо країною, де „можна втратити віру в людину і в сенс боротьби за те, щоб їй було краще на землі".

Про всяк випадок: вираз „ліві інтелектуали" я беру в лапки не тому, що не вважаю їх інтелектуалами (інтелектуалом або, щонайменше, в.о. інтелектуала може бути й ідіот – хоч корисний, хоч некорисний – якщо він продукує й поширює якісь ідеї), а тому, що не вважаю їх лівими. Як на те, класичним – без лапок – лівим інтелектуалом був саме Герлінґ-Ґрудзінський. Тому для нього й не існувало принципової різниці між тоталітарним режимом, який організовує Голокост, і тоталітарним режимом, який організовує Голодомор, між вождем, який винищує уявних ворогів газом, і вождем, який застосовує з тією ж метою природні умови, лісоповал і рудники.

Шкода, що істоти, які в сьогоднішній Україні називають Сталіна „великим переможцем" і вважають його гідним нових пам'ятників, не читають таких книг, як „Інший світ". Ні, навіть Ґустав Герлінґ-Ґрудзінський навряд чи допоміг би їм усвідомити, ким вони є, але принаймні про те, ким вони не є, в романі сказано прямим текстом: „Сидячи на нарах, він ховав обличчя в долонях і тихо шептав слова молитви таким схвильованим, сповненим болю і сліз голосом, наче припадав до стіп розп'яття у безмежному захваті Тим, чиє змучене тіло на хресті не видало із себе ані слова скарги... ‚За кого ти так молишся?' – якось запитав його я, не в силах заснути. ‚За всіх людей', – спокійно відповів він. ‚І за тих, що нас тут тримають?' – ‚Ні, – подумавши, сказав він, – це не люди'".

Олександр Бойченко, Чернівці

Україну покинув патріот

› Цього разу я приїхав до Києва прямо на похорон. 29 травня у ході хіміотерапії, у віці 55 років, помер Ілько Кучерів – директор Фонду Демократичних Ініціатив. Першого червня з Ільком прийшли попрощатися багато його давніх товаришів, друзів, знайомих. Були політики, журналісти, науковці, представники численних позаурядових організацій – усі ті, хто не лише цінували Ілька Кучеріва, але працювали з ним, користалися діяльністю його Фонду. Чимало народу, адже Ілько вів цікаве та інтенсивне життя, оперте на ідеях вільної та незалежної України. Він ніколи не зрадив своїх ідеалів.

Що, однак, відрізняло його від багатьох ідеалістів, – це певний прагматизм, прагнення своєю працею змінити оточуючу реальність. Це була своєрідна робота від самих основ, – без фанфар, часто далеко від камер та софітів. У 1980-х роках Ілько Кучерів брав участь у дисидентському русі, був членом оргкомітету установчого з'їзду громадського руху „Народний Рух України". Однак у вільній Україні обрав не політику, а створив інституцію, яка, певною мірою, була скерована до політиків – мала допомагати їм пізнавати публічну думку, але насамперед служити контролю за починаннями влади. У 1992 році Ілько Кучерів на базі Інституту соціології заснував навчально-дослідницький центр „Демократичні ініціативи", який у 1996 році став Фондом. Саме він був ініціатором та організатором першого українського exit pollu на виборах 2004 року (як і наступних). Дані цього дослідження, проведеного під час другого туру, стали підставою для оскарження офіційних результатів виборів. Фонд надалі веде активну діяльність, власне, як і бажав би цього Ілько.

Не скажу, що я добре знав його, але не знати його було неможливо. Перший раз я прийшов до Фонду у 1998 році, тоді мені не вдалося поговорити з Ільком. Однак пізніше я часто зустрічав його на прес-конференціях, організованих Фондом, на круглих столах, присвячених відносинам з НАТО. Так, Ілько був гарячим прихильником інтеграції України з Альянсом. І вірив, що Україна, незважаючи на останні зміни у зовнішньому курсі, рано чи пізно увійде до НАТО. Частіше, ніж зустрічав, я користувався результатами досліджень Фонду, їх всюди визнавали об'єктивними.

Однак найцікавішими були для мене випадкові зустрічі з ним. Найчастіше – у культовому (хоч і підупалому тепер) барі на Прорізній, де збиралися журналісти, опозиціонери і вільні мислителі усіх мастей. Там можна було поговорити з Ільком у вільній атмосфері, подискутувати, посперечатися. Там іноді журналісти записували його коментарі. Чи не найвиразнішою рисою Ілька, яка одразу кидалася у вічі, була його зацікавленість іншими. Він розпитував, що робиться за кордоном, якої думки його співрозмовники, просто слухав їх, що сьогодні зустрінеш нечасто.

Останній раз при житті я зустрів його, здається, у березні (а, можливо, вже у квітні?). З улюбленого місця ми перейшли трохи далі на Пушкінську, зустрівши головного редактора часопису „Євроатлантика" Віталія Довгича. Ілько розрекламував йому „Український Журнал". Тієї ж миті мені вручили свіжо виданий номер „Євроатлантики" (ще перед офіційною презентацією) з пам'ятними написами від Віталія та Ілька. (Виявилося, він допомагав у підготовці журналу). Це була наша остання зустріч...

Петро Андрусечко, Київ

Пшемислав Журавський вель Ґраєвський:

„Зовнішня політика Польщі лягла у дрейф“

Ярослав Качинський, кандидат на посаду президента Польщі від партії „Право і справедливість“ (яка ніколи не відрізнялася великою любов'ю до Росії, радше навпаки), під час передвиборчої кампанії змінив свій антиросійський образ і заявив, що хотів би відвідати Росію з офіційним візитом. „Хоча би тому, що я ніколи не бачив вашої величезної столиці“, – сказав він у інтерв'ю російському інформагентству „РІА-Новості“. Очевидно, що це пропагандистський крок з метою збільшення електорату, проте – чому він так діє на польське суспільство? У Польщі є специфічний термін – „східна політика“, який не стосується Китаю чи Японії, а винятково країн колишнього СРСР. Однак – чи така політика взагалі існує? Про це говоримо з фахівцем зі „східної політики“, ад'юнктом факультету міжнародних і політичних досліджень Лодзького університету, доктором Пшемиславом Журавським вель Ґраєвським.

Чи вважаєте ви, що в Польщі існує так звана східна політика?

Я вважаю, що такого поняття, як „польська східна політика“, як і взагалі поняття „польська зовнішня політика“, зараз немає. Як заявив польський уряд кільканадцять місяців тому, зараз чинною є т. зв. „доктрина існування в рамках головної течії загальноєвропейської зовнішньої політики“. У цьому сенсі береться до уваги позиція де-факто головних столиць ЄС – тобто офіційних Парижа й Берліна. Проте важко вказати які-небудь конкретні стосунки Польщі з окремими державами, за винятком, наприклад, таких дрібних проблем, як написання польських прізвищ у Литві. У стратегічному сенсі взагалі немає жодних проектів. Колись фундаментальною була співпраця зі США – чи то в рамках воєнних операцій на Балканах і в Іраку, чи то великі проекти з інтеграції. У цих сферах був досягнутий успіх: Польща реалізувала головні цілі своєї зовнішньої політики, тобто ввійшла до НАТО і до ЄС. На сьогодні, з одного боку, втрачено згоду польських еліт щодо подальшого напрямку польської зовнішньої політики. З іншого боку, польське суспільство саме не хоче нести втрати цієї політики: не треба забувати, що власна зовнішня політика передбачає входження в певний конфлікт. Я не бачу жодних великих політичних проектів щодо країн на схід від Польщі: думаю, що „Східне партнерство“ є швидше пропагандистським проектом для Брюсселя, аніж проектом, що впливає на реальний стан справ у Києві, Мінську чи Кишиневі. Це легко перевірити, подивившись на бюджет цього проекту: якщо треба на щось подіяти, то вкладаються такі суми, як, наприклад, у Грецію.

Чи це не тому, що польські еліти не бачать жодної економічної зацікавленості, скажімо, в Україні?

Не треба переоцінювати впливу польських підприємців на польську зовнішню політику. Мені здається, що польський бізнес надто малий, до того ж, наприклад, в Україні існує значний фінансовий ризик у бізнесі, на який не завжди здатні піти польські фірми. Крім того, польські бізнесмени пам'ятають початок 1990-х років, коли Польща вклала в СРСР, що тоді вже ледь-ледь дихав, 7 млрд. доларів і більше ніколи не побачила цих грошей. Якщо ж говорити про вплив фінансових міркувань на зовнішню політику – то це радше інструмент пропаганди. Часто говориться про великий російський ринок, а він насправді не такий вже й великий: майже такий, як і фінський – проте доставка товарів по Росії займає набагато більше часу й коштів, ніж по Фінляндії. Однак польська громадська думка це проковтнула, адже має враження, що у великій Росії існує величезний ринок і такі ж самі можливості для бізнесу.

А як щодо значної зацікавленості Україною в Польщі – і не лише серед політичних еліт? Чи це теж була пропаганда?

Головним у цьому була зацікавленість самих українців. Якщо вона виявиться надто слабкою – гру програють. Саме українці у 2004 році своєю громадянською позицією створили абсолютно новий геополітичний контекст польської східної політики, завдяки якому на Україну звернули значну увагу ЄС та інші суб'єкти міжнародної політики. І не навпаки. Тому я дуже занепокоєний сьогоднішньою відсутністю активності польських політиків на українському і, загалом, східному напрямку.

Як зміниться політика Польщі після президентських виборів?

Східна політика Польщі змінилася після останніх парламентських виборів 2007 року; відтоді вона лягла у дрейф. Ймовірне зайняття партією „Громадянська платформа“ всіх ключових державних посад означатиме продовження попереднього курсу, тобто Польща уникатиме конфліктів.

Але це, здається, зручна позиція для Польщі?

З точки зору польської політики, це нищівна позиція. У Польщі є свої інтереси, які вимагають захисту, що означає конфлікт інтересів з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Зрозумійте мене правильно: це не означає пошуків будь-що-будь різних сутичок. На деяких напрямках вдасться обійти конфлікти, однак на деяких – їх не оминути. Проте країну, яка не має власної позиції і яка чекає, поки цю позицію сформулюють Німеччина й Франція, не братиме ніхто до уваги.

Спілкувався Ігор Ісаєв, Варшава

Текст: Анджей Бжезецкі,
головний редактор „Nowej Europy Wschodniej"
Фото: Катерина Шестакова

Спокійно, це лише Янукович

Згода на продовження перебування Чорноморського флоту, престижні поступки Росії, офіційна відмова від членства у НАТО, натиски на медіа та середовища інтелектуалів – все це раптом принесли Україні останні місяці. Однак у Польщі не чути тривоги і не видно занепокоєння. Але ж можна було сподіватися, що Варшава, яка роками говорить про потребу наближення України до Заходу, визнає ці рішення Віктора Януковича за ознаку повороту до епохи Кучми в її найгіршому вигляді. Чи змінила Польща своє ставлення до України?

Віктор Янукович ніколи не мав у Польщі особливої прихильності. Його знали лише як проросійського та антидемократичного конкурента Віктора Ющенка у 2004 році. Постать, яка викликає підозри. Потім бувало по-різному, симпатія поляків довго втримувалася на боці помаранчевих і мало хто звертав увагу, що Янукович є настільки ж проросійським, наскільки захищає інтереси українських олігархів. Адже під час першого прем'єрства він виконав низку прозахідних жестів. Тим часом дії помаранчевих спричинилися до того, що поляки цілком перестали розуміти, що відбувається над Дніпром. Аж ось настали вибори у лютому 2010 року. Ніхто думку про Януковича радикально не змінив, але його перемогу прийняли як шанс на стабілізацію ситуації у державі. Перший візит до Брюсселю багато коментаторів розцінили як доказ того, що Партія регіонів не є виразником інтересів Москви, а її лідери зробили висновки з минулих років. Тиха згода західних посольств на створення в Україні парламентської більшості та уряду Миколи Азарова в неконституційний спосіб була кредитом довіри, який отримав Янукович. Захід, даючи собі справу, що не може значним чином допомогти Україні у порятунку її бюджету, дав новому уряду вільну дорогу. Польща лише помірковано відігравала тут роль. Янукович, зрештою, ніколи не належав до українських політиків, особливо зацікавлених думкою Польщі – можливо, це прихована образа на поляків за те, що вони підтримували Помаранчеву революцію. Можливо, він вважає, що важливішою є думка Вашингтона, Берліна або усього ЄС, які, од-

нак, не схильні надто перейматися тим, що відбувається в Україні, як це було прийнято у поляків.

Але поляки також уже дещо по-іншому дивляться на Україну. По-перше, досі жива пам'ять хаосу помаранчевих урядів, а також витівка, яку вчинив полякам Віктор Ющенко, вшанувавши наостанок Степана Бандеру. Варшава навчилася бути більш стриманою у коментуванні подій в Україні. По-друге, вже кілька місяців, а саме, з десятого квітня, поляки все ж змушені займатися своїми справами. Катастрофа у Смоленську, повінь, президентські вибори – все це відсунуло інші події на другий план. По-третє, ще раніше, але з квітня особливо, увага польської громадської думки щодо східних сусідів більшою мірою зосереджена на Росії, аніж Україні. По-четверте, ті, хто роками слідкують за політикою України, переконані, що теперішня влада у Києві незабаром і так змушена буде зробити крок у напрямку Європи. По-п'яте, нарешті, у кожній країні, після гострої політичної боротьби, команда, яка приходить до влади, хоче показати зміну і „повернути палицю іншим кінцем".

Щоб показати, як в останні місяці змінився погляд на Україну, процитуємо Ядвігу Станішкіс, польського соціолога. Вона не займається Україною, але є відомим авторитетом для польської правиці, і взяла участь у виборчій кампанії Ярослава Качинського. Отже, на її думку, „Янукович веде більш реалістичну гру, ніж Ющенко. Він намагається просто отримати від Росії якомога більше, оскільки для нього важливо, чи вдасться Україні втримати рівновагу після економічної кризи. Він уже отримав дешевший газ... Але також він, як і його фінансові олігархи, зацікавлений збереженням містка до ЄС" („Tygodnik Powszechny" від 13 червня 2010 року).

Ми знаємо, якими були відносини Леха Кавчинського з Ющенком; і знаємо, що Ярослав Качинський у виборчій кампанії звертався до гасел продовження закордонної політики брата. Додамо також, що середовище „Права і Справедливості" (PiS) часто звинувачувало уряд Дональда Туска у надмірній проросійськості ціною підтримки українських прагнень до інтеграції з Заходом. Беручи все це до уваги, ми бачимо, що поведінка Януковича насправді нікого не хвилює. Але для певності додамо коментар видання „Gazeta Wyborcza", яке майже в усьому не погоджується з ПіС. Отже, журналіст цієї газети (полемізуючи з колегою з власної редакції, який у політичних коментарях переконував у небезпеці залежності України від Росії) писав: „Дешевший газ взамін за базу у Криму взагалі не віддаляє Україну від Європи (...), зменшення ціни газу уможливило побудову бюджету, а це збільшує шанси на нові кредити Фонду (йдеться про МВФ – прим. А.Б.)" („Gazeta Wyborcza" від 3 травня 2010 року). Автор вказує, що Київ не стільки вибрав Росію (а не Європу), скільки довів, що угода з Росією дала йому можливість подальшої співпраці з Заходом.

Поляки уже дещо по-іншому дивляться на Україну. По-перше, досі жива пам'ять хаосу помаранчевих урядів, а також витівка, яку вчинив полякам Віктор Ющенко, вшанувавши Степана Бандеру. По-друге, вже кілька місяців поляки змушені займатися своїми справами.

Голосні, але короткі протести в Україні після підписання угоди з Росією показали, що для Януковича у найближчій перспективі немає альтернативи. Коментатори у Польщі не мають також ілюзій відносно військової вартості Чорноморського флоту – це застарілий лом, утримання якого є елементом престижу Росії. Врешті, важко не помітити, що український уряд не в захопленні від геть усіх ідей Москви – пропозиція об'єднання „Газпрому" з „Нафтогазом" викликала спротив. Нещодавно міністр енергетики України Юрій Бойко розкритикував побудову газопроводу South Stream. Такі голоси у Польщі зауважують.

Також без особливих емоцій сприйняли над Віслою рішення Верховної Ради від 3 червня про відмову від намірів стати членом НАТО. Роками вказувалося на низьку підтримку інтеграції з Альянсом в українському суспільстві. По-друге, це рішення, яке визначає Україну як позаблокову державу, обмежує й вступ до сконструйованої Росією Організації Договору Колективної Безпеки.

Можливо, якби економічна ситуація в Росії та її фінансові можливості були кращими, Європа, в тому числі Польща, більшою мірою була би занепокоєна українсько-російським зближенням. Таємниця полішинеля така, що Росія вже цієї осені побачить дно у скарбничці і стабілізаційні фонди виявляться порожніми. Це призведе до того, що вона буде не в змозі „купувати" Україну. Тоді Янукович – раніше чи пізніше – постукає у двері ЄС, дехто вважає, найпізніше – через півроку. Тоді він буде змушений змінити політику та зробити певні кроки, щоб отримати довіру та гроші Заходу. Можливо, Янукович дуже швидко змушений буде усміхатися Європі, важливо однак, щоб до того часу він не надто багато встиг зіпсувати.

Бо є одне „але". Описані вище речі можна визнати традиційними українськими сварками про Росію та Захід. Так уже робив Кучма і нічого з цього, власне, не виникало. Занепокоєння повинні, однак, викликати інші практики з „допомаранчевих" часів. Дивна активність СБУ щодо журналістських та інтелігентських кіл. Політичні натиски на медіа чи зустрічі з ректорами вищих навчальних закладів, яких застерігають від участі студентів в опозиційній діяльності. Кілька років тому така інформація потрапила б у польських мас-медіа на перші шпальти – тепер про це лише згадують. Важко сказати, чому. Можливо, тому, що останніми тижнями поляки були зосереджені на внутрішніх подіях, а можливо, тому, що після кількох років скандалів у таборі помаранчевих у Польщі вже не вірять кожному слову середовищ, які з ними асоціюються.

Було б недобре, якби Польща, будучи прихильником Януковича в його боротьбі за збалансований бюджет та покращення економічної ситуації, закрила очі на питання прав людини.

Наталія Лигачова:

„Влада врешті-решт певною мірою окупує інформаційний простір України“

Охарактеризуйте, будь-ласка, стан ЗМІ в Україні. Адже українські медіа розвиваються дещо інакше, ніж зарубіжні.

Безумовно, ситуація просунулася у кращий бік, якщо порівнювати з Азербайджаном чи Туркменістаном. Багато наших європейських колег кажуть, що у нас є плюралізм, ненайгірше інформаційне законодавство, досить сильні громадські організації. До останнього часу у нас були лише дві проблеми – відсутність громадського мовлення та прихована реклама, джинса, яка у 2006 році вийшла в індустріалізовані рамки. Громадського мовлення досі немає, джинси немає. Тобто, нині ми можемо більше говорити про джинсу, коли власник не за гроші, а з власних причин, через приховану рекламу рекламує свій власний інтерес, або здійснює політичним партнерам послуги політичного характеру.

Можна говорити про виникнення цензури? Чи можна ситуацію порівняти з системою, яка склалася перед 2004-им?

Мені здається, що сьогоднішня ситуація гірша. Тоді ми мали справу з темниками, які присилалися факсом, електронною поштою. Ці папери бачили менеджери, але й журналісти. Це були інструкції, обов'язкові до виконання на багатьох телеканалах. Нині маніпуляції в ефірі стали набагато тоншими, аніж у 2004 році. Той же В'ячеслав Піховшек, який керував ТСН у 2004 році, визнав, що протягом 149 чи 119 днів у них в ефірі не було Ющенка. Тобто, тоді були порушення формату, часто не було іншої точки зору, опозиції, балансу. Тепер доволі часто формально витримано все. Є точка зору опозиції, є коментарі незалежних експертів, хоча набагато менше ніж повинно бути, тому причепитися набагато складніше. Однак насправді дуже маніпулюють. Влада представляється стабільною, яка чудово працює, суспільство її повністю підтримує, критика подається лише з вуст опозиції. Хоча є свідчення журналістів, що забороняють теми, проте для суспільства ці речі не настільки вбивчі. Тепер можна переконати експертів, що це ознаки цензури, але переконати суспільство – набагато складніше.

Повертаючись до 2004 року, ви згадували Піховшека. Здавалося, для цих людей не буде місця у журналістиці. Я впевнений, у Польщі їм просто не знайшлося б роботи. Чому в Україні навпаки?

Тому що величезна доля відповідальності за те, що тепер відбувається у ЗМІ, лежить на політиках. Політики виявилися нездатними виконати свої передвиборчі обіцянки. Ющенко обіцяв створити громадське телебачення і 90% провини у тому, що його досі немає, лежить на ньому. Журналісти й громадські організації зробили все, що від них залежить. У 2005 році була створена потужна коаліція „Суспільне мовлення“ за участі всіх сил медіаекспертів, юристів, громадських організацій. Були створені концепція, проект закону. Але політики виявилися недостатньо моральними. Чимало помаранчевих політиків одразу притягнули до себе в якості консультантів тих журналістів та політтехнологів, які працювали на інший бік. В тому числі й Піховшек допомагав деяким політикам. Хоча, що стосується саме його особи, певний елемент люстрації відбувся. А провина журналістської спільноти в тому, що вона не виявила видимого спротиву засиллю прихованої реклами, окрім позиції деяких громадських організацій, таких, як „Телекритика“ або Інститут масової інформації та низки інших. І однією з причин сьогоднішньої ситуації є те, що всі подумали, ніби повернення назад немає, цензури не буде, темників не буде. А бізнес є бізнес, йому треба дати можливість заробляти. Гроші, які він вкладає у джинсу, вкладаються у розвиток. Багато хто вважав, що це допустима частка співробітництва громадянського суспільства з бізнесом. Лояльність медійників до помаранчевої команди на певному етапі призвела до того, що системних змін серед

ЗМІ не відбулося. Інформаційне законодавство у нас не найгірше, але якісь речі також не були продумані, передбачені. У 2004 році створювали закони про редакційні статути на телеканалах, але не подумали, щоб туди увійшло більше ніж двоє людей. Щоб редакційні устави були узгоджені з редколегіями та колективами і містили правильні месиджі.

А хто входить у ради?

Я точно не пам'ятаю, але думаю, що одна людина з боку власника та одна – від редакції. Проте там не вказано, що від редакції повинні бути журналісти або представники news-room. На СТБ від журналістів виступає топ-менеджер Олексій Мустафін. Зрозуміло, що топ-менеджер завжди буде на боці власника.

У всіх країнах ЗМІ повністю залежать від своїх власників, які мають право визначати політику свого видання, але прозоро і публічно. У Франції, наприклад, дуже жорсткі умови. Журналісти мають право піти і звільнитися з великою компенсацією, якщо незгодні з політикою власника. У нас цього немає. Немає й традиції та вміння звертатися у суди. У нас слабкі медіа-профспілки, які насправді за законодавством України мають великі можливості відстоювання прав журналістів. У нас немає міцної корпорації. Слава Богу, журналісти починають розуміти необхідність цього.

Я також приймав участь у „Марші свободи" журналістів. Наскільки вони здатні об'єднатися?

Масової підтримки це поки що не отримало. Я передбачаю, що влада врешті-решт певною мірою окупує інформаційний простір України. Але питання – якою мірою. Багато що залежить від позиції західних країн, посольств, міжнародних організацій. Нова влада прислухається не лише до Росії, їм думка Заходу важлива. Адже потрібні кредити МВФ, банківські рахунки у них там відкриті. Бізнес пов'язаний багато в чому із західними структурами. Тому наш протест звернений, з одного боку, до українських журналістів, щоб вони проявили спротив на робочих місцях у редакціях. Але, з іншого боку, публічний бік нашої діяльності звернений на західні структури, щоб вони тримали руку на пульсі.

Ви могли би пояснити, що відбувається з „5 каналом"?

Там дуже складна ситуація. Справа у тому, що сам по собі конкурс на частоти аналогового мовлення при тій ситуації, що у 2012 році Україна повинна перейти на цифри, був алогічний. Вже приймалося рішення про закриття аналогових частот. Все це затіяв канал ТВі, який за свої гроші прорахував частоти, замість того, щоб розвиватися як супутниковий канал. Ця ситуація потрібна була „5 каналу" для того, щоб при переході на цифрове мовлення стати власником не одного каналу, а двох. На підставі того, що у них дві юридичні особи, вони отримали місце для двох каналів (тобто суто комерційний інтерес). А група „Інтер", яка оскаржувала результати конкурсу на частоти, переслідувала теж лише комерційні інтереси. Оскільки лише з того моменту, як вони не отримали того, що хотіли, конкурс став для них дивним.

Тепер ця комерційна історія накладається на політичне бажання нової влади зачистити інформаційний простір. І так сталося, що у цьому приймає участь „5 канал" і ТВі, які волею долі є двома з трьох каналів (плюс „ТОНІС"), які мають більш-менш незалежну позицію.

Коли „5 канал" виграв частоти, знову лобіювали питання, щоб поділитися на два канали. Один мав стати розважальним, а другий – інформаційним. А тепер власники і топ-менеджери заявляють, що НБМ (Підприємство з іноземними інвестиціями у формі товариства з обмеженою відповідальністю „Телерадіокомпанія НБМ" та Товариство з обмеженою відповідальністю ТРК "Експрес-інформ" є власниками „5 каналу" – прим. П.А.) втратив частоти, на які він розраховував, і у нього нема частот у Києві. Він мав стати інформаційним каналом, якого ми, по суті, не маємо. Однак ніхто не примушує власника, якщо він є той самий (Петро Порошенко), робити „Експрес-інформ" розважальним каналом. Вони кажуть, що внесені зміни до ліцензії, але Нацрада це не підтверджує.

Отже, на даному етапі самі журналісти та громадські організації можуть говорити лише про те, що ми зацікавлені у тому, щоб два інформаційні мовці залишились в інформаційному просторі країни. І тиснути на власника телеканалу: якщо у вас не вийшло ось так, тоді розвивайте супутникове мовлення, наприклад, ТВі. А Порошенко нехай гарантує, що не продасть канал (як було з Радіо 5, частоти на мовлення були отримані під інформаційне радіо, але потім його продали і після ряду трансформацій перетворили на радіо „Алла") протягом 5–10 років і це буде інформаційне мовлення, і журналістам можна казати, що вони співвласники компанії. Тобто ми повинні розуміти, що ми не станемо гарматним м'ясом, щоб політики та бізнесмени вирішували свої питання.

Але ризик того, що закриють канал невисокий. Все залежить від власника?

Так, на „5 каналі" все залежить від власника. Інша справа, що ми можемо не знати, хто є власником НБВ та „Експрес-інформ". Поки що ним виступає Порошенко.

Втім, у непрозорості можна дорікнути групі „Інтер"? На Заході може скластися думка про конфлікт інтересів.

Так, безумовно він є. Де-факто головою холдингу є його дружина. Більше того, коли рух „Стоп цензурі!" подав свою заяву, Янукович на прес-конференції передав це голові СБУ. А чому СБУ? Це мимоволі наштовхує на те, що Хорошковському передано монопольний контроль над усім інформаційним простором країни. Не як голові СБУ, а як наближеному до нової влади, до Дмитра Фірташа. Тепер одна група реально монополізувала вплив на інформаційний простір країни. А ми повинні бути зацікавленими, щоб серед олігархів був плюралізм. Щоб існував той же Порошенко, Пінчук, Ахметов.

Останніми роками в Україну приїжджали працювати російські журналісти. Ця тенденція може змінитися?

Може змінитися. Двоє найбільш відомі, Савік Шустер та Євгеній Кисельов, були викинуті з політичних мотивів зі свого інформаційного простору. А тепер, якщо з'являться нові відомі російські ведучі, вони будуть ставлениками тих російських політтехнологів, які тепер консультують нашу владу стосовно інформаційної політики. Як це свого часу було з Дмитром Кисельовим (Популярний російський тележурналіст, заступник генерального директора Всеросійської Державної телерадіокомпанії. Протягом п'яти років,

Наталія Лигачова – медіаексперт, шеф-редактор видань проекту „Телекритика“, заслужений журналіст України. Член Національної комісії з утвердження свободи слова і розвитку інформаційної галузі при Президенті України. Член Громадської ради Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

з 2000-го, очолював інформаційну службу телеканалу ICTV – прим. П.А.). Він був одним з провідників інформаційної політики саме Адміністрації президента Кучми. І його найняли власне саме для цього. І я не здивуюсь, якщо за цими російськими політтехнологами з'являться російські журналісти.

В Україні виходять непогані англомовні видання. „Kyiv Post“, „Ukrainian Weekly“. За принципом роботи вони схожі на західні. Наскільки великий їх вплив на український медіапростір?
В Україні вони абсолютно не мають ніякого впливу.

Тобто, це газета для столиці?
Так, для столиці, для людей з-за закордону, які тут живуть. Мені варто було опублікувати невелику колонку у „Kyiv Post“, і я зразу відчула, що маса зарубіжних кореспондентів почали звертатися до мене за коментарями. Я розумію, що ці газети є впливовими і є джерелами інформації про Україну. Але в самій Україні вони далеко не впливові.

В Україні дуже велика кількість пресагенцій. Наскільки вони якісні? За якими параметрами слід оцінювати їх роботу?
В принципі, „Інтерфакс“ та „УНІАН“ – якісні. В „УНІАН“ більше політичних впливів. „Телекритика“ здійснює моніторинг, ми прийняли рішення, що у зв'язку з політичною ситуацією тепер треба приділяти більше уваги співставленню того, що було в інформ-агенціях і того, що було на телеканалах. Знову ж ми повертаємося до заборонених тем: не висвітлення важливих моментів. В інформагенціях це є, а в новинах немає. Це говорить про якість телевізійної продукції. Багато в чому це російська модель побудови телекерованої демократії. Тобто повністю затискається телевізійний простір, який здійснює масштабний вплив на електорат. І більш-менш вільним є Інтернет, газети і інформагенції, продукт яких скерований на журналістів. А владу не цікавить вплив на журналістів. Вона вважає, що журналісти – бидло та повністю продажні істоти. А найголовніше, транслюються ті месиджі, які розраховані на електорат. Їм досить телебачення. А на Півдні та на Сході з Інтернетом ще гірше, ніж нам здається.

Чи хтось спостерігає за медіаобразом України за кордоном? Як саме пишуть і показують про Україну?
Тепер спеціального проекту у нас немає. Ми періодично моніторимо, ставимо дайджест-переклади. Дуже великий інтерес був у 2005 році, а тепер Україна зійшла на узбіччя інформаційного інтересу Заходу. Це може бути несправедливо, але ми розуміємо, що в цьому винні насамперед ми самі. Адже хаос і відсутність політичної волі старої помаранчевої команди провести реформи в країні, не займатися перетягуванням канату, а виводити країну з дуже глибокої кризи, призвели до того, що інтерес Заходу до України був втрачений.

Тема:

як вийти з пекла?

Текст: Олена Коркодим, оглядач видання „Телекритика“
Фото: Петро Андрусечко

„Стоп цензурі!“: книга скарг і пропозицій

Якщо порівнювати українські мас-медіа із засобами масової інформації Росії чи Білорусі, вони радше живі, аніж мертві. Однак на тлі Європи чи США Україна жахає цивілізований світ гідною трилерів статистикою нападів на журналістів та утисків свободи слова. Невтішними ці дані були і за президентства Віктора Ющенка, і як припускають ЗМІ, не змінилися б на краще, якби главою держави було обрано екс-прем'єр-міністра Юлію Тимошенко.

Однак з початком діяльності Віктора Януковича у якості президента України журналісти безперечно відчули тиск, і цей фактор Інститут світової політики у аналізі зовнішньополітичної діяльності президента відмітив як один з його прорахунків. За даними дослідження, це погіршило імідж України у світі поряд з такими рішучими кроками глави держави, як пролонгація перебування Чорноморського флоту Росії в Україні, відмова від вступу в НАТО з фіксацією позаблокового статусу в законодавстві та незбалансованість зовнішньої політики.

Після заяви пана Януковича про те, що Голодомор – це не геноцид, за майбутнє України почали хвилюватися навіть прихильники „блакитних“, а ставлення до преси під час підписання харківських угод обурило представників міжнародної організації „Репортери без кордонів“. 17 травня 2010 року толерантність президента не витримала дитячого тесту на падіння вінка біля могили Невідомого солдата. Інформуючи про цей комічний інцидент, українські телеканали здебільшого обходилися фотокартками з інтернет-ЗМІ: співробітники Адміністрації президента наполегливо просили не давати в ефір відео. Експерти з моніторингу медіа з наративною тривогою відзначають погіршення якості новин і посилення тиску на журналістів. Напруження у ньюзрумах сягло апогею, чимало особистостей задумалися про зміну професії, агонію професійних стандартів та кінець світу цікавих медіа.

Від юриста до лялькарки

Особистістю, яка мала стосунок до започаткування „Стоп цензурі!“, в історію ввійшов кореспондент „1+1“ Мирослав Откович. Саме йому випало готувати сюжет про заяву пана Януковича стосовно Голодомору. Задля збалансованості інформації він хотів залучити до матеріалу експертів, які не погоджувалися з запереченням геноциду українського народу у 1933-му. Коли журналіст почув, що він не може виконати цю стандартну ділянку роботи, він не промовчав. Не залишилися байдужими і його колеги, які виступили із заявою незгоди з такою редакційною політикою: випадок із сюжетом пана Отковича у їхній діяльності не був винятком. Пізніше до них приєдналися колеги з СТБ, які теж не вважали, що розмови у курилці допоможуть знайти спосіб не калічити громадську думку глядачів усієї країни. Цей спротив підтримали чимало інших журналістів і редакторів.

Власне, громадський рух „Стоп цензурі!“, який виник у кінці травня у Києві зі швидкістю блискавки, став не лише згуртованою реакцією на листи „1+1“ та СТБ проти втручання в редакційну політику. Ініціатива протистоїть усілякому мотлоху, який на різних рівнях заважає журналісту нормально працювати: ігноруванню державними органами влади інформаційних запитів, перешкоджанню і бездіяльності співробітників міліції та чиновників, тенденційному переформатуванню складу Національної ради з питань теле- і радіомовлення, а також тиску на Нацраду з боку СБУ та розформуванню Національної комісії з питань утвердження свободи слова при Президентові України.

Окрім збереження професії журналіста, рух ставить собі за мету сприяння розвитку саморегуляції медійної галузі, що дозволяє перейти від окремих приватних випадків до системної роботи. Оскільки свобода слова важлива не лише для самих ЗМІ, до руху швидко приєдналися експерти, аналітики, громадські організації і люди інших професій – від юриста до лялькарки.

Від самого початку це була ініціатива для ініціативних. Прибічники руху після роботи збиралися у офісі „Телекритики“ – профільного сайту про проблеми медіа в Україні та світі, дискутували і вирішували, як зберегти професійні стандарти. Дійти згоди рішуче налаштованим особистостям вдавалося не відразу: хтось закликав колег до гасел і політичних дій, хтось попереджав: „Обережно, нас прослуховують“, що відразу ж викликало дружній сміх. На одне з зібрань завітала навіть колишня доповідачка Парламентської асамблеї Ради Європи по Україні Ханне Северінсен. Незважаючи на заслужений пенсійний відпочинок, вона прийшла висловити свою підтримку і порадила спрямовувати інформаційні повідомлення руху за кордон, щоб таким чином знайти підтримку серед зарубіжних колег-журналістів та інтелігенції.

У сухому залишку – стандарти

Перші дії активістів „Стоп цензурі!“ виявились по-робочому сухи-

Текст: Олена Коркодим, оглядач видання „Телекритика"
Фото: Петро Андрусечко

ми, небагатими на креативні ідеї. За символіку править нескладний логотип, який розтиражували на простих білих футболках. Під час перших засідань було вирішено прийти у цих футболках на прес-конференцію до ста днів правління Януковича, провести мітинг на день журналіста та видати газету-пародію „Украинская неправда". Це віддруковане на аркушах формату А3 видання мало продемонструвати, якою могла би бути преса за відсутності свободи слова.

Під час прес-конференції активісти на власному прикладі продемонстрували, які запитання має ставити журналіст президенту у демократичній країні. Їх цікавило, що він думає про сам рух, про те, що інформаційна політика державного Першого Національного каналу на рівні менеджменту узгоджується з „приватним" „Інтером" та як реагуватиме влада на випадки перешкоджання журналістській діяльності. Відповідаючи, Президент не приховував чарівної усмішки і того ж дня не виконав обіцянки запросити представників ЗМІ відвідати його резиденцію у Межигір`ї. Однак, на відміну від принизливої для медіа прес-конференції у Харкові, тут усім вистачило місць і мікрофонів. Крім того, під час прес-конференції президент доручив зустрітися з представниками „Стоп цензурі!" міністру внутрішніх справ України та главі Служби безпеки.

„Марш за свободу слова", як і було заплановано, відбувся 6 червня у День журналіста. Сліпуче-сонячної суботи кілька десятків журналістів у супроводі міліції пройшли центральними вулицями Києва. У абсолютно ненапруженій атмосфері вони розповсюджували серед перехожих газету „Украинская неправда", а потім через представників охорони передали примірники представникам влади – президенту, прем'єр-міністру та голові Верховної Ради України.

Сама газета вийшла цікавою і дотепною. Її дописувачі, відомі журналісти та редактори виступили зі знущально-пафосними публікаціями та не менш „добрими" псевдонімами – Сергій Козак-Мамаєв, Сергій Нелещенко, Влас Імущий. На першій шпальті – матеріал про голодування Рината Ахметова на знак протесту проти продажу футбольного клубу „Шахтар", розповідь про еміграційні будні опозиціонерки Юлії Тимошенко в еміграції. Мовою „Украинской неправды" стала російська, за виключенням кількох матеріалів, надрукованих під траурною офіціозною плашкою „Матеріали написані українською мовою в рамках державного замовлення на виконання статті 10 Конституції України та Хартії регіональних мов і меншин".

Цю смішну „Неправду" активісти руху видавали власними коштами та у вільний час. На втілення її у життя пішло якихось пару днів – за словами автори у кишені не лізли. Вони не шкодували іронії і чорного гумору і так розійшлися, що ледве погодилися залучити до роботи літературного редактора.

Відбулася і запланована зустріч з головою Служби безпеки України Валерієм Хорошковським. Головною її особливістю стало те, що розмова пройшла не за глухими дверима, а у присутності кількох телекамер. Стенограму засідання опублікував сайт „Телекритика", і за її змістом, наслідки розмови передбачувані і офіціозні. Так, пан Хорошковський категорично заперечив наявність зовнішнього політичного тиску на власників і топ-менеджерів телеканалів та єдиного центру, з якого координується інформаційна політика ЗМІ. Він не заперечив факту консультування російськими політтехнологами державних діячів України, але визнав факт співпраці російського політконсультанта Ігоря Шувалова з телеканалом „Інтер". Водночас журналістами була озвучена вимога припинити проводити так звані „співбесіди" з журналістами та громадськими діячами, до яких вперше за багато років почала вдаватися спецслужби. Хорошковський пообіцяв це зробити. Як і підтримати законопроект про доступ до інформації, який зараз готується медіаекспертами, та до якого мала чимало зауважень СБУ.

Лише слова

Чи не найкориснішими ліками „Стоп цензурі!" став для регіональних журналістів, де стандарти ЗМІ часто не витримують не лише принципів медіаграмотності, а й здорового глузду. Некияни інформаційні повідомлення руху вивчали здебільшого мовчки і коментували під анонімними підписами. Заступниця шеф-редактора приватного телеканалу „НТС" у Севастополі Тамара Акіменко після того, як поставила свій підпис на підтримку руху „Стоп цензурі!" була вимушена писати заяву про звільнення за власним бажанням. Саме так журналістка, яка працювала на каналі протягом п'яти років, пояснює причину складної розмови з керівництвом. Власники каналу від коментарів відмовилися.

Для журналістів центральних ЗМІ рух став можливістю швидко і резонансно заявити про перешкоджання професійній діяльності. Вже скористався нею журналіст телеканалу СТБ Сергій Андрушко. Інцидент з охоронцем президента,

який без жодних пояснень повалив журналіста на землю, став одним з питань порядку денного зустрічі представників „Стоп цензурі!" Валерієм Хорошковським. Про цей випадок повідомили центральні ЗМІ, і нині розглядається питання про звільнення згаданого співробітника Управління державної охорони.

Чимало журналістів у своїх інтерв'ю вже відмітили, що рух надихнув їх на оптимізм. „Після того, як журналісти „1+1" повстали, і ми разом із ними, відбулися цікаві речі. Робочий процес в останні дні мені дуже подобається, він конструктивний, я розумію, що зовнішнього тиску немає, дзвінків немає, тому що це був би скандал, бо ми зараз у такому стані підвищеної емоційності, що ніхто б уже ніякої інформації приховувати не став би, робити реверансів, намагатися зробити якісь поблажки", – розповідає в коментарях програмі „Рентген", що виходила на радіо „Промінь" активістка руху, журналістка „СТБ" Наталія Соколенко.

Ветерани ЗМІ порівнюють „Стоп цензурі!" із резонансним виступом медіа у 2004-му, коли журналісти напередодні Помаранчевої революції змусили владу та телеканали відмовитися від „темників".

Чимало представників влади оцінюють рух скептично. Зокрема, Валерій Хорошковський у коментарі газеті „Коммерсантъ-Украина" назвав „Стоп цензурі!" політичною технологією „дестабілізаційних сил", зауваживши: „є люди, які щиро вірять у наявність цензури і борються з цим. Є люди, які це підхоплюють. А є люди які це використовують".

Політикам добре відомо: свої прагматичні цілі мають найблагородніші революції. Втім, цього разу йдеться не про революцію чи будь-яку іншу короткотривалу акцію. Так само, як профспілковий рух, „Стоп цензурі!" може тривати роки і, як мінімум, нагадувати суспільству про право на якісну інформацію. У такий-от цивілізований спосіб, коли для пояснення суті претензії вистачає слів.

Положення громадського руху поки що не стали ані бестселером, ані Біблією для українських журналістів, лише нагадали про право на власні очі.

Пущені на самоплив

› У мене немає підстав не довіряти тим колегам, які кажуть, що тиск на них посилився. Не тільки тому, що влада діє жорстко, але й тому, що замість трьох потужних центрів тиску, які були ще півроку тому (себто президент, прем'єр-міністр і Партія регіонів), зараз залишився фактично один – нова влада.

З іншого боку, можна сказати, що нині з'явилася цікава змога нав'язати владі діалог. З попередньою владою діалогу не виходило. Переважно тому, що вони (в постійній колотнечі) були недієздатними. Тому і всі гарні наміри, особливо у Ющенка (в які я здебільшого вірю), не були реалізовані. Але у нинішній ситуації, навіть якщо ми ставимося до цих людей з недовірою, або з якимись побоюваннями, треба сказати, що нова команда вміє працювати. І не треба втрачати нагоди заявити їм про свої претензії, острахи, або про своє знання як і що зробити краще.

В Україні, на мою думку, сьогодні немає механізму, який би дозволив запровадити реальну цензуру в масштабах держави. Проте є інші засоби, якими можна справляти тиск. Але якщо прочитати заяви журналістів СТБ, ТСН і самого руху „Стоп цензурі!", стає зрозумілим, що насправді там цитуються приклади не з цього періоду. В сучасності появилася певна критична маса, яка була ще стимульована швидкими критичними діями нової влади, і була змушена зорганізуватися.

Основна проблема українських ЗМІ в тому, що нас забагато. У нас забагато телеканалів, друкованих ЗМІ і замало радіо. Ну, не може країна з 46 мільйонами населення, з яких від 3 до 5 млн. за кордоном, з нездоровою навіть до кризи економікою, з малим рекламним ринком, забезпечити функціонування 12 або 15 загальнонаціональних каналів. Адже на них елементарно бракує грошей. Така сама ситуація й з друкованими органами, тому що багато з них зареєстровані, жевріють і підживлюються під час виборів, випускають два-три випуски, за які отримують великі гроші, а потім впадають у сплячку.

Наступна проблема – для більшості наших власників медіа-бізнес не є головним бізнесом. Це у них додатковий, іноді улюблений, іноді створений невідомо чому, іноді виключно для політики, бізнес. Тому й ставлення до його фінансування і до нормального забезпечення журналістів і грошима, і технікою, і умовами праці – другорядне.

Вважають, що проблема „продажних журналістів" і замовних матеріалів особливо відчувається під час виборів. Але тут найбільше лихо саме з щоденною продажністю. Більшість замовних матеріалів стосуються радше не політики. Платять навіть за те, щоб розповіли про благодійну акцію. В Карному кодексі за дачу хабара несе відповідальність і той, хто дає, і той, хто бере. А коли йдеться про замовну журналістику, у нас весь час критикують (або майже завжди) лише журналістів. А журналісти часто поставлені трудовими умовами у такі кондиції, що їх не можна виправдати, але можна зрозуміти. Вони пущені на самоплив – власник про них не дбає, журналістські профспілки про них не думають. І що їм у результаті залишається робити? Або піти геть, або брати і робити замовлені матеріали.

Андрій Куликов,
експерт із засобів масової інформації, журналіст, ведучий ток-шоу „Свобода слова" на ICTV, Київ

Країна переможеної теледемократії

Однією з ознак формування системи „керованої демократії“ в Росії стало зникнення з телевізійного простору прямоефірних політичних ток-шоу. Програми, що залишились або виникали пізніше, виходили в записі, аби редактори-цензори мали можливість підчищати невигідні для влади висловлювання. Навіть у програмах за участю опозиційних діячів не може з'явитись інформація, яку цензура не вважає за потрібне оприлюднювати. Не дивно, що цей вихолощений ерзац мало цікавить аудиторію, яка віддає перевагу розважальному телебаченню.

В Україні за часів президентства Віктора Ющенка розвиток політичного телебачення пішов іншим, але не менш згубним шляхом – настільки екстенсивним, що викликав порівняння з раковою пухлиною. Мов гриби після дощу, з'являлися нові й нові ток-шоу, які знаходили аудиторію і мали високі рейтинги. У програми „Свобода слова“, яку започаткував на телеканалі ICTV восени 2005 року виходець із російського НТВ Савік Шустер, за кілька років виникло щонайменше чотири епігони – кількагодинні масштабні політичні ток-шоу з десятками учасників, спеціальними технічними пристроями для вимірювання громадської думки та іншими засобами стимуляції видовищності. Для задоволення попиту починало бракувати публічних політиків. Опозиція усіх відтінків і фракцій мала необмежений доступ до ефіру й могла практично щодня вступати в словесні баталії з представниками влади.

Каста „телепузиків“

Якби хоч один відсоток виголошених за ці роки взаємних звинувачень потягнув за собою суд і слідство, більшість впливових українських політиків нині сиділа б у в'язниці чи на лаві підсудних. Та, власне, в цьому й була головна особливість української теледемократії. Всі заяви залишались не більш ніж словами, за які ніхто не відповідав, яких ніхто не перевіряв, і які не мали жодних наслідків ні для обвинувачів, ні для обвинувачених. Нічим не обмежена можливість казати неправду, голослівно звинувачувати чи погрожувати була доведена до абсурду.

Внаслідок цього у телеглядачів виникло відчуття віртуальності всього, що відбувається як у студіях ток-шоу, так і в політиці загалом. Ці телевізійні баталії сприймались як реаліті-шоу або телесеріал, який існує в паралельному вимірі й ніяк не стосується реального життя українців. Серед політиків виникла каста „телепузиків“, чия роль у їхніх таборах зводиться саме до походів на телешоу. Плекання конфліктності призвело до того, що глядачі вже не сприймали ці програми без взаємних образ, істерик та хамства. Всі спроби присвятити дискусію культурі, медицині, освіті, запросити спортсменів, зірок шоубізнесу незмінно приносять незадовільні рейтинги.

Тим часом, у періоди виборчих кампаній ставало зрозумілим, що політичні ток-шоу не є складовою механізму суспільного контролю влади, а навпаки – перебувають під впливом останньої та готові обслуговувати її інтереси. На час кампанії ток-шоу змінювали формат на монологічний, перетворюючись із майданчиків для дебатів та з'ясування стосунків на агітаційну трибуну. Протягом трьох місяців останньої виборчої кампанії кожен із умовної „першої шістки“ кандидатів не менше півдесятка, або й десяток разів побував у ефірі без опонентів, із лагідними й іміджево вигідними запитаннями ведучого та журналістів. Натомість, повноцінних теледебатів між лідерами перегонів українці так і не побачили – така форма присутності в ефірі видалася політикам занадто ризикованою. Юлія Тимошенко та Віктор Янукович обмінювались звинуваченнями заочно, кожен на своєму каналі. Вони, втім, і в позавиборний час погоджуються брати участь переважно у „спецпроектах“, де почуваються захищеними від шпильок опонентів.

Готовий відповідати?

Перед виборами на українському телебаченні було до десятка полілогічних політичних ток-шоу. Три з них – на 5 каналі („Я так думаю“ з Анною Безулик, „5 копійок“ із Романом Чайкою та „Майдан“ із Павлом Кужеєвим), три – на ТРК „Україна“ (велике п'ятничне шоу „Шустер live“ з Савіком Шустером, щоденне – з понеділка по четвер – годинне шоу „Шустер live“ з Шустером і Мустафою Найємом та „Готовий відповідати“ з Оксаною Зінов'євою, по одному – на „Інтері“ („Велика політика з Євгенієм Кисельовим“), ICTV („Свобода слова“ з Андрієм Куликовим). Спроби запустити власне повноцінне ток-шоу були на Першому Національному – останніми спробами були „Золота булава“ та „Українська рулетка“, які завершились іще до виборів.

Ще під час виборчої кампанії представники Партії регіонів натякали, що на українському телебаченні „шустерів розвелося“. Почалося, втім, не з власне Шустера,

Текст: Отар Довженко, Київ | Фото: Петро Андрусечко

а з інших ведучих: із ефіру 5 каналу зникли іронічне шоу „5 копійок" і програма „Я так думаю". Остання відрізнялася від інших політичних ток-шоу інтелігентністю та потужним представництвом експертів та журналістів, що робило дискусію змістовнішою. Причиною закриття назвали брак коштів на виробництво. Припинилась також програма „Готовий відповідати", створена за форматом Бі-Бі-Сі Question Time. Нині ТРК „Україна" запустила новий проект за схожим форматом – „Відкритий доступ" із ведучим Андрієм Данилевичем, який запам'ятався українським телеглядачам як еталон журналістської сервільності за часів своєї роботи на каналі „Інтер". Ця програма, втім, виходить у записі. Щоденне шоу „Шустер live", яке часто висвітлювало дражливі для влади теми, з осені не виходитиме – канал „Україна" пояснив відмову від проекту незадовільними рейтингами.

Таким чином, із приходом до влади Віктора Януковича та його команди політичних телепроектів поменшало вдвічі. Що цілком відповідає потребам нової влади, яка не вміє й не любить звітувати перед суспільством, а відтак воліє стандартизувати й узяти під контроль інформаційні потоки. Не секрет, що для цієї влади путінська Росія є зразком для наслідування...

„Чорні списки" Тимошенко

Наскільки контрольованою є редакційна політика ток-шоу? Почнімо з того, що двоє з чотирьох ведучих великих політичних ток-шоу українського телебачення – іммігранти, колишні зірки російського телебачення. Цьому факту знаходили різні пояснення: „малоросійський" провінційний комплекс, брак професійних кадрів серед українських журналістів, невіра у власні сили тощо. Після виборів ми побачили, як Євгеній Кисельов, який був у Росії гнаним нонконформістом, в ефірі найпопулярнішого в країні телеканалу „Інтер" прямим текстом нахвалює нового президента. І це ведучий, перед яким у перший рік роботи в Україні виструнчувались місцеві політики, боязко почуваючись у присутності московської телезірки. Стало ясно: конкурентною перевагою ведучих-варягів є їхня байдужість до внутрішніх українських справ. І, відтак, готовність відпрацьовувати свою чималеньку зарплату у спосіб, неприйнятний для більшості українських ведучих досить високого фахового рівня, не відчуваючи мук громадянського сумління.

Савік Шустер, якого традиційно вважали носієм західних стандартів телебачення та мало не уособленням свободи слова, у вересні минулого року був випадково викритий у залаштункових домовленостях із Партією регіонів, представникові якої, Ринату Ахметову, належить ТРК „Україна". Як виявилось, перед ефіром з Юлією Тимошенко, запланованого у форматі прес-клубу, ведучий прибув до офісу партії на переговори з одним із її лідерів Борисом Колесниковим. Той пообіцяв заборонити ефір, якщо в ньому не буде представників опозиції; тоді Шустер запропонував регіоналам інсценувати незапланований візит. Троє депутатів від Партії регіонів практично паралізували програму, звівши її до емоційної перепалки

з Тимошенко й не давши журналістам поставити і десятої частини заготовлених запитань. Зрештою, коли історія вийшла на світло, Шустерові довелось публічно перепросити глядачів і учасників програми й пообіцяти, що більше подібного не станеться. На практиці, однак, домовленості з політиками не припинились, адже ефір ток-шоу – занадто важливий стратегічний ресурс для власників телеканалів, аби дозволити редакціям визначати його наповнення самостійно.

Навіть відносно демократичний формат прес-клубу, використовуваний під час виборчої кампанії кількома телеканалами, потрапив під цензуру: штаби кандидатів вимагали від телеканалів узгоджувати з ними списки журналістів і викреслювали звідти занадто доскіпливих, „колючих". У „чорних списках" Юлії Тимошенко, зокрема, опинився головний редактор каналу ТВі Роман Скрипін, кореспондент „Української правди" Сергій Лещенко та газети „Сегодня" Олександр Чаленко. „Один із законів журналістики – кожна публічна людина має право комусь давати інтерв'ю, а комусь не давати, – пояснив цю практику згадуваний Євгеній Кисельов. – І оскільки я запрошую політиків фактично на колективне інтерв'ю, то поважаю їхнє право обговорювати зі мною, хто ставитиме їм запитання. Це не значить, що хтось мені викручує руки, диктує, кого кликати чи не кликати. Це питання взаємної поваги".

З приходом нової влади „взаємної поваги" стало, вочевидь, іще більше. Вслід за теленовинами, які протягом трьох місяців президентства Януковича перетворилися на інструмент провладної пропаганди, упокорення сьогодні загрожує й недобиткам ток-шоу. І дарма, що вихолощення і вилучення з ефіру повноцінного політичного полілогу суперечить інтересам аудиторії й, без сумніву, завдасть збитків телеканалам та їхнім власникам. Такі є парадокси українських реалій – бізнес-логіка тут перемагає логіку національних інтересів, але легко поступається логіці інтересів влади.

Українська журналістика: як вийти з Пекла?

Майже незалежна держава, відносно вільна преса, частково самостійна економіка... Упродовж двох десятків років Україні не вдається вийти з цього незавершеного стану на чіткіші політичні та світоглядні обрії. Не в останню чергу – через якість її друкованого й мовленого слова.

Часто кажуть, нібито більшості українців, – як і киргизів, азербайджанців, вірменів, молдаванів, – не потрібна справжня свобода слова. Буцімто, за винятком трьох балтійських країн, пострадянський соціум не накопичив достатнього громадянського ресурсу для підтримки вільної, зубастої, вимогливої до влади преси. А яке весілля – такі й музики.

Аргумент, сказати б, правдивий. Але лише частково. Бо преса та її аудиторія – системи взаємозалежні. Там, де політична влада вільну думку не обмежує, громадянське суспільство й економіка розвиваються успішніше. Як, наприклад, у країнах Північної Європи. Натомість, скрізь, де неупереджений аналіз пробивається до читача в конкуренції з цензурою та пропагандою, суспільні процеси повільніші. Так було у 80-х роках у Греції та Португалії, так є нині в економічно успішних Сингапурі та Південній Кореї. У загальних рисах, українська ситуація відповідає світовій логіці. З кількома відступами від правил.

Всупереч чи завдяки?

Колись давно, в перші роки незалежності, українська журналістика не мала інших обмежень у свободі висловлювань, крім гіперінфляції та власної некомпетентності пишучої братії. Несподівана свобода розлила у повітрі дух п'янкої колективної наївності – святу віру, ніби десь за років 5 чи 10 ми за якістю та змістом журналістського продукту вийдемо на рівень польської та чеської преси.

Проте, і через двадцять років після падіння Берлінської стіни українська медійна сфера навіть не наблизилася до формату останніх років „Солідарності". Так і не з'явилося, попри кілька спроб, потужної й впливової щоденної газети, яку б однаково читали й поважали по всій країні. Такої, як „Монд", „Газета Виборча", „Республіка", „Лідове новіни"... Не виникло сучасного громадського телебачення. Не відбулося загальнонаціонального радіопроекту. Українські мас-медіа, за винятком, можливо, інтернет-видань, залишаються тематично й соціально сегментними, розрахованими щораз на конкретну, тільки „свою" аудиторію.

Чому так сталося? Відповіді треба шукати у трьох площинах: історично-політичній, економічній та фаховій.

Почнемо з буремного грудня 1991 року, кілька тижнів після референдуму про незалежність. Тодішній головний редактор „Молоді України" Володимир Боденчук зажурений повертається з Варшави. Переповідає діалог із польським колегою:

– Ось скажи, – запитував той, – якби зараз українців попередили: аби стати вільними, треба погодитися довгі роки бути бідними? Вони б також проголосували за вихід із СРСР?

– Не знаю, – чесно відповів український редактор.

– А от поляки краще б обрали голодну свободу, ніж сите поневолення, – впевнено зазначив анонімний польський журналіст.

Тоді ціла Україна активно обговорювала фразу, якій судилося стати

крилатою: „ковбаса чи колбаса – аби вона була". Хтось обурювався, а хтось і погоджувався. Час довів, що ті, кому свобода й гідність є дорожчими за матеріальний комфорт, і нині залишаються в меншості. Правильно тоді засмутився Володимир Боденчук. Не підвела його професійна інтуїція. Як на рівні суспільства, так і на рівні специфічного журналістського прошарку, більшість шукає передовсім фінансової стабільності. „Політично непритомні", – скаже пізніше про них Оксана Забужко.

„А кому в світі, в масі потрібна свобода? – розмірковує колишній дисидент, правозахисник та літературний критик Леонід Плющ. – Навіть у Франції можна спостерігати, як легко маси сприймають несвободу. На відміну від Росії, українці (не лише етнічні) набагато більше свободолюбні, ніж мешканці Росії. Недарма російська демократія до останнього часу з надією дивилася на Україну. Традиції, корені рабської свідомості в Україні не такі глибинні. Інша справа, що та українська волелюбність часто переходить у таку анархію, яка унеможливлює пошук спільних рішень".

У перші роки незалежності, десь аж до призначення прем'єром Павла Лазаренка, українська влада дійсно, на системному рівні, не чинила жорсткого тиску на мас-медіа. Сталося так не завдяки її надмірній демократичності. Тодішні керманичі трохи іншим займалися: активно накопичували первинний капітал. А журналісти – на колективному рівні – не надто турбували владу надмірною вимогливістю.

Стандарти неупередженої демократичної преси застосовувала по великих містах лише елітна меншість. Критична ж маса працівників пера та мікрофона, свідомо чи ні, залишалася під впливом ленінського визначення преси – „привідний пасок партії". Тобто щиро вірила, ніби роль журналіста – роз'яснювати начальницькі думки народу. На чому й зосереджувалася.

Були, звичайно, і зухвале убивство київського телевізійника Вадима Бойка, і непереконливе самогубство луганського газетяра Петра Шевченка, і загадкове смертельне отруєння у Чернівцях Віктора Фреліха. Розслідування цих загиблих журналістів про гро-

Текст: Алла Лазарева, Париж
Фото: Петро Андрусечко

ші Компартії, про дивне облисіння дітей у Чернівецькій області, про зловживання регіональної влади так і залишилися недописаними. А їхня страшна смерть – як не гірко про це казати – не стала каталізатором для розвитку нової суспільної свідомості.

За право на професію

Справа Гонгадзе та журналістські бунти під час Помаранчевої революції вивели проблему стандартів журналістської праці на рівень суспільної необхідності. Тоді реформаторські зусилля журналістських активістів виявилися недостатніми. Вітчизняна преса так і не виборсалася з радянської звички коритися грубій політичній та економічній силі.

Не просто не зникли, але навпаки, розквітли пишним цвітом сумнівні комунікаційні, „джинсові" проекти. Бігання з прес-аташе до журналістики та навпаки чомусь охрестили „журналістським бізнесом". Такого бізнесу, всіх цих чорно-білих піарів, і близько немає у розвинених країнах. Проте – хоч греблю гати – в Латинській Америці та в Африці, а також по країнах колишнього СРСР.

Леонід Плющ називає наступні хронічні проблеми української журналістики: моральна й інтелектуальна безвідповідальність переважної маси. Майже цілковита відсутність діалогу в пошуках інформаційної істини. Групівщина. Радянщина, яка для України означала тотальну провінціалізацію. В цілому українська преса так і залишилася провінційною, хуторянською. Але це випливає зі стану української культури, масової й офіційної: суцільний соцреалізм, з варіацією нацреалізму. XIX сторіччя в XXI-ому. Український варіант соцреалізму – солодкавість (вишнево-солов'їний сюсюрреалізм).

Л. Плющ вважає, що справжня культурна еліта в Україні тільки народжується. Якщо поглянути на досвід практично всіх постколоніальних держав, то подібний шлях судився більшості країн світу. За статистикою міжнародної правозахисної світової мережі IFEX (International Freedom of Expression eXchange), понад півтори сотні з-поміж 193 країн світу мають гострі проблеми зі збором, перевіркою та розповсюдженням об'єктивної інформації.

Отже, в контексті світових тенденцій та з огляду на історичні обставини, нова українська влада не оригінальна. Скрізь, де не вдалося збудувати ефективну правову державу, олігархія, свідома власних інтересів, як може – перешкоджає й розвитку вільної думки, й становленню потужного середнього класу. Втім, закономірність не означає приреченість.

Рух „Стоп цензурі", мабуть, вперше в українській історії намагається поставити до дії механізми колективного журналістського спротиву. У довготривалій перспективі, доля цього починання найбільше залежить від позиції не так журналістів, як найширшої громадської думки читачів, слухачів та глядачів. Інакше протести кількох сотень розчиняться в болоті багатомільйонної

байдужості. Як уже траплялося в українській історії в XVII та на початку XX століття.

Нинішня українська влада – класична компрадорська буржуазія – логічна в тому, чим вона є. Чекати від неї добровільних поступок, що на загальному, що на вузькомедійному рівні, було б великою наївністю. Настав час грубій силі протиставити силу мудру. Силу колективного розуму, що гартується у вільному інтелектуальному обміні. Не менш наївним також було би сподіватися лише на таланти та енергію окремих пассіонаріїв. Потрібні не тільки нові лідери, але й нові, вимогливі до влади громадяни. Не лише ідеалісти, а й ті, хто здатен дієво їх підтримати.

Розтопити читацьку недовіру до журналістської праці, успадкованої з радянських часів та зміцненої аморальною практикою прихованої реклами, буде не просто. Багатьом „маленьким українцям", суто на побутовому рівні, легше жити за звичкою, не шукаючи пригод та небезпек. Саме такий герметично замкнений, протополітичний консерватизм і дозволяє масово приходити до влади корумпованим та некомпетентним політикам. Саме цей психологічний тип найбільше поширений з-поміж українських, азербайджанських, парагвайських, алжирських та інших, їм подібних, виборців.

Колись, наприкінці 80-х років, тодішній чеський дисидент та майбутній президент країни Вацлав Гавел висловив влучну й мудру думку: „Справа не в тому, щоб потрапити до Раю. Нині нам потрібно вийти з Пекла"

Для України такий проект був би, мабуть, найбільш реалістичним. Специфічно для журналістів, він би означав усвідомлену потребу виборсатися з брехні. Про корпоративну солідарність з власником мас-медіа, про „бізнесові" засади професії та про незабутній „привідний пасок" товариша Леніна. Всі ці модерні та архаїчні способи маніпуляції не мають нічого спільного з професією.

„Військові" умови російської журналістики

› На просторі колишнього СРСР термін „екстремальна журналістика" дуже популярний. Звичайно, називаючи десять років тому свою організацію „Центром Екстремальної Журналістики", я в це вкладав розуміння того, що ми будемо займатися військовою журналістикою. Це був час, коли у Кремль прийшов Володимир Путін. Але вже за рік чи два стало зрозуміло, що вся російська журналістика стала екстремальною.

Влада почала порушувати закони, переслідувати журналістів, саджати їх у в'язниці, з'явилася величезна кількість кримінальних справ проти працівників ЗМІ. Вся російська журналістика працювала і працює в екстремальних умовах, дуже схожих на військові.

Коли ми створювали Центр, хотіли допомагати журналістам, які працювали у Чечні. Але коли ситуація погіршилася, почали робити моніторинг. Це була дослідницька праця, що допомагала міжнародним організаціям (ОБСЄ, Рада Європи, ЄС) зрозуміти те, що відбувалося зі свободою слова у колишніх республіках СРСР.

Як не прикро, більша частина країн колишнього СРСР будують свою політику за прикладом Росії. Вже давно можна було помітити, що політична ситуація у Росії впливає на більшу частину інших країн. Наприклад, ліберальна політика Бориса Єльцина мала вплив на незалежну журналістику у Киргизстані, де саме у цей період почало виходити чимало незалежних газет. Те саме можна сказати про Казахстан і перші роки Назарбаєва. Нагадаймо й лояльні відносини у Молдові... Але тільки-но з'являється Володимир Путін, його політику щодо незалежної преси також можна відслідкувати і в інших країнах колишнього СРСР. Погіршується стан з журналістикою у Киргизстані, у Білорусі ситуація практично не змінюється. І тільки-но прийшов до влади в Україні друг Кремля Янукович, в українських журналістів теж виникли проблеми.

Єдина країна, яка не зазнає політичного впливу Росії – це Грузія. В них є власні проблеми, пов'язані з тим, що демократичні зміни тут почалися лише шість років тому. До цього був довгий період консервації радянської спадщини, тому проблеми у Грузії – не в поганих відносинах між владою і журналістикою. Грузія – єдина країна колишнього СРСР, де заборонене створення державних медіа. Тут дуже гарне законодавство, воно відповідає усім вимогам ЄС і Ради Європи. Однак проблема в тому, що в цій країні була погана освіта журналістів, унаслідок чого тепер у грузинських ЗМІ працює багато людей з радянським менталітетом. Але все це можна змінити. Грузинська журналістика, порівняно з іншими країнами колишнього СРСР, найбільш незалежна і тому тут є гарні перспективи для розвитку. Головне, що в країні є атмосфера, яка допомагає розвитку незалежності медіа.

А щодо Росії, тут незалежної журналістики практично немає. Журналісти з незалежними поглядами, люди, які поважають демократичні принципи, тепер в основному в Інтернеті. Є певна кількість журналістів, які пишуть. Але це не можна вважати їхньою професією, оскільки незалежного медіабізнесу в Росії не існує.

Якщо подивитися на ситуацію в Україні, за останніх п'ять років було створено достатньо багато журналістських організацій, є досвід боротьби. Українські журналісти навчилися чинити опір, вони знають, як це робити. У мене є надія, що вони зможуть захистити себе і свою свободу. Все ж менталітет українських журналістів дуже сильно відрізняється від їхніх російських колег, у них великий досвід захисту своїх прав, і вони впораються.

На жаль, часто буває, що журналісти їдуть туди, де краще. Наприклад, журналісти з Росії приїжджають працювати в Україну, а нині українці їдуть в Грузію. Я сподіваюсь, ця мандрівка завершиться у Грузії.

Олег Панфілов,
експерт ОБСЄ зі свободи ЗМІ, в 2000-2010 рр. – директор „Центру Екстремальної Журналістики" (Москва)

Текст: Віктор Замятін, Київ

Хвороби української журналістики

Українська журналістика переживає надзвичайно серйозну системну кризу. Якщо висловитися дуже коротко, то виявиться, що медіа-спільнота, яка склалася в Україні, не має ні достатнього впливу на процеси, що протікають у суспільстві і державі, ні навіть достатнього розуміння цих процесів і своєї власної ролі і завдань у розвитку суспільства. Вона значною мірою існує в інформаційному і культурному просторі, створеному за межами України, часто підтримує міфи, що нав'язуються українському суспільству ззовні.

Головна проблема українського інформаційного середовища полягає в тому, що з нього неможливо дізнатися про те, що насправді відбувається у реальному житті. Зокрема, ціла низка значимих суспільних фактів або зовсім не отримали належного висвітлення у засобах масової інформації, або ж інформація про них була явно недостатньою. Такими були, зокрема, реакція ЗМІ на нещодавню загибель київського студента у відділенні міліції, інформація про харківські домовленості президентів України і Росії, повідомлення про продаж стратегічних підприємств (металургійні заводи „Запоріжсталь" і імені Ілліча). Регіональні новини фактично відсутні у випусках телевізійних новин і на сторінках київських газет.

Я ще кілька років тому наголошував на тому, що свобода слова в Україні існує, хоча іноді – в дуже специфічний спосіб, щонайменше, з 1991 року. Сьогодні справи зі свободою преси менш оптимістичні. У тому, що стосується її законодавчого забезпечення, то чинне українське законодавство цілком відповідає сучасній європейській практиці. Але імплементація цього законодавства, причому як з боку держави і владних органів, так і з боку власників і топ-менеджменту засобів масової інформації дуже часто є незадовільною, такою, що не спрямована на захист потреби суспільства в отриманні об'єктивної незаангажованої і всесторонньої інформації.

Можна швидше говорити про наступні речі. По-перше, за кілька останніх років сталася надзвичайно помітна професійна деградація працівників ЗМІ (журналістів, редакторів, продюсерів). Сьогодні практично неможливо знайти дійсно фахових журналістів і оглядачів, які б, зокрема, працювали у таких сферах, як зовнішня політика, міжнародні новини, біржі та цінні папери, фінанси, енергетика, оборона, право, промисловість, транспорт, макроекономіка, а особливо – суспільство, регіональний розвиток і будівництво нації. Насправді таких журналістів дуже мало, на загальному тлі їхні матеріали можна просто не помітити. Жанр журналістського розслідування фактично відсутній, при тому, що насправді журналісти, які мають необхідний досвід, в Україні є.

Журналістські школи, що були чинні в часи СРСР і у пострадянський період, себе вичерпали і фактично припинили своє існування. Натомість нової якісної української журналістської школи, яка була б невід'ємною частиною загальноєвропейського інформаційного простору, так і не було створено.

По-друге – характерною ознакою української медіа-продукції є те, що висвітлення в українських ЗМІ, і передусім – на телебаченні і в регіональній пресі політичних процесів не дає змоги зрозуміти, які цілі та ідеологію мають політичні сили, присутні сьогодні у великій політиці, хто є їхньою суспільною опорою, якими є джерела їх фінансування, що вони пропонують суспільству.

Більшість журналістів у кращому разі тільки в теорії обізнані з прийнятими в європейських країнах стандартах своєї професії і зовсім не бажають дотримуватися їх на практиці. Так, наприклад, часто у повідомленнях практично неможливо знайти межу, після якої закінчується власне інформація і починається коментар.

Мас-медіа, що належать представникам крупного бізнесу, ніколи не виступають з критикою дій своїх власників та їхніх компаній. Те ж саме стосується мас-медіа, що є об'єктом державної чи комунальної власності (у державній власності перебуває, зокрема, Перший Національний телевізійний канал, газети „Голос України" та „Урядовий кур'єр").

По-третє, зворотній зв'язок між видавцями і суспільством практично відсутній. Жоден видавець в Україні не зміг створити сучасної загальнонаціональної суспільно-політичної газети (газети „День", „Дзеркало тижня", „Високий замок" тощо не є національними виданнями, оскільки орієнтовані на дуже вузьке коло читачів, „Газета по-киевски" (і кілька регіональних випусків) в жодному разі не є серйозним національним виданням, спрямованим на об'єднання нації). Те ж саме стосується численних журналів і ділових видань.

Коли йдеться про спроби тиску на ЗМІ, утиски свободи слова і свободи преси з боку держави, владних органів, окремих осіб, партій, корпорацій, то не слід забувати, що всі ці речі часто позитивно сприймаються власниками і керівництвом медіа та й самими журналістами, і вони комфортно існують у таких умовах, або ж просто побоюються втрати-

ти роботу. Йдеться як про відсутність реального спротиву, так і про редакційну політику, в основі якої самоцензура. Таким чином, мас-медіа значно більше переживають про заробіток і можливості втриматися на ринку – не завжди за рахунок конкурентних переваг. Відтак проблема якості інформації відходить на другий план. Це зумовлює зворотню реакцію з боку суспільства. Про якусь професійну етику медіаспільноти зазвичай говорить лише не надто велика група, головним чином, київських журналістів.

Медіа не сприймаються в суспільстві в ролі лідера, визначного суспільного авторитета, якому безумовно довіряють. Показники довіри суспільства до українських ЗМІ, за результатами опитувань громадської думки, завжди перевищують показники довіри до іноземних ЗМІ (у тому числі – російських, які значна частина суспільства не сприймає як „чужі"), проте це не повинно вводити в оману. ЗМІ не скористалися шансом відбутися в якості сильного публічного інституту, який має безумовний вплив на владу.

Втім, цей шанс не втрачено. З усією очевидністю можна констатувати занепад традиційної преси в усьому світі і початок нового розвитку електронних медіа, які відразу пропонують споживачеві те, чого не може запропонувати жодне традиційне видання: інтерактивність, особисте спілкування і часто – спільну участь у виробленні новин і інформації. Однак не варто забувати, що її справжній розвиток буде можливим тільки тоді, коли інтернет прийде в кожну родину і стане настільки ж звичним явищем, як сьогодні телевізор.

Слабкість та заангажованість українських ЗМІ повністю витікають з рівня розвитку українського суспільства, яке ще не стало нацією. Воно не готове скористатися статтею Конституції, яка прямо зазначає, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Більшість людей готові змиритися з тим, що беруть участь у різних корупційних проявах, у тому числі – отримуючи „чорну" заробітну плату. Інститути громадянського суспільства ще занадто слабкі, щоб отримати з боку населення підтримку й довіру, проте їхній розвиток вказує на те, що ці негативні тенденції можуть бути подолані. Отже, українські мас-медіа хворі на ті самі хвороби, що і суспільство в цілому – але це зовсім не означає, що ці хвороби зайшли у невиліковну стадію.

Свобода слова по-іспанськи

Цьогорічний XXVII конгрес Міжнародної федерації журналістів (МФЖ) відбувся в Іспанії, у містах Кадіс та Сан-Фернандо.

Цей захід проходить кожні три роки. Передостанній конгрес відбувся в Москві, зі стигмою вбивства Анни Політковської. Айдан Уайт, генеральний секретар МФЖ, на прес-конференції тоді заявив, що організація створить спеціальну комісію, щоб провести докладне розслідування трагедії. На жаль, справа залишилася тільки на словах.

Цьогорічний конгрес було урочисто відкрито 25 квітня в Театрі де лос Кортес, де в 1810 році, під час окупації Іспанії Наполеоном, депутати тодішніх Генеральних Кортес Королівства Іспанія прийняли декрет, який гарантував свободу преси, а також декрет про дотримання основних прав людини та закон про рівноправність латиноамериканців.

Окремі дискусії конгресу проходили в дусі „без свободи слова не може бути демократії". Його учасники зокрема обговорювали питання, чи в часи сучасних технологій та економічної кризи можна знайти модель, яка гарантувала б у майбутньому якісну журналістику. На їхню думку, для цього важливо точно визначити межі між блоґерами та журналістами-професіоналами. А з другого боку, потрібно більше довіряти фрілансерам, які є необхідною складовою демократичної держави.

Голова урочистого відкриття, іспанський віце-прем'єр-міністр Марія Тереза Фернандез де ла Веґа у своїй промові закликала медіа допомогти „вгамувати оглушливий галас" ЗМІ й перетворити його на змістовну інформацію.

Айдан Уайт у своїй промові критично висловився про „великих медіа-магнатів, що монополізують ЗМІ для свого бізнесу". Він відкрито закликав журналістів „очистити" серйозну пресу від бульварщини.

Але основною темою, якою займався конгрес, була безпека журналістів. Саме про це і говорив голова голова Національної спілки журналістів України Ігор Лубченко: „Наша професія все більше несе загрозу життю колег. Гонорари за наші публікації і передачі нерідко виплачують кулями. І не тільки у ‚гарячих точках'". Про трагічну смерть колег заговорив і шеф Союзу журналістів Росії Всеволод Богданов: „15 грудня – особливий день. Щороку ми проводимо День пам'яті загиблих журналістів. У Москву приїжджають родини тих, хто був, мабуть, більш сміливим, впертим і менш обережним, ніж інші".

Тему дискусії далі із запалом продовжували представники Кенії, Алжиру, Палестини та Мексики, яка все ще є країною з підвищеною небезпекою. За даними уряду, з 2000 року наркомафія у цій країні вбила 60 журналістів.

Паралельно з конгресом в Кадісі проходили збори Союзу іспанських журналістів та Міжнародний фестиваль свободи слова. Місто відвідало понад 600 журналістів з цілого світу.

Дана Міґалікова, Вальядолід, Іспанія

Ванна із ватних кульок як метафора білоруського інформаційного простору

Справді, а коли у нас була свобода слова? Може, у той короткий проміжок часу між 1991 і 1994 роками, поки не прийшов до влади перший президент РБ? Можливо, тоді було дозволено набагато більше, ніж зараз, але під тягарем обмежень мало хто згадує ті часи. І важко вибрати на цьому шляху якісь віхи: події, що принижують гідність журналістів і не дозволяють їм працювати, з тих пір трапляються щороку. І гірше за все те, що це вже стало рутиною.

Сумнозвісний „режим", з усіма його жахіттями, – все ж таки не єдина, а точніше, не головна причина занепаду мас-медіа у Білорусі. Для того, щоб газета, журнал або навіть новинний інтернет-сайт виконували свої функції, в них необхідно вкладати зусилля багатьох людей, краще за все – професіоналів. А ще потрібна аудиторія. Окрім вільного доступу до інформації, у цієї аудиторії має бути інформаційна культура, яка виховується роками. І, зрештою, найголовніше: гроші. Хороші журналісти не будуть працювати за копійки, читачі не дізнаються про видання без реклами, і навіть надійний хостинг, зрештою, щось коштує, не кажучи вже про друк.

І якщо цього всього немає, то вийде те, що називається „білоруська преса".

Щоденне спустошення

Мені доводилося часто стикатися з цікавими історіями, які могли би послужити темою для журналістського розслідування або серії біографічних есе. На жаль, я ніколи за них не берусь: мені просто ніде їх публікувати, та і ніхто мені за це не заплатить. Приблизно в такій же ситуації знаходяться майже всі незаангажовані владою журналісти, за винятком тих, хто працює на Росію або Україну. Мало хто береться за таку місію на свій страх і ризик, частіше – заради ідеї, і майже завжди за це розплачується.

Наприклад, навесні 2010 року газета „Народная Воля" опублікувала мемуари свідка Великої Вітчизняної війни, де він розказував про бандитизм радянських партизанів на окупованій німцями території Білорусі. Це викликало численні, хоча й абсурдні за стилем і змістом, відгуки-викриття у державній пресі, а також маріонеткові акції протесту ветеранів, дехто з яких, як виявилося, взагалі не був на війні. На жаль, ця публікація не досягла своєї мети-максимуму – вона залишилась у межах вузької аудиторії незалежної преси, а широка громадськість тим часом готувалася до грандіозного параду військової техніки під шквал пропаганди проти „фальсифікації історії".

Примітно, що під час репетиції параду 9 травня на одній з пожвавлених вулиць міста загорілася бойова техніка, а вже під час авіашоу сталася неполадка одного з військових бомбардувальників. Тисячі людей спостерігали за цими картинами, сотні з них зняли події на фотокамери і мобільні телефони, і десятки цих свідчень потім з'явилися в інтернеті, також і на найбільших недержавних інтернет-порталах. Був би в Білорусі свій „Spiegel", знімок літака, який мало не зачепив житлові будинки, прикрасив би його обкладинку, не кажучи вже про викривальну статтю. Однак державні ЗМІ проігнорували подію, а недержавні зупинила „стіна мовчання" військових, чиновників і причетних осіб.

Цензура зовнішня і внутрішня

У Білорусі цензури немає. Спеціальні комісії збираються дуже рідко, та і то у виняткових випадках, як, скажімо, публікація нової книги про війну. І білоруські журналісти можуть цілком вільно писати про все, що знають, – ось тільки дізнатися ні про що їм не дадуть. За законом, ви не маєте права отримувати інформацію від державних службовців, якщо ви не є акредитованим співпрацівником зареєстрованого видання. А в житті, навіть здолавши ці перешкоди, ви почуєте лише ідеологічно вірне зведення вигаданих чисел і шаблонних фраз, немов прямо почерпнутих із радянської пропаганди. Якщо ж ви спробуєте отримати якусь інформацію за допомогою неформального контакту, то вас, швидше за все, просто злякаються.

Страх висловлювати свою думку – найгірший наслідок інформаційної політики білоруської держави. Його мають навіть незалежні ЗМІ і навіть у тих випадках, коли їм нічого не загрожує. Найсильнішою цензурою тут є автоцензура і внутрішня редакторська цензура, і часом вона заважає працювати ще більше, ніж держслужбовці. Не можна говорити про гроші – відберуть, не можна критикувати колег – тебе почнуть вважати зрадником; владу також не можна лаяти – всі знають, що за це буває; але і хвалити її також не можна ні у чому – як можна, після того, що вона з нами зробила! Таким чином, в інформаційному просторі запанував комфорт оббитої повстю палати, або ж ванни з ватяних кульок, про яку мріє персонаж фільму „Клініка".

За твердженням міністра інформації Олега Пролеськовського, станом на 1 травня 2010 року у Республіці

Текст: Кася Кльош, студентка Європейського гуманітарного університету на програмі „Медіа і комунікації", Вільнюс
Фото: архів

Білорусь було зареєстровано 1281 друкованих ЗМІ, 233 електронних ЗМІ, 8 інформаційних агентств (з цього 966 – недержавні). Таким чином, у останні кілька років у нас зберігається значна перевага недержавних ЗМІ у порівнянні з державними (співвідношення коливається у межах 2:3). Якщо уточнити, то у теперішній час у нас зареєстрована 651 газета, з котрих 438 – недержавні. Тим не менше, у кіоску „Союздруку" у центрі Мінська ви можете придбати всього три, може, чотири газети, в яких події висвітлюються не з офіційної точки зору. А точніше, висвітлюються хоча б якось об'ємно, оскільки найбільші державні видання користуються специфічними методами подання інформації, відпрацьованими ще у радянські часи. З цих чотирьох газет одна відлякує багатьох читачів радикально-іронічним стилем (харизматичний редактор цієї газети видав в Росії роман з красномовною назвою „Параноя"). Друга газета присвячена економічній тематиці, що, знову ж таки, наші громадяни вважають надто розумною темою, щоби читати про неї в газетах. Ще дві – місцеві представники російської преси, які завдяки своєму міжнародному статусу можуть дозволити собі бути об'єктивними. Не у кіосках – у вуличних розповсюджувачів – можна придбати ще декілька незалежних газет, в основному на білоруській мові, які вже багато років балансують на межі повної заборони, потерпають від регулярних переслідувань і атак у медіа-просторі... А що ж сталось з іншими?

Більшу частину з них ви можете побачити тут же – у кіоску вони займають гідне їм місце, але, на жаль, не найвидніше. Вашій увазі пропонується близько десяти найменувань про те, як доглядати за садом і городом, ще більше – про те, як вилікуватися від усіх хвороб (написи на деяких стверджують, що вони „заряджені на здоров'я" народними цілителями). Помітні сегменти преси присвячені криміналу і прибульцям, а також кросвордам та анекдотам. Чи варто говорити, що майже всі ці видання – недержавні? А на найвиднішому місці виставлені білоруські журнали: ця публіка ще строкатіша, але якщо вам потрібно якісне читання про культуру, суспільство чи політику, то ваші потреби залишаться незадоволеними.

Закордон не допоможе

Завдяки таким закордонним організаціям, як Open Society Institute, а також різним європейським фондам для підтримки демократії, у Білорусі існує досить багато медіапроектів – в основному інтернет-журналів культурної, суспільної і політичної тематики. Здавалося б, ось він, вихід, – але, за моїми спостереженнями, лише один з десяти таких проектів виявляється життєздатним. Точну статистику не скаже ніхто: все, що стосується грошей з-за кордону, відбувається у дуже глибокій тіні, розсіювати яку не вигідно нікому. Такі ресурси доволі рідко намагаються вийти на велику аудиторію: для звітів їм достатньо їхніх ста людей, з котрих половина – автори цього і інших таких самих проектів. І інший недолік, що випливає з першого – ідейна прямолінійність матеріалів, які є неначе дзеркальним відображенням державної пропаганди.

Насправді ми вже втомились читати у закордонних ЗМІ про те, як у нас погано. І ще гірше це впливає на молодь. Позиція „нам усі винні, бо ми у центрі Європи і у нас диктатура" є доброю для отримання грантів і для ведення суспільної діяльності, але вона підточує зсередини навіть найбільш перспективні плоди цієї діяльності. У деяких білоруських незалежних сайтів спостерігається синдром „балуваної дитини": що ми не зробимо, це все проти диктатури і тому – добре за замовчуванням. Добрі чужі ідеї, якщо вони вкрадені на благо демократії, добрі погані фотографії, якщо вони зроблені з думкою про Незалежну Білорусь, і тим більш прекрасні неграмотні, нечитабельні тексти, що містять неперевірену інформацію, подекуди написані на вигаданій мові – багато з тих, хто використовує дорадянський правопис, „тарашкевицю", ні разу не потурбувались уважно прочитати її класичні і сучасні граматики. Великою загадкою для мене є те, чому за проекти, які фінансуються зі сторони, дуже рідко беруться професіонали „немолодіжного" віку – і мене зовсім не дивує, що найбільш життєздатнішими і добросовісними з них, як наприклад www.budzma.org і n-europe.eu, створюються і керуються людьми, що народились і виросли у СРСР. Слід зауважити і те, що цим людям пощастило постійно бувати за кордоном...

Пам'ятаєте, чим архітектор відрізняється від бджоли? Перш, ніж взятися за свою будівлю, він вже побудував її у своїй голові. Саме цього не вистачає багатьом творцям білоруських незалежних медіа. У їхньому житті, лише якщо частина його не пройшла за кордоном, відсутній досвід не тільки створення, але і читання вільної преси. Я не кажу про іноземні стажування і майстер-класи, які доступні відносно багатьом. Мова йде про незалежну пресу у повсякденному житті: хто і чому її купує, хто і коли читає, що сподівається у ній знайти і які вимоги ставить до змісту і виконання. Ці дуже прості уявлення допомогли б уникнути багатьох недоліків, головними з яких є невиправдане месіанство і волаючий непрофесіоналізм. І нехай ми не Франція і у нас нема свого „Фігаро", деякі кордони, які стримують розвиток білоруської преси, існують насправді лише у наших головах.

Медіа меншини над Віслою

Виникнення й розвиток україномовних медіа у післявоєнній Польщі пов'язані з політичними подіями загальнодержавного масштабу. Без політичних змін годі було б очікувати, що у 50-х роках, 9 років після операції „Вісла", з'явиться україномовний тижневик або радіопередача.

А політичні зміни 80-х пов'язані зі змінами в якості та кількості медіа, які звертаються до громадян Польщі українською мовою.

Відлига 50-х років, розвінчання сталінізму у Польщі внесли корективи у національну політику держави. Апогей відлиги, т.зв. жовтень 1956 року, для нацменшин асоціювався з виникненням національних товариств та непольськомовних часописів. У результаті цього процесу було засновано Українське Суспільно-культурне Товариство (УСКТ), відтак його друкований орган – тижневик „Наше Слово". Аналогічно з'явилися литовське, білоруське, єврейське товариства і видання їхніми мовами. Окрім преси, для українців були створені регіональні радіопередачі в Ольштині, Ряшеві, Кошаліні та передача польською мовою з українською тематикою у Щецині.

Така схема медіа нацменшини – одна багатотиражна газета (в часи Польської Народної Республіки наклад тижневика НС дотягав до 21 тис. примірників, видавалися додатки „Наша Культура" та додаток для дітей „Світанок"), декілька передач на регіональних радіостанціях – проіснувала до демократичних змін 80–90-х років.

Возвеличити та замовчати

Україномовні медіа в часи ПНР, особливо тижневик „Наше Слово", виконували дуже важливу роль у процесі збереження мови і культури меншини. Тут друкувалися українські автори з СРСР, Чехословаччини, Румунії. Попри цензурні обмеження та політичний тиск, „Наше Слово" мало резонанс в Україні, де цензура була набагато суворішою, ніж у Польщі.

Проте україномовні медіа мусили віддавати данину епосі – возвеличувати вождів пролетаріату, замовчувати деякі історичні теми (післявоєнні депортації, церковна тематика і т.д.). Часто керівниками редакції ставали вірні слуги комунізму, що відштовхувало від них українців, яким з комунізмом було не по дорозі.

Зміни 80-х, пов'язані з виникненням руху „Солідарність", спричинилися до руйнування монополії держави на інформацію, в українському контексті це означало також виникнення самвидаву і нових видань українською та польською мовами. Після проголошення воєнного стану з'явився легальний журнал „Зустрічі", напівлегальне „Свічадо", андеграундний фанзін „Відрижка". Без контролю цензури виходили: гданський „Листок мирян", підляське „Слово", сатирична „Голка", газета „Жорна" в Ольштині, у Вроцлаві –„Krag". На Підляшші протягом 1987–1989 років виходили україномовні „Основи", продовженням яких із 1991 року став щоквартальник, а зараз двомісячник, „Над Бугом і Нарвою".

Серйозні зміни закріпилися після червневих виборів 1989 року, коли Польща стала демократичною країною. Серед національних меншин виникло чимало організацій та видань, у тому числі й Греко-католицький часопис „Благовіст" на Підляшші, журнал „Над Бугом і Нарвою", з'явилися нові радіо- й телепередачі українською мовою.

Ще в часи ПНР українські активісти з УСКТ зверталися до влади з постулатами створення телепередачі українською мовою та центральної радіопередачі, керуючись тим, що українці проживають не компактно, а розпорошені в рамках акції „Вісла", і мають найбільші проблеми зі збереженням мови й культури. Влада звернення проігнорувала.

Щойно у політичній дійсності 90-х нові лідери громади розпочали заходи, спрямовані на впровадження української мови до польського ТБ. Вдалося це у 1995-ому – почала виходити передача „Теленовини", на регіональному рівні у Білому Стоці майже в той самий час з'явилася телепрограма для українців Підляшшя. З 2002 року „Теленовини" стали єдиною загальнопольською передачею, яка транслюється на мові меншини. Передача виходить раз на місяць у часовому режимі 24 хвилин. У м. Ольштин 2005 року з'явилася регіональна телепередача „Український вісник".

Українська громада добилась і збільшення ефірного часу на Радіо Ольштин (із січня 2001-го передачі виходять щоденно), а також заснування українських передач на регіональному Радіо Білосток у 1991 році. Завдяки зусиллям Об'єднання українців Польщі 2003 року було засновано українські радіопередачі „Кермеш" на Радіо Краків, 2005-го – радіопередачу на Радіо Вроцлав.

Українську мову чути з 1990 року також у мовленні для закордону. На П'ятій програмі Польського радіо – „Радіо для закордону" – 1992 року створено українську редакцію, в якій працюють журналісти-українці (громадяни Польщі та вихідці з України).

Як великі гравці малих поглинають

Передачі на радіо та ТБ є складовою польських громадських медіа, що, з одного боку, дає можливість існування (закон про громадські медіа, європейські норми), а з іншого – створює залежність від політичних коливань, яким піддаються громадські ЗМІ. Не треба довго шукати доказів, щоб переконатися, що політична кон'юнктура сильно впливає на україномовні медіа, котрі працюють у системі громадських ЗМІ. Українці Польщі періодично змушені ставати на захист „Теленовин" – збиралися підписи, писалися протести. У 2009 році програму зняли з ефіру, мовляв, „задорога, замало глядачів", Насправді причина була деінде – тодішнє праве керівництво Третього каналу TVP INFO ніяк не хотіло терпіти такої передачі. Програма повернулася в ефір після

Збирання підписів під протоестом проти закриття української програми в польському ТБ. Лемкіська Ватра, липень 2009 р.

того, як у справу втрутилися відомі польські політики. Про неї вперше заговорили також тузи українського парламенту – Ганна Герман та Микола Томенко.

Зняття з ефіру – доволі яскравий приклад конфлікту, а повсякденна буденність малопривабліва – то коштів не вистачає, то журналістів у штат не беруть, то україномовна передача виходить о 23 годині в неділю. Здавалося б, Польща ніби є „солідним" членом ЄС, успішним поборником економічної кризи, проте до європейських норм у плані медіа меншин – над Віслою ще далеко. Іншої схеми, окрім існування в структурі громадських ЗМІ, наразі не придумано, україномовні передачі, котрі на початку 90-х існували на регіональних комерційних радіостанціях, давно зникли. Причиною стала відсутність коштів і консолідація у Польщі комерційного ефіру; малих гравців (регіональні комерційні радіо і ТБ) поглинули великі, а тим українська – ні до чого.

На відміну від електронних медіа, на ринку преси помітних змін не відбувалось. Окрім „Нашого Слова" (середній наклад – 3500 примірників, видає Об'єднання українців Польщі), існують молодші видання – двомісячник „Над Бугом і Нарвою" (видає Союз Українців Підляшшя), щоквартальник „Ватра" (видає Об'єднання лемків), релігійний „Благовіст". Інколи україномовні сторінки вміщує „Przegląd Prawosławny" (Православний огляд).

Тижневик „Гомін", журнали „Зустрічі", „Пертурбації", „Вісник Закерзоння", газета „Жорна", „Перемиські Дзвони" – перестали виходити. Причини, перш за все, фінансові, інколи організаційні. На даний момент утримуються лише україномовні видання, які мають солідного спонсора або в них є підтримка Міністерства внутрішніх справ та адміністрації (MBCiA), яке згідно із законом про меншини від 2005 року виділяє гранти для меншин, в тому числі й для ЗМІ. Ось, наприклад, на „Наше Слово" щорічно виділяється грант приблизно 123 тис. доларів, що складає 50% бюджету видання. Окрім держави, солідним спонсором є Церква.

Попри велику кількість заробітчан з України (кількасот тисяч), у Польщі відсутня україномовна комерційна преса. Крім несерйозних розмов, заважає не той потенціал, не та традиція.

Феномен, якого не помічають

Феноменом у Польщі є не лише існування доволі розвинутої (попри фінансові та інші проблеми) системи україномовних передач та друкованих ЗМІ, а й велика кількість журналістів-українців (автохтонного походження, але й іммігрантів з України), які працюють або працювали в передових польських медіа.

Щодо центральних ЗМІ, то, зокрема, у „Газеті Виборчій" працює Мирослав Чех, у щоденній газеті „Жечпосполіта" – Тетяна Серветник, на громадському ТБ (TVP) – Марія Степан, Андрій Вархіл, Роман Крик, у минулому на TVP (в інформаційних програмах) працювала Єва Почтар. На громадському радіо працює Анна Шевчук, Андрій Рибалт, нещодавно в Радіоінформагентстві (JAR) працювала Анна Кузьма. Є ще кілька інших журналістів-українців на комерційному ТБ Polsa, TVN. Тут ще слід дорахувати журналістів-українців у регіонах, причому деякі з них – на керівних посадах (наприклад, Ігор Гривна у „Газеті Ольштинській").

Окрім тих, що відкрито признаються до української меншини, існує немала група прихованих. Проблемою, однак, є те, що ці люди ніяк не співпрацюють, ба навіть не зустрічаються. Посольство України за 20 років незалежності не додумалося організувати хоча б одну зустріч українських журналістів Польщі. У 2010 році вперше декому з них було вручено грамоти посла України. За 20 років – оце і вся увага людям, які нерідко за допомогою польських ЗМІ реально впливали на імідж України. Про якесь навчання в Україні, поїздки на вибори за рахунок МЗС України або „study visit" – забудьте. Кількість журналістів-українців, які досягли успіху – феномен, якому бракує уваги з боку України.

Фото: Петро Андрусенко

Армійські 100 днів Януковича

Підведення підсумків перших 100 днів перебування при владі, як на мене, було проведено Віктором Януковичем відмінно. Ним було проголошено стільки вірних, в міру песимістичних, в міру оптимістичних, об'єднувальних, інтелектуальних, обнадійливих, жорстких та лагідних думок, що опозиції тільки й залишалося очима кліпати. А що ще робити, якщо президент сказав те саме, що хотіла сказати Юлія Тимошенко? Якби була президентом. Про армію новий Верховний Головнокомандувач теж поговорив.

Діагноз є. Чи буде лікування?

Однак владі, на відміну від опозиції, треба ще й демонструвати результати своєї діяльності. Хоча, скажімо прямо, Віктору Федоровичу робити це легко. Після п'яти років „мильної опери" про Віктора Андрійовича з Юлією Володимирівною, навіть вчасна поява очільника держави перед журналістами видається успіхом.

Свої 100 днів при владі у сфері безпеки і оборони В.Янукович відзначив відмовою України від вступу до НАТО, а також обіцянками забезпечити територіальну цілісність та державний суверенітет через позаблоковий статус. Проте в його промовах все ж було більше критики попередньої влади, аніж конкретних пропозицій щодо виходу українських Збройних Сил з загальновідомої руїни.

„На тлі нескінченних розмов про національну безпеку доведено, як то кажуть, „до ручки" українські Збройні Сили. Їх низька боєздатність – це результат непрофесійних дій тих, хто звик до пустих гасел, але нічого не робив для того, щоб наші літаки були на бойовому чергуванні, ракетні війська – боєздатними, а військовослужбовці – професійними, забезпеченими та навченими. Останні роки Україну роззброювали не зовнішні чинники, а власні демагоги", – повідомив президент. Святі слова. Але хіба про це ще хтось не знав?

„Фінансування українського сектору безпеки у розрахунку на 1 співробітника в 3 рази менше, ніж у Російській Федерації, і на порядок нижче, ніж у країнах НАТО. Збройні Сили України обмежено готові до виконання завдань за призначенням. Озброєння та військова техніка морально і фізично застаріли, недостатньо фінансується проведення бойової підготовки", – підкреслив В.Янукович, явно розраховуючи на те, що для української політичної еліти це стане новиною.

А ось рекомендації президента, як Україні вийти з цієї неприємної ситуації.

Перше: відновити роль Ради національної безпеки і оборони України як центру вироблення політики перетворень у цьому секторі. Друге: після прийняття нового Закону „Про засади зовнішньої і внутрішньої політики", прийняти оновлену Стратегію національної безпеки та нову Воєнну доктрину. Третє: покращити процедури підбору, підготовки, просування щаблями професійної кар'єри, забезпечити підвищення матеріальної зацікавленості співробітників органів сектору безпеки, військовослужбовців та їхнього морального духу. Четверте: змінити підходи до бюджетної політики у сфері національної безпеки і оборони, поклавши в її основу досвід 2003–2004 років, а також європейську практику. П'яте: головні зусилля, фінансові, матеріальні ресурси слід зосередити на розвиток Об'єднаних сил швидкого реагування.

Ще дуже цікавим є зауваження президента щодо концентрації головних зусиль на розвиток Об'єднаних сил швидкого реагування. Пріоритетна важливість цього компоненту для Збройних Сил та їх боєготовності і боєздатності сумнівів не викликає. Але чому на розвиток ОСШР (які складають близько 30% від загальної чисельності ЗС) потрібно зосередити „головні" зусилля та ресурси, а не „достатні"? Чи не означає це, що на забезпечення Основних сил оборони (близько 70% від загальної чисельності ЗС) зусиль та ресурсів взагалі не залишиться, що призведе до їх остаточної деградації?

Реформи армії – лише після 2021 р.

Зрозуміло, що порятунок армії об'єктивно не може бути пріоритетом нової адміністрації – все ж ситуація в країні така, що хоча б у бюджеті дірки залатати за допомогою МВФ. Де там вже воєнними стратегіями займатися.

> До 2015 р. українські військовики будуть займатися лише „збереженням можливостей для відновлення боєздатності Збройних Сил". До 2020 року Міноборони сподівається домогтися відновлення боєздатності армії. І лише з 2021-го почнеться розвиток і реформування ЗСУ. Цікаво, як військовому керівництву вдасться протриматися без розвитку і реформ в армії аж 11 років.

Ось такі концептуальні плани. В принципі, всі ці постулати використовували у своїх виступах всі українські президенти. Дійсно, щось нове тут придумати важко: сформувати законодавчу базу, розробити концепції, створити систему державного управління, забезпечити належне фінансування і реалізацію намічених планів. І, здається, справа „в шляпі". От тільки попередніх Верховних Головнокомандувачів вистачало лише на два перші кроки – написати красиві закони та концепції. Далі – ступор.

Але новий міністр оборони Михайло Єжель до роботи взявся з натхненням, і як справжній морський офіцер наказав підлеглим „Оглянутися у відсіках". Тобто, оцінити, що ж дійсно відбувається в армії. При цьому, керівництво Міноборони офіційно оголосило 2010 рік „Роком стабілізації", протягом якого передбачається зупинити руйнівні процеси в армії. І лише у 2011 р. спробувати почати реформи. Для цього в Міністерстві оборони розпочалася робота над новою Держпрограмою розвитку Збройних Сил на 2011–2015 рр.

Правда, як випливає з інших повідомлень з будівлі військового відомства на Повітрофлотському проспекті в Києві, не багатьом з нинішнього покоління офіцерів до-

25 травня Віце-прем'єр-міністр з питань Євро–2012 Борис Колесніков закликав будувати автобан Краківець-Львів до кордонів Росії. „Концесійна дорога може працювати лише в тому випадку, коли буде затребувана міжнародними компаніями", – наголосив він.

26 травня Опозиційний Комітет захисту України у своєму зверненні до Міжнародного валютного фонду вказує на неефективність економічної політики уряду та просить не давати Україні грошей. „За останні два місяці істотно погіршився бізнесовий та інвестиційний клімат країни. Зокрема, майже на 9 мільярдів гривень збільшився борг з відшкодування ПДВ, різко посилилися адміністративний тиск на підприємства і свавілля фіскальних органів, скасовані обмеження у перевірках податковою службою суб'єктів підприємницької діяльності", – вказують опозиціонери. Опозиція наголошує, що надання коштів МВФ у таких умовах „автоматично означатиме інвестиції у створення диктатури в Україні".

26 травня Кримський парламент прийняв постанову про використання російської мови як регіональної. Також кримський парламент прийняв рішення перейменуватися з „Верховной Рады" у „Верховный Совет".

26 травня Арештований за звинуваченням у вбивстві Георгія Гонгадзе генерал Олексій Пукач вимагає допитати у справі високопосадових осіб, а зокрема, він просить очної ставки зі спікером Верховної Ради Володимиром Литвином.

27 травня Президент Віктор Янукович пропонує подати заявку на проведення в Україні зимових Олімпійських ігор 2022 року. На його думку, захід можна організувати у карпатському містечку Славське.

27 травня Надгробний вінок, який впав на президента Віктора Януковича, продано на інтернет-аукціоні за 42 тисячі.

27 травня Податкова введе мораторій на перевірки малого бізнесу. Це та частина малого бізнесу, яка має валові доходи менше 300 тис. гривень на рік. На сьогодні весь малий бізнес платить до бюджету 12,5% податків, що досить багато.

27 травня Уряд заборонив місцевим радам підвищувати тарифи на житлово-комунальні послуги.

28 травня Міністр економіки Василь Цушко погодився очолити Соціалісведеться послужити у реформованій та модернізованій українській армії. До кінця літа Міноборони планує завершити Стратегічний оборонний бюлетень на період до 2025 р. Так от, цей документ передбачає, що до 2015 р. українські військовики будуть займатися лише „збереженням можливостей для відновлення боєздатності Збройних Сил". До 2020 року Міноборони сподівається домогтися відновлення боєздатності армії. І лише з 2021-го почнеться розвиток і реформування ЗСУ. Не будемо розбиратися з термінологією і логікою процесу. Однак цікаво, як військовому керівництву вдасться протриматися без розвитку і реформ в армії аж 11 років. І це при тому, що, як обіцяє президент, уся країна буде до цього терміну реформована за всіма напрямами – і буде у числі G20.

Принаймні, слід визнати, що навряд чи президент і уряд можуть ось так чесно, як військові, зізнатися, що раніше 2021 року реформ не чекайте...

Помітно, що нове керівництво військового відомства намагається утримати офіцерський кістяк армії, чудово розуміючи, що якщо кадровий потенціал буде знищено, Збройні Сили не дотягнуть не тільки до „реформного" 2021 р., але й до „стабільного" 2011 р. За офіційним даними МО, в 2008 р. зі Збройних Сил звільнилося 3286 офіцерів, у 2009 р. – 2526 офіцерів, а за чотири місяці 2010 р. – вже 915 офіцерів. А тут ще чутки про те, що новий уряд може збільшити пенсійний вік офіцерського складу, тобто остаточно знищити залишки привабливості військової служби.

Тому нове керівництво сподівається зацікавити офіцерів давно випробуваним способом – знову пообіцяти вирішити квартирне питання і підняти платню. Зовсім не оригінально. Але, безумовно, актуально – у черзі на отримання житла знаходиться 45085 військовослужбовців українського війська.

І ось Міноборони повідало про плани надати до кінця поточного року 3440 квартир (для порівняння – у 2009 р. було надано 85 квартир). І підняти офіцерам посадові оклади до рівня держслужбовців – аж на 55%. Безумовно, звучить привабливо. Більш того, віриться в те, що міністр оборони прагне поліпшити життя своїх підлеглих. От тільки політикам і фінансистам це, як кажуть, нецікаво. У них свої проблеми – МВФ, газ, дефіцит бюджету, криза. Тому, на жаль, квартирне і грошове питання, мабуть, і далі буде регулярно підніматися, як тільки доведеться задобрювати зневірених військових.

Що стосується дуже популярного, а з легкої руки Юлії Тимошенко – ще й дуже популістського питання переходу на контрактну армію, то тут, як і передбачалося, нова команда зіграла на правильному використанні прийменників в політичній агітації. У передвиборній програмі Віктора Януковича чорним по білому написано: „Гарантую перехід на контрактну армію з 2011 р.". Чомусь багато хто зрозумів це як „перехід на контрактну армію у 2011 р.". Тому, коли М. Єжель сказав, що саме з 2011 р. почнеться процес переходу армії на контракт, а коли закінчиться – невідомо, це стало одкровенням для пересічного українця. А даремно – потрібно уважніше придивлятися до прийменників у передвиборних програмах.

Вінцем 100 днів В.Януковича на армійському напрямку стала, безумовно, відставка начальника Генерального штабу ЗС України генерала армії Івана Свіди. І як випливає із заяви самого генерала, пішов він з посади у зв'язку з незгодою з президентським „баченням шляхів розвитку Збройних Сил". Можна сказати, що тепер армія готова до змін „від Віктора Федоровича".

Ось тільки чи готові політики працювати, а не тільки обіцяти?

Нове керівництво сподівається зацікавити офіцерів давно випробуваним способом – знову пообіцяти вирішити квартирне питання і підняти платню. Зовсім не оригінально. Але, безумовно, актуально – у черзі на отримання житла знаходиться 45085 військовослужбовців українського війська.

Михайло Самусь, заступник директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, Прага

Фото: Петро Андрусенко

Згортання демократії?

Лише у червні, відвідавши Київ двічі, я став свідком чотирьох акцій проти влади. Дві з них завершилися застосуванням спеціальних відділів міліції „Беркут". Складається враження, що влада не забула акції „Україна без Кучми" чи „Повстань, Україно!", а представники правоохоронних органів тільки і чекають нагоди, аби застосувати тверді методи. Нагадаємо, що у травні в одному з київських відділів міліції загинув 19-річний студент.

У той час, коли західні публіцисти аналізують дії української влади, акцентуючи увагу на її прагматизмі, виправдовуючи нагальністю економічних реформ, виявляється, що „реформування" зачіпає не лише економічні питання, але й свободи, завойовані у 2004 році.

Ніби немає нічого нового у тому, що влада говорить одне, а робить інше. Але події останніх тижнів показують, що є усі підстави вважати, що демократичні свободи в Україні можуть згорнути.

З одного боку, мало не щоденно президент і його уряд згадують про захист свободи слова. При цьому, президентська охорона чіпляється до журналістів в ході їх роботи. Служба безпеки, у свою чергу, так перейнялася охороною демократичних свобод, що розпочала превентивні розмови з непокірними представниками медіа, опозиціонерами, та навіть ректором Католицького Університету у Львові. Варто так само додати, що головою СБУ є Валерій Хорошковський – власник медіахолдингу, до якого входять телеканали, тичну партію України. Попередньо нинішній глава Олександр Мороз зустрічався з президентом Віктором Януковичем, щоб обговорити можливість нинішнього міністра очолити партію. Сам Мороз планує залишитися в партії на посаді почесного голови.

28 травня Міністр освіти Дмитро Табачник обіцяє прописати в навчальній програмі, що Голодомор – це не геноцид українського народу. „Потрібно чітко прописати, що Голодомор 1933 року – це загальна трагедія народів України, Росії, Білорусі, Казахстану, і вказати, скільки людей померло від цього лиха в кожній з республік. При цьому, написавши правду, що найвищі втрати сільського населення, понад 41 відсоток, були в Саратовській області", – впевнений Табачник.

28 травня В Україні з'явилася нова тенденція – загроза свободи мітингів і зборів. Такий висновок міститься в доповіді про дотримання прав людини в країнах світу в 2009 році, опублікованому міжнародною організацією „Amnesty International". На думку представників організації, вона з'явилася після прийняття 3 червня 2009 року в першому читанні закону „Про порядок організації і проведення мирних зборів", що посилює вимоги до організаторів мітингів, демонстрацій і пікетів.

28 травня Чорноморський флот Росії має „зарплатні" борги ще за 2008 рік. Будівельне управління Чорноморського флоту Росії ще з листопада 2008 року не ліквідувало заборгованості із виплати зарплат своїм працівникам – мешканцям Севастополя. Станом на 1 червня 2010 року це підприємство заборгувало Пенсійному фонду у Севастополі 10 млн. 789 тис. грн.

28 травня У Європейському Союзі поки немає позиції щодо того, хто раніше має отримати безвізовий режим: Росія чи країни „Східного партнерства", до числа яких належить і Україна. Разом із тим, за словами представника Єврокомісії, механізм співпраці у сфері лібералізації візового режиму з країнами-учасницями „Східного партнерства" та Росією буде різним. Так, з Росією передбачається розробка конкретних технічних кроків, які мають бути здійснені обома сторонами для підписання угоди про уникнення видачі короткотермінових віз, тоді як для країн-учасниць „Східного партнерства" передбачена розробка Планів дій, від виконання яких залежатиме рішення ЄС про надання безвізового режиму. Пред-

ставник Єврокомісії зауважив, що серед країн-учасниць „Східного партнерства" найдалі просунулася у переговорах з лібералізації візового режиму Україна, а слідом за нею – Молдова та Грузія.

28 травня У кримському парламенті офіційно створена більшість. До неї увійшли Партія регіонів, блок Вітренко, партія „Союз" і СДПУ (о). В опозиції опинились депутати від фракції БЮТ, комуністи і депутати фракції „Курултай-Рух".

31 травня Німецькі інвестори планують збільшити обсяги капіталовкладень в Україну після кризового періоду. Делегат німецької економіки Карін Рау відзначила економічне зростання в Україні за останні чотири місяці. За її словами, одвічна проблема для німецького бізнесу в Україні – відшкодування ПДВ – нарешті вирішується. Великі німецькі інвестори, що нині працюють в Україні, хочуть розширяти своє виробництво та нарощувати потужності, заявила делегат.

31 травня Господарський суд Києва зобов'язав покупців пакета акцій ДАХК „Чорноморський суднобудівний завод" повернути акції державі. Генпрокуратурою, за результатами проведеної перевірки, встановлено численні порушення вимог чинного законодавства під час приватизації пакета акцій ДАХК „Чорноморський суднобудівний завод" загальною вартістю 116,6 млн. гривень, яка становить 90,25% статутного фонду підприємства і подальшого перепродажу цих акцій. У зв'язку з цим, з метою захисту майнових інтересів держави, Генеральна прокуратура звернулася з позовом до суду. ДАХК ЧСЗ – найбільше підприємство галузі в Україні та одне з найпотужніших у Європі. Його виробничі потужності дозволяють виконувати замовлення на проектування, будівництво та ремонт суден будь-якої складності, аж до крейсерів-авіаносців і супертанкерів, і комплектувати їх за бажанням замовників. ВАТ „Херсонський суднобудівний завод" володіє 90,25% акцій ЧСЗ. Обидва підприємства входять до складу сформованого суднобудівного субхолдингу „Смарт-холдинг" російського бізнесмена Вадима Новинського.

31 травня Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча був проданий за 240 мільйонів гривень при фактичній оцінній вартості підприємства понад два мільярди доларів.

1 червня Заступника міністра екології піймали на великому хабарі. Він зокрема „Інтер". Які ж тоді справжні наміри влади?

Конфлікт інтересів

Приклад Хорошковського ідеально ілюструє, в чому полягає конфлікт інтересів. Магнат, який контролює вагому частку українського медіапростору, стає шефом спецслужб, які покликані охороняти інтереси держави. Політик натомість не бачить у цьому нічого суперечливого. Втім, можна уявити, що вплинуло на вибір кандидатури Хорошковського, і яка ціна цього призначення. Віддаючи до рук бізнесмена апарат СБУ, президент дав йому зелене світло у контролюванні українського медіапростору.

Але поява Хорошковського в СБУ не була несподіванкою. Свого часу його привів туди Віктор Ющенко.

Схожим чином виглядала справа навколо фірми „РосУкрЕнерго", співвласником якої є Дмитро Фірташ. Є підстави вважати, що Фірташ користувався підтримкою колишнього президента, якщо врахувати такий невигідний варіант постачань газу, який запропонувала „РосУкрЕнерго". В інших країнах подібні схеми напевне викликали б зацікавлення спецслужб та прокуратури.

„Відокремлення бізнесу від влади" та „Злодіям – тюрми!" – одні з найбільш популярних гасел Майдану. Не буде перебільшенням сказати, що помаранчеві не доклали бодай мінімальних зусиль, щоб обмежити вплив бізнесу на політику. Навпаки, на виборах 2006 і 2007 років кількість представників великого бізнесу у лавах парламенту зросла. Ющенко і весь помаранчевий табір здійснили приватизацію всієї української держави, віддавши її у довготермінову оренду представникам великих бізнес-груп. Як наслідок, у лютому 2010 року у сумнівному тендері виграла найсильніша компанія з „дуже обмеженою відповідальністю" – Партія регіонів. Черга за „злиттям", – поглинанням слабших „акціонерних товариств". Нещодавно міноритарний акціонер – засновник „Народної Самооборони" Давид Жванія створив нове ТОВ – „Право вибору", яке увійде до коаліції.

Тепер, безперечно, можна довго і емоційно згадувати про шахраїв, які занапастили власні гасла та виборців, але, як слушно зауважив відомий журналіст Віталій Портніков, ми всі винні! Адже ніхто з виборців не взяв відповідальність за власний вибір: депутатів з сумнівними людськими якостями у парламенті виявилося чимало. Давид Жванія виявився типовим представником широкого класу українського політикуму, який об'єднує насамперед власний інтерес. На одному з ток-шоу Жванія виразив занепокоєння щодо обмеження свобод у Грузії, „вбивством політичних в'язнів" режимом Саакашвілі. Але народного депутата України не лякають авторитарні замашки нової влади, до якої він приєднався. Якось забувається, що Давид Жванія був одним із близьких соратників Ющенка, фінансистом „Нашої України" (а також радником Саакашвілі). Сьогодні зрозуміло, що його тогочасні проекти обумовлені економічним розрахунком або захистом власних інтересів. (Жванія не самотній у своїх ідеях.) Що поробиш, бізнес є бізнес, він не знає сентиментів.

Злодіям – тюрми!

Можна сказати, що нинішня влада взялася виконувати гасла Майдану. До прокуратури з'являлася вже Юлія Тимошенко, але першим сів за ґрати екс-голова Державної митної служби Анатолій Макаренко, який у 2009 році за дорученням уряду Тимошенко розмитнив газ „РосУкрЕнерго". Компанія Фірташа стала тоді боржником „Газпрому", а російська сторона передала право на претензії Україні. Представники Партії регіонів аргументують, що газ знаходився у приватній власності, оскільки претензії, передані Росією, не були підтвердженні судовим рішенням.

Печерський суд постановив арештувати на два місяці колишнього керівника митниці. Серед аргументів – вердикт Арбітражного суду у Стокгольмі, за яким „РосУкрЕнерго" належить газ, конфіскований урядом, плюс відшкодування. Цікаво, що Печерський суд використав вердикт Стокгольмського суду, не маючи, скоріше за все, повного тексту постанови. Однак ще цікавіше – Україну у Швеції представляв міністр Юрій Бойко. А проблема в тому, що міністр раніше був членом управлінських структур „РосУкрЕнерго", і його вважають людиною, яка належить до так званої групи Фірташа (зрештою, як і Хорошковський).

Отже, знову „конфлікт інтересів". У цій ситуації принципово важливо, кого в дійсності представляв Бойко, і чи все зробила українська держава (в тому числі, чи надала повну інформацію) для захисту власних інтересів.

Фото: Катерина Шестакова

Звичайно, право власності, яке відображене в українській Конституції, і на яке покликаються представники Партії регіонів, є надзвичайно важливим. Хоча б з точки зору інвестиційної привабливості. Однак не менш важливим є захист інтересів держави. А в цьому випадку складається враження, що норми Конституції та права трактуються доволі вибірково. Причина, на жаль, у згадуваному перетинанні бізнесу та влади, а також у несправній судовій системі (корумпованій та підпорядкованій політичним силам).

Коротка пам'ять

Партії регіонів варто пам'ятати, що вона прийшла до влади завдяки демократичним свободам, які вона використовувала, будучи в опозиції. Як зазначає політолог Тарас Березовець: „Ніщо не вічне – ані влада, ані опозиція". Хіба що в планах Партії регіонів „гарантувати" собі вічне панування. Напередодні Дня Конституції до „Української правди" потрапила інформація про плани президента Януковича щодо зміни Конституції. Ідею обговорюють вже довший час, особливо у світлі розширення коаліції за рахунок „тушок". Для зміни Конституції потрібно 300 депутатів. Вважається, що бракує від 30 до 40 голосів. Питання у тому, чи зміни Конституції мають тільки зміцнити інститут президента з метою правильного функціонування влади в умовах демократії. На жаль, деякі дії влади породжують певні сумніви.

Схожі побоювання викликають зміни до законодавства напередодні місцевих виборів, які ймовірно відбудуться восени цього року. З'явилася пропозиція, аби у виборах могли брати участь лише політичні партії, а не виборчі блоки. А у виборчих округах стартуватимуть тільки ті партійні осередки, які отримали реєстрацію за рік перед датою виборів. Це наступний удар по опозиційних силах. Видно, теперішні урядовці з Грушевського та Банкової забувають, що витіснення опозиції з нормального політичного простору може перенести політичну боротьбу на вулицю.

Петро Андрусечко, Київ

вимагав 200 тисяч доларів за призначення особи на посаду керівника обласного управління екології.

1 червня Із закону про засади внутрішньої і зовнішньої політики виключено пункт про інтеграцію в НАТО. Законопроект схвалений у РНБО та пройшов перше читання у Верховній Раді. Серед головних засад значиться забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією.

1 червня Лише 130 із 156 депутатів підтвердили своє членство у фракції БЮТ. З метою відмежування від депутатів-перебіжчиків, БЮТ ухвалив рішення провести перереєстрацію.

2 червня Окружний адміністративний суд Києва заборонив акції опозиції 3 червня біля палацу „Україна", де президент Віктор Янукович виголосить послання до українського народу. „Суд мотивував своє рішення "інтересами національної безпеки" та послався на те, "що організатори акції звернулися із заявкою про проведення напередодні, 2 червня, що унеможливило належну організацію проведення цих акцій".

2 червня Президент Віктор Янукович у 2009 році заробив 235 тисяч гривень. Про це йдеться у його декларації про доходи. Крім того, на рахунках глави держави у банках та інших фінансово-кредитних установах є 1 мільйон 80 тисяч гривень, а на рахунках його дружини – 6 тисяч гривень. Згідно з декларацією, ні президент, ні його дружина не мають транспортних засобів.

2 червня Програма економічних реформ передбачає вирівнювання пенсійного віку для жінок і чоловіків. Про це йдеться у документі, який оприлюднений на сайті президента Віктора Януковича.

2 червня У МВФ вважають занадто загальним план реформ, запропонований керівництвом України. Про це заявив постійний представник МВФ в Україні Макс Альєр на презентації програми реформ в Адміністрації президента. „Цей звіт дає комплексний аналіз проблем, з якими стикається Україна, однак рекомендації є занадто узагальненими, щоб гарантувати, що вони забезпечать вирішення існуючих проблем", – заявив Альєр. Він запропонував звер-

нути увагу на три сфери: переломити динаміку зростання зовнішнього боргу, зниження дефіциту бюджету та інфляції.

3 червня Американський держдепартамент обговорив із тимчасовим повіреним України в США питання, пов'язані зі свободою слова і зборів в Україні. Держдепартамент висловив занепокоєння „діями, які можуть трактуватися як такі, що обмежують основні свободи".

3 червня Верховна Рада ухвалила за основу президентський закон про судоустрій і статус суддів. Проект закону суттєво обмежує права Верховного суду і розширює вплив Вищої Ради юстиції, фактично контрольованої президентом, на призначення суддів. Голова Верховного суду Василь Онопенко просив не ухвалювати цей закон. „Я готовий хоч сьогодні піти у відставку, тільки не руйнуйте Верховний Суд! Це останнє, що у нас залишилося", – звернувся голова Верховного суду Василь Онопенко до депутатів. „Ми вже зробили помилку, коли зробили монстра з Вищої ради юстиції. Сьогодні судді бояться приймати законні рішення. Такого ще не було!", – наголосив він. Онопенко також заявив, що після ухвалення цього закону українці підуть у Страсбурзький суд з прав людини.

3 червня Президент Віктор Янукович має намір до кінця 2010 року добитися безвізового режиму з Євросоюзом для українців.

3 червня Україна потрапила до семи країн світу із найгіршою ситуацією з виплат заробітних плат. З початку року заборгованість з виплат заробітної плати зросла на 15% і складає 1 мільярд 777 мільйонів гривень. Найгірша ситуація склалася в Луганській, Донецькій, Харківський, Київській областях та по місту Києву.

4 червня Служба безпеки України змінила пріоритети контррозвідувальної роботи. Тепер головний напрямок у департаменті контррозвідки – захист від діяльності не російських, а американських спецслужб.

5 червня Соціальний популізм гальмує зростання економіки в Україні. Про це заявив директор Світового банку в Україні, Білорусі та Молдові Мартін Райзер. „Ціна на газ 80 доларів для домогосподарства, тоді як держава купує газ за 230 доларів, а пенсійна система генерує доходи на 4–5% менше ніж витрати на її функціонування – підвалини хронічного дефіциту державного бюджету", – наголосив Райзер.

Володимир Фесенко: „Йдемо по зачарованому колу"

Які основні негативи і позитиви досягнень нової влади?

Позитиви і негативи за перших сто днів діяльності нової влади дуже часто пов'язані між собою. Наприклад, політична стабілізація. Зараз відбулася консолідація влади в одних руках. Єдність президента та уряду – це безумовний плюс. Але саме консолідація влади в руках президента, яка дуже часто відбувається у жорстких формах, призводить і до ризиків, і до побоювань щодо авторитарних тенденцій. Або – зовнішня політика, харківські угоди і зближення з Росією. З одного боку, поліпшення відносин з Росією – це позитивне для України, адже протистояння з росіянами завжди для нас пов'язане з серйозними стратегічними ризиками. Але те, як це відбувалося – швидкість, масштабність... Неадекватність відчули навіть у владі і почали пригальмовувати. Наразі більше місяця не було зустрічі президентів Росії та України, хоча раніше вони кілька разів на місяць зустрічалися. У стилі нової влади також проявляються речі, які посилюють підозри про авторитаризм. Я розумію бажання дуже швидко ухвалювати рішення про той же бюджет або податковий кодекс. Але самі представники правлячої партії не приховують, що їм дуже подобається такий швидкий стиль. Один із представників нової влади фракції Партії регіонів сказав: „У нас завжди є три варіанти рішень. Один – діяти за буквою закону, шукати компроміс, зокрема з опозицією, враховувати громадську думку. Інший варіант – запасний, обхідний маневр. А третій – та пішли ви всі на...". Саме за останнім варіантом створювали парламентську коаліцію, ухвалювали бюджет, підписували харківські угоди. Проте останнім часом відчувається, що президент, його Адміністрація піклуються про свою респектабельність, особливо в очах Заходу, і намагаються хоча б частково діяти більш гнучко, хоча б зовні надавати своїм рішенням більш-менш пристойну форму.

Конституційна реформа офіційно ще не відбулася, але чи в дійсності не сталося повернення до президентської форми правління?

Вже після першого місяця президентства Януковича було очевидно, що в Україні створився новий політичний режим – президентський. І у цьому є певна проблема, оскільки де-факто – одне, а де-юре – інше. Навіть журналісти буквально днями звернули увагу на те, що президент прийшов до уряду, роздав вказівки, але формально це суперечить конституційним нормам (хоча таке буває і в інших країнах). Думаю, що власне ці формальні протиріччя, скоріш за все, спонукають правлячу партію до проведення конституційної реформи. Коли і як це буде, поки чіткого плану немає. Але бажання є.

Класичний варіант – сформувати конституційну більшість. А інший вихід – референдум, запасний варіант, і між іншим, нестандартний. Наскільки я знаю зі спілкування з представниками нової влади, вони кажуть, що свого часу Леонід Данилович зробив велику помилку: слід було легітимізувати рішення референдуму, не треба було гратися з Верховною Радою. Проте проблема у тому, що референдум суперечить Конституції. За Конституцією на референдумі можна затверджувати окремі розділи, положення Конституції, але не можна оминути Верховну Раду.

За часів Кучми опрацювали шість блоків реформ, які так і не провели. Чи сьогоднішні пропозиції щодо реформування вдасться реально здійснити?

Я скажу, що кожен президент – і Кучма у 1994-ому та у 1999-ому, і Ющенко, і зараз Янукович – говорив про реформи, але потім все одно їх не було зроблено. Йдемо по зачарованому колу. Думаю, що установка на реформи хоча б частково має об'єктивне підґрунтя. Є потреба провести пенсійну реформу. Дефіцит пенсійного фонду спонукає це робити. Далі, серйозна криза системи охорони здоров'я.

Фото: Петро Андрусенко

Володимир Фесенко – політолог, багато років очолював Центр прикладних політичних досліджень „Пента". З червня 2010 року – директор Інституту Горшеніна.

Хоча б частково ці реформаторські наміри будуть реалізовувати. Проте тут багато структурних і суб'єктивних протиріч. Реформи розробляли одні, а реалізовувати їх повинні інші. Є просто бюрократичний спротив навіть окремим реформам. Я наведу приклад: є бажання провести певну дерегуляцію. Але навіть зараз адміністративні вказівки зменшення кількості регуляторних актів на рівні наштовхнулися на спротив. Вони не хочуть відмовлятися від цих актів.
Є проблема координації дій. Ось Янукович, коли був в уряді, це зрозумів і поставив завдання створити ще одну структуру, яка має координувати діяльність уряду і Адміністрації президента.

Сьогодні в уряді Миколи Азарова присутній реформатор Сергій Тігіпко. Свого часу з Кучмою працювали реформатори Віктор Пинзеник і Юрій Єхануров, а згодом – Віктор Ющенко. Відомо, що з ними сталося. Чи не чекає Тігіпка їхня доля?
Тігіпко швидше формальний реформатор, реформатор-пропагандист, аніж реальний реформатор. Він не розробляє рішення. Навіть ситуація навколо податкового кодексу засвідчила, що він фактично не брав участі у розробці цього документа, хоча були очікування, що він братиме участь в його опрацюванні. Як каже мій колега Ігор Попов, Тігіпко нагадує монгольського космонавта – літати дозволили, але натискати на кнопки не можна.

Азаров дійсно консервативний урядовець і адміністратор. Проте він достатньо гарний виконавець: поставили завдання – треба провести реформи. Там, де стосується його сфери компетенції, він це розуміє. Свого часу, коли потрібне було зменшення податків, він це зробив. І він зможе зробити зменшення ПДВ, інших видів податків. Проте ми бачимо тепер, що податкова реформа має внутрішні протиріччя. Є бажання використати традиційні механізми, але й провести часткову модернізацію. Як це поєднати? Я свого часу брав участь у дискусії у Фонді Ахметова. Там виникло питання: чи можна провести ліберальну реформу силами нинішньої податкової адміністрації, яка заражена корупцією, фіскальним підходом? Це і є головна проблема.

А що з опозицією? Вона, схоже, опинилася поза політичним процесом. Чи завдяки місцевим виборам у неї

6 червня У Києві розпочався марш журналістів за свободу слова. Близько ста учасників руху „Стоп цензурі!" рушили від Головпоштамту до Кабміну, Верховної Ради та Адміністрації президента.

7 червня Глава СБУ Валерій Хорошковський намагається „знищити "5 канал"". Про це йдеться у відкритому листі редакційної ради телеканалу до президента Віктора Януковича. „Внаслідок переслідування власних інтересів державним чиновником, 500 працівників "5 каналу" опиняться під загрозою втрати роботи, а Україна вчергове підтвердить статус країни, в якій згортаються свободи", – наголосили журналісти.

7 червня Члени Комітету захисту України презентували проект „Чорна книга діянь режиму Януковича". Планується, що ця книга міститиме усі дії нової влади і президента Віктора Януковича, які будуть спрямовані на деукраїнізацію.

7 червня „Реконструкція 4 аеропортів у містах, що приймають Євро–2012 (Київ, Донецьк, Львів, Харків), буде завершена у найближчі півтора року. Після введення в експлуатацію обов'язкових проектів Євро–2012, пріоритетом для будівництва стане розвиток аеропортів в Одесі і Криму", – заявив віце-прем'єр з питань Євро–2012 Борис Колесніков.

7 червня Споживчі ціни в Україні в травні впали ще на 0,6% у порівнянні з квітнем 2010 року.

9 червня Більшість громадян України не розбираються в політичній ідеології партій. Про це свідчать дані загальнонаціонального опитування Центру імені Олександра Разумкова. Так, 60,3% громадян не мають уявлення про те, чим відрізняються між собою праві, ліві і центристські партії. 30,5% респондентів щось знають про ці відмінності або знають про них небагато, і тільки 5,4% опитаних – добре знають про них.

9 червня Україна і РФ підписали міжурядову угоду про фінансування добудови Хмельницької АЕС. „Російська сторона забезпечить організацію необхідного фінансування при частковій участі у співфінансуванні українською стороною", – сказав глава „Росатому" Сергій Кірієнко, відзначивши при цьому, що Росія забезпечує основне фінансування проекту.

9 червня „Газпром" може вийти зі складу акціонерів швейцарського газового посередника „RosUkrEnergo",

одним із співвласників яких є Дмитро Фірташ.

9 червня Україна у вівторок отримала кредит на суму близько 2 мільярдів доларів з Росії.

10 червня Голова Служби безпеки України Валерій Хорошковський зайняв 14 місце в рейтингу найбагатших людей в Україні за 2010 рік. Вартість статків Хорошковського оцінюється у 804 мільйони доларів. Основну частину оцінених статків Хорошковського складають медіа-ресурси, що належать йому.

10 червня В НАТО із задоволенням сприйняли заяву керівництва України про намір підтримувати співпрацю з Альянсом. Про це заявив генсек Альянсу Андерс Фог Расмуссен, відкриваючи засідання комісії Україна–НАТО в Брюсселі. Міністр оборони України Михайло Єжель підкреслив, що нове керівництво Міноборони дотримується принципу наступництва та послідовності і буде наповнювати співпрацю з НАТО практичним змістом.

10 червня Україні наразі безумовно необхідна співпраця з МВФ до 2012 року. Про це заявив віце-прем'єр Сергій Тігіпко. „Ситуація в Європі погіршується, а це означає одне – якщо ми захочемо профінансувати свій дефіцит бюджету, який у нас дійсно 5,3% ВВП, а це 53 мільярди гривень, ми повинні виходити на зовнішні ринки", – зазначив він.

11 червня Суддя Галицького районного суду Львова Шумська заявила про тиск на неї прокурора області Олексія Баганця. Суддя зробила відповідну заяву під час розгляду справи за позовом редактора „Експресу" до Баганця про захист честі та гідності.

11 червня СБУ порушила кримінальну справу за фактом нанесення збитків державі Україна у зв'язку з рішенням Стокгольмського арбітражу за позовом „РосУкрЕнерго". „Нанесені збитки полягають у тому, що Україна має повернути "РосУкрЕнерго" додаткові обсяги газу у вигляді штрафних санкцій", – сказав він.

11 червня Власник групи телеканалів „Інтер" Валерій Хорошковський обіцяє не брати участь у повторному конкурсі з розподілу спірних з „5 каналом" частот.

12 червня Екс-прем'єрові Павлові Лазаренку скоротили 7 місяців в'язниці. Раніше екс-прем'єр-міністра України збиралися випустити в серпні 2012 року. Тепер – 11 січня 2012 року.

є шанси повернутися до „великої" політики?

Певні шанси будуть, хоча новий виборчий закон, якого всі очікують, може створити додаткові проблеми в розколах опозиції. Зокрема, пропонується відмовитися від виборчих блоків. А що це означає? В першу чергу, для Блоку Тимошенко будуть серйозні проблеми. Не така велика проблема провести ребрендінг, достатньо швидко можна нагадати, що є „Батьківщина". Але що робити з партією „Реформи і порядок", Народним Рухом Тарасюка? „Народної Самооборони" немає, Луценко скоріше найближчим часом буде у Тимошенко. Але для інших, особливо місцевих організацій, це проблема. Я не виключаю, що цей закон є додатковим чинником посилення конкуренції в опозиції, зокрема у Блоці Тимошенко.

А партія Тігіпка чи Арсенія Яценюка?

Справа у тому, що Тігіпко ніколи не був в опозиції і не хотів бути в опозиції. І зараз партії „Сильна Україна" не можна заборонити брати участь у виборах. Тим більше, що є чимало представників на місцях, вони активно готуються до виборів. Але „Сильна Україна", особливо на Сході і Півдні – це конкурент Партії регіонів. На Заході скоріше конкуруватиме з Тимошенко. І що робити?

Я не виключаю, цілком ймовірно, що Тігіпкові просто заборонять брати безпосередню участь у виборчій кампанії. Президент йому скаже: „Сергію Леонідовичу, треба працювати, а не займатися виборами". І це може зменшити шанси „Сильної України" без прямого лідера на місцях. Думаю, партія Тігіпка залишиться як чинник суспільних очікувань. Вона концентрує навколо себе тих виборців, які достатньо лояльні до влади, але сприймають її критично. Більшість виборців Тігіпка не довіряють повністю Януковичу. І для них Тігіпко – як добрий поліцейський при цій владі. Тому, на перспективу, це одна з альтернатив.

Є питання з Тимошенко, яка втратила значну частину своїх виборців, і для неї місцеві вибори будуть певною нагодою для оновлення і ротації свого політичного і кадрового потенціалу місцевих виборчих списків.

Ну, і спробує частково відновити довіру своїх виборців Яценюк. У нього більш-менш стабільний рейтинг, але невеличкий. Між іншим, на Західній Україні він іноді поступається партії Тігіпка за популярністю, особливо у великих містах. Тобто у нього є свій електорат, але він не нарощує популярності. Для більшості опозиційних лідерів проблема скоріше в тому, як зберегти своїх виборців.

На Заході утвердилося переконання, що до влади в Україні прийшла сильна і прагматична команда. У команді Януковича можливий розкол, як це сталося свого часу з помаранчевими?

Там немає розколів. Можуть бути особисті, бізнесові чи ідеологічні конфлікти. Але навряд чи можна очікувати такого розколу, як у помаранчевій команді. Тут не така психологія. І кожен, хто буде проявляти свої емоції чи особисті конфлікти, може позбутися посади. Скоріше варто очікувати ротації, особливо після місцевих виборів. Янукович почне перетрясати команду на регіональному рівні, а протиріччя можуть нарощуватися поступово, особливо якщо політична та економічна ситуація ускладниться.

Любов з Москвою продовжуватиметься?

Це любов обережна. Януковичу легше зрозуміти Москву, а Москві – керівників типу Януковича і Азарова, ніж українським керівникам порозумітися з західними колегами. Там інша ментальність і цінності. Але є економічні протиріччя. Те, що зараз спонукає українську владу зупинитися і не рухатись назустріч Москві – це економічні інтереси. „Запоріжсталь", металургійний комбінат у Маріуполі. Ніхто не хоче зливатися з „Газпромом", тому що розуміють, що це не в інтересах не лише держави, але навіть не в особистих інтересах керівників. Тому думаю, це зближення буде більш стриманим і скоріше точковим, будуть створені спільні підприємства. Але злиття в екстазі навряд чи може бути.

Спілкувався
Петро Андрусечко, Київ

Багата Буковина

Кілька тижнів тому один польський знайомий поцікавився Чернівцями, мовляв, кому як не мені знати особливості малої Батьківщини. Розмова зайшла про політичні процеси, особливості електоральної поведінки, національно-культурну специфіку. Просто парадоксально, як міцно в нас вкорінені стереотипи та штампи: Західна Україна – оплот українськості, а Схід – суцільний маргінес, Донецьк – місто шахтарів та „донецького клану", а в Чернівцях живе багато румунів і поширена російська мова. Останнім часом мені все частіше доводиться чути про „чернівецьких", а „завдяки" Арсенію Яценюку Чернівці відомі як Батьківщина „молодого реформатора". Ця лінійка політичних постатей новітньої історії України, які народилися чи сформувалися на Буковині, або просто пов'язані працею в області, чимала. Колишній „головний міліціонер" Геннадій Москаль, колишній соратник президента Ющенка Олександр Зінченко, „газовий" олігарх Дмитро Фірташ, колишній міністр праці та соціальної політики України і теперішній глава обласної адміністрації Михайло Папієв. Теперішні Чернівці давно вже не німецькомовне місто, а єврейські барви помітні хіба що в архітектурі. Проте традиції багатокультурності на тлі прекрасної забудови, своєрідна і неповторна атмосфера створили багато незвичайних постатей та ініціатив.

Один із номерів незалежного культурологічного часопису „Ї" повністю присвячений Чернівцям. Як писав Тарас Возняк, його дивує легка і ненав'язлива атмосфера міста. В його інтерпретації Чернівці м'якіші, більш рустикальні і менш греко-католицькі, ніж, наприклад, Львів чи Станіславів. Цікаво, що найчастіше у публіцистиці прийнято згадувати про Чернівці як культурний центр. Проте якось забувається, що Буковина зі своєю столицею – потужний економічний осередок. Важко сказати, що є вирішальним у цьому симбіозі – буковинська підприємницька жилка чи етнокультурне обличчя. Однак деякі постаті сучасного українського політикуму та бізнесу напевне скористалися з цього. Мабуть, мало хто пам'ятає тепер, що відомий „5 канал" починав свою історію з Чернівців.

Бізнес по-буковинськи

Як і більшість регіонів, Буковина після 1991 року зазнала чималих втрат. На зміну занепалим підприємствам прийшов Калинівський базар. „Калинка" – справжній соціально-культурний феномен міста, як писали Михайло Чучко та Віка Грябан, „своєрідна метафора загальних рис ментальності та стилю поведінки масової публіки в переломний період від радянської до пострадянської епохи".

Стрімкі торговельні ініціативи область підхопила дуже швидко. Десь тут, на межі 1980–90-х, формується майбутній український олігарх Дмитро Фірташ, у Чернівцях розпочиналася його газова імперія. Щоправда, він народився у Тернопільській області, але у середині 1980-х років з'явився у Чернівцях. Фірташ – чи не найтаємничіший український олігарх. В одному з інтерв'ю російському каналу він розповів, що перші гроші заробив на обміні 4000 тонн сухого українського молока на партію узбецької бавовни. Його „чиста" доля від продажу сировини у Гонконзі склала 50 тис. доларів. Пізніше виникла фірма КМІЛ, яка займалася торгівлею харчовими консервами. Ситуація змінилася у 2000 році, коли невелика чернівецька фірма отримала ліцензію „На право здійснення підприємницької діяльності по постачанню природного газу за нерегульованим тарифом". Шлях від сухого молока до газу – історія складна та має чимало проріх. Однак фірма КМІЛ існує до сьогодні під чернівецькою адресою. Мало хто здає собі справу, що саме вона – співзасновник газової імперії Фірташа та „RosUkrEnergo". У Чернівцях живе мати Фірташа, відносно скромно, сама веде власний бізнес.

У середині бурхливих 1990-х свої сили у бізнесі спробував й Арсеній Яценюк, народжений у Чернівцях. У 18 років студент другого курсу Яценюк співзасновує юридичну компанію „Юрек-Лтд", працюючи на посаді президента фірми до 1997 року. Поле їх діяльності – питання приватизації. Невдовзі після закінчення університету Яценюк переходить на роботу до банку „Аваль". Чернівці стають занадто тісні для нього, Арсеній Петрович вибирає кар'єру у держслужбі. Згодом, як відомо, Арсе-

12 червня Будівництво терміналу з перевалки скрапленого природного газу обійдеться Україні в суму близько 1 мільярда доларів. Про це заявив міністр палива та енергетики Юрій Бойко. Чиновник зазначив, що будівництво терміналу дуже „швидко окупається". „У нас є програма з Євросоюзом, в рамках цієї програми загальна сума фінансування близько 3 мільярдів. І якраз одним із проектів ми будемо пропонувати ось цей", – заявив Бойко. Міністр повідомив, що вже відбулися переговори з азербайджанськими партнерами, які з Румунією і Болгарією будують термінал скрапленого газу в Кулеві в Грузії. „І ми будемо там партнерами з викупу певного обсягу скрапленого газу та постачання його в нашу країну через термінал в Одесі. Програма розрахована на чотири роки", – уточнив Бойко. „Ми розраховуємо, що Україна буде закуповувати 5 мільярдів кубометрів газу на першому етапі, і ще п'ять, сумарно 10, на другому", – додав він.

13 червня У Дніпрі, в районі поблизу Києва, місцевий житель виловив піранью.

15 червня До журналіста телеканалу СТБ Сергія Андрушка охорона президента Януковича застосувала силу під час огляду президентом виставки „Агро–2010". Журналіст мав акредитацію, однак це не зупинило охоронців, які повалили його на землю, хоча до президента було метрів 300. Сам співробітник Управління державної охорони, застосувавши силу до журналіста, сказав: „Ему сказали подождать, а он бежит, вроде ему что-то надо, надо было стоять, значит, надо было стоять. Уедет (президент) и пойдете дальше, зачем вот этот цирк устраивать?". Цей інцидент прокоментував глава СБУ Валерій Хорошковський. Він виправдав дії охоронця УДО. Учасники руху „Стоп цензурі!" вимагають звільнити працівника УДО.

15 червня ВАТ „Маріупольський металургійний комбінат ім.Ілліча", після завершення суперечки навколо приналежності його контрольного пакета акцій, має намір об'єднатися з гірничо-металургійним холдингом „Метінвест". „Метінвест" належить до групи СКМ Рината Ахметова.

15 червня Кабмін вніс у Верховну Раду проект Податкового кодексу, де він пройшов перше читання. Його підтримало 247 депутатів. Зокрема, документ передбачає зниження податку на прибуток підприємств з 25% до 20% у 2011 році і його подальше щорічне зниження – до 17% у 2014 році. Проект також припускає поетапне

зниження ставки податку на додану вартість у період з 2012 до 2014 року з 20% до 17%. Базова ставка податку на дохід фізичних осіб, згідно з проектом Податкового кодексу, становить 15% бази оподаткування, в той же час, для ряду випадків встановлюється подвійна ставка податку на доходи фізосіб – 30%. Подвійна ставка буде поширюватися на доходи, нараховані як виграш чи приз, крім державної грошової лотереї. За ставкою 10% будуть обкладатися податком зарплата шахтарів, працівників шахтобудівних підприємств, працівників державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб. Проект кодексу також передбачає введення з 2013 року податку 5% на доходи, одержувані фізособами від розміщення коштів на депозитному або поточному банківському рахунку. Окрім того, диференційована шкала податків для людей з високими доходами може бути включена до Податкового кодексу. Про це заявив міністр фінансів Федір Ярошенко, представляючи в середу проект кодексу в Верховній Раді.

16 червня Регіонал Ярослав Сухий звільнений з посади губернатора Тернопільщини і залишиться працювати депутатом Верховної Ради. Іншим своїм указом Янукович призначив губернатором Тернопільської області Михайла Цимбалюка. До призначення Цимбалюк був начальником ГУ МВС у Львівській області. Причиною звільнення Сухого стали активні протести в Тернополі проти його призначення, а також повне неприйняття його депутатським корпусом Тернопільської обласної ради.

17 червня Проект об'єднання авіапромів України і Росії буде підготовлено найближчим часом. Про це повідомив президент Віктор Янукович. „Нам це вигідно", – сказав Янукович, додавши, що Україна зацікавлена в тому, щоб мати серійне виробництво літаків, а не штучне.

18 червня Рейтинг політичних партій, які можуть пройти до Верховної Ради на наступних виборах, очолює Партія регіонів та БЮТ. Про це йдеться в опитуванні „Сто днів нової влади", представленого фондом „Демократичні ініціативи" та Центром Разумкова. Якби вибори до ВР відбулися найближчої неділі, найбільший відсоток голосів набрала б Партія регіонів – 41,2%, БЮТ – 16%, партія „Сильна Україна" Сергія Тігіпка – 11,1%, політична сила Арсенія Яценюка – 5,3%, ВО „Свобода" – 3,1% та Комуністична партія України – 2,9%.

ній Яценюк працює міністром економіки, міністром закордонних справ, потім головою Верховної Ради. Нарешті восени 2008 року очолює опозиційний „Фронт Змін" і стартує у президентських виборах. На початку кампанії чимало говорили про фінансування Яценюка українськими олігархами, в тому числі Дмитром Фірташем. Сам Арсеній Петрович заперечує цей факт, а прямих доказів ніде не оприлюднили. Сьогодні Яценюк, подібно до Фірташа, доволі непрямо пов'язаний з містом. Проте там досі мешкають батьки, співробітники університету. На відміну від Фірташа, Арсеній Петрович вже у молодому віці дочекався пам'ятного знаку у центрі міста. Влітку 2008 року художник Анатолій Федірко встановив біля магазину „Букініст" на вулиці Головній пам'ятник Арсенію Петровичу у вигляді збільшеного фото маленького Яценюка в оточенні сестри і ще двох дівчат. До збільшеного фото був прикутий металевий кухоль без дна з написом „Для пожертвувань на розвиток українського парламентаризму". Через півроку посудину вкрали. Проте автор пам'ятного знаку не розгубився і вирішив відновити кухоль, замінивши напис на новий – „Для пожертвувань на розвиток української демократії".

Політичні питання

Політичний спектр в області після перемоги Януковича не особливо змінився. Складається враження, що Чернівці страждають на політичну амбівалентність. Ані випади Табачника, ані новоспоруджений пам'ятник вождю народів у Запоріжжі не можуть підняти чернівчан. У „політичному ауті" практично всі політичні сили, окрім хіба що Партії регіонів та її представника в області – Михайла Папієва (який посів третє місце в уподобаннях чернівчан).

Показово, що в опитуванні, проведеному місяць тому за участю 922 респондентів різного віку та соціального стану, респондентів попросили окреслити політичні преференції („Якби вибори до Чернівецької міської ради відбулися найближчої неділі"). Чернівчани відповіли досить передбачувано: Блок Юлії Тимошенко – 16,3%, Партія регіонів – 16,2%, Блок Арсенія Яценюка –14%. Схоже, що програвши на виборах по області Юлії Тимошенко, Віктор Янукович має шанси збільшити свій електорат. Чому саме? Причин кілька.

По-перше, буковинці втомилися і зневірилися від політичних ігор. Підтвердження цьому хоча б найнижча в Україні явка на президентських виборах (поряд із Закарпатською областю). Показово, що бютівці, які мають більшість в обласній раді, не лише не змогли вплинути на прийняття місцевого бюджету, але й не змогли винести на голосування таке наболіле питання „харківських угод".

По-друге, як відзначають оглядачі – фактор Михайла Папієва, який має репутацію виваженого і толерантного політика. У Папієва серйозний досвід прийняття рішень на керівних посадах, компетентно і виважено.

По-третє, Віктор Янукович та Партія регіонів впевнено перемагають у „неукраїнських районах" області – Герцаївському та частково Новоселицькому (у другому турі перемогла Тимошенко, але з дуже незначним відривом). Обидва райони – місце локального проживання румунської та молдавської спільнот. Власне виразна прив'язка електоральних настроїв до передвиборчих обіцянок кидається в око. Чимало експертів свого часу наголошували на мовному чиннику. Інсинуації Партії регіонів щодо статусу російської мови даються взнаки, тим більше, що за результатами перепису 2001 року 91,7% румунів області називали рідною мовою румунську, при цьому українською мовою володіли лише 6,2% румунів. Наприкінці 2008 р. представники румунських національно-культурних товариств Буковини направили до вищого керівництва держави звернення, в якому висловлювали протест проти схваленої урядом основи нової мовної концепції, а також наказу тодішнього міністра освіти України Івана Вакарчука. Згідно з наказом, частина предметів у школах з неукраїнською мовою навчання повинна викладатися українською мовою.

Як підкреслює Анатолій Авдеєв, політичні партії достатньо мляво включали до своїх лав представників національних меншин. „У виборчі списки представники національних меншин потрапляють як представники бізнесу, а не як відомі політики й партійні функціонери. Наприклад, це стосується й одного з лідерів вірменської громади, відомого бізнесмена Нвера Мхітаряна (№95 у ПР) та Івана Попеску, одного з лідерів румунської громади в цій же політичній силі (№173 у ПР). Те саме

Фото: Катерина Шестакова

можна сказати й про бізнесмена Бориса Фельдмана у списках БЮТ, який також є народним депутатом України, президентом Асоціації національно-культурних об'єднань України". Враховуючи, що мовне питання постійно знаходилося в центрі стратегії Партії регіонів, не дивно, що румунська громада Буковини віддала перевагу регіоналам. До того ж, на думку Юлії Тищенко, „питання мови можна трактувати як своєрідну потенційну "лінію розколу" та нагнітання пристрастей не стільки у суспільстві, скільки у розрізі регіональному. Виходить, співвідношення цінності соціальних питань та мовних не настільки другорядне, як це намагаються показати".

Що можуть означати суспільно-політичні переміни на Буковині в еру Януковича? Насамперед, вони повинні відбуватися через зовнішньополітичні процеси. Напередодні вступу Румунії до ЄС експерти зазначали, що Буковина має великі шанси стати своєрідною „лабораторією" відносин з Євросоюзом. На практиці це мало проявитись у відновленні автомобільних і залізничних шляхів через Чернівецьку область як додаткових відгалужень п'ятого й дев'ятого транс'європейських транспортних коридорів. Чернівецька область могла би отримати дивіденди від приграничного співробітництва на неофіційному рівні. Однак Угоду про малий прикордонний рух (попри розроблені загальні положення, за аналогією з відповідними угодами з Польщею, Словаччиною, Угорщиною) досі не підписали.

В усій цій ситуації складається враження, що повсякденні політичні інтереси пересічних буковинців виразно дистанційовані від культурних пластів, навіть попри „мовні питання". Напевне, так і повинно бути в регіоні, який утворив таку модель взаємодії, в якій є місце для культурного універсалізму, гнучкості, загальних інтересів та цінностей. Чи не тому, можливо, в рейтингах українських тижневиків Чернівці котрий рік поспіль входять до першої п'ятірки міст, найбільш придатних для проживання. Мабуть, мав рацію відомий польський журналіст та публіцист Адам Міхнік. Відвідавши Чернівці минулого року, він сказав: „Якщо Чернівці – це не Європа, то де ж тоді Європа?".

Катерина Шестакова, Познань

18 червня Янукович уже влаштував у владу 100 родичів. Щонайменше 40 людей з найближчого оточення президента Віктора Януковича – пряма рідня, брати, сестри, діти, батьки, куми – обіймають різні посади в державних органах влади. Про це пише журнал „Корреспондент". За підрахунками журналу, всі разом вони утворюють загін чисельністю майже 100 осіб. Причому виявлені виданням споріднені групи – лише частина великої й дружньої „регіональної родини", в якій не враховані узи чиновників, рангом нижчих, ніж керівники Кабінету Міністрів і народні депутати.

20 червня Україна не збирається повертати „РосУкрЕнерго" ні газ, ні гроші. Про це заявив глава Адміністрації президента Сергій Льовочкін.

22 червня Конституційний Суд визнав неконституційним проведення виборів до органів місцевого самоврядування у 2011 році. Таким чином, суд підтвердив думку президента Януковича про те, що вибори відбудуться восени, ймовірно, 31 жовтня.

22 червня Єврокомісія вивчає можливість транзиту додаткових обсягів російського газу через Україну. Про можливості України збільшувати обсяги поставок російського газу в країни ЄС поінформувала російська сторона, у разі, якщо Білорусь дійсно буде відбирати газ з трубопроводу, який призначений виключно для транспортування газу до ЄС.

23 червня Коаліція може досягти чисельності в 300 депутатів уже восени цього року. Підвищений інтерес зараз до депутатів фракції НУНС, де „зоною ризику" є групи „Народна самооборона" і „Єдиний центр". Зараз у коаліцію входять 14 нунсівців, із них 10 увійшло в парламент за списками „Самооборони". Найбільшим кадровим резервом коаліції у НУНС є група „Єдиний центр" Віктора Балоги. Втім, близьке до групи ЄЦ джерело повідомило, що група коливається між входженням у коаліцію чи в проект Арсенія Яценюка. У БЮТ відтік кадрів розпочнеться, коли блок затверджуватиме списки на місцеві вибори. Невдоволеними можуть залишитися 30–40 депутатів.

23 червня Фінансування будівництва єдиної української школи-колегіуму в Севастополі в поточному році недостатнє для відкриття її у наступному.

Костянтин Москалець:
„Ти бачиш те, чого ніхто на світі не бачить, окрім таких, як ти сам“

Кость Москалець – це чудовий письменник, музикант, есеїст і часом критик та перекладач. Він ніколи не пише погано, хоч би що він писав. Його есеї та прозу визнають за взірець інтелектуального письма, його вірші, що дуже часто стають піснями, знають напам'ять ті, хто взагалі нічого з української сучасної поезії більше може не знати.

Автор знаменитої пісні „Вона“ у виконанні Тараса Чубая і „Плачу Єремії“ та пісень із дисків „Треба встати і вийти“ й „Армія світла“ у виконанні Віктора Морозова, що їх так міцно люблять, живе спокійно й тихо. Як послідовний гессіанець він дуже нечасто згоджується на інтерв'ю, але коли вже згоджується, то перед його глибокими відповідями стає соромно за свої недолугі запитання, і тоді собі думаю, що таки справді ліпше просто слухати, як він говорить. Говорити, як говориться. Ні про що не розпитувати.

Ця розмова сталась на початку літа, коли стільки всього цвіте. Костеві дуже пасує ця пора. Пасує, коли навколо нього є стільки тепла, сонця і квітів, що їх він так любить. Добрим було те, що він поміж них говорив.

Костю, коли тебе запитують, що ти робиш, живучи в Келії Чайної Троянди, ти найчастіше відповідаєш, що в останні двадцять років займаєшся головно власною творчістю. Чи ти міг би, відтак, назвати декілька найважливіших слів, із яких для тебе починається література? Задля чого, власне, варто в ній бути?

Я не думаю, що література починається зі слів. Словами вона радше закінчується. Як на мене, література починається з того невимовленого (і часто – невимовного), що тече як перед нашими очима, так і в нас самих. Ми потім переназиваємо те невимовне різними іменами – почуттями, переживаннями, досвідом, уявою, пам'яттю... Література – це явлена мова, але не сама ява сутнісно. Якщо це добра література, вона може передавати (або там навіювати) почуття й досвіди своїм читачам. Причому завжди роблячи це з надлишком, додаючи щедрі бонуси у вигляді нових структур переживання або сенсу, які не конче мали бути присутніми в первісному досвіді. Задля чого варто в цьому бути – надто телеологічне питання. Воно змушує думати про ціль. Але не кожне явище – хоч у світі природи, хоч у світі культури – має ціль. Я міг би сказати: о, хто ж не знає, що в літературі варто бути задля сублімації почуттів, щоб вони нас не гнітили і не роздирали зсередини, задля подальшої трансляції цих сублімацій у вигляді мистецьких творів; а ще на цьому заробляють гроші у вигляді гонорарів і славу у вигляді всіляких там вінків. Ну, і за кого ти вважала би мене після такої простосердечної відповіді? Тому скажу навпаки: література, культура загалом, як і сама людина, що пише, читає або просто збуває своє життя – безцільні. Може, саме в цьому полягає їхнє виправдання і спасіння. Література – такий собі паралельний світ, з власними історіями, державами, народами і подіями, аналог гессевської Касталії (котра, своєю чергою, є аналогом Царства Небесного, принаймні в уявленні багатьох філологів). Цей (точніше, той) світ заселений „безсмертними“, як називав їх Гессе в „Степовому вовку“ або „позачасовими“, як називаю їх я, творами – і їхніми персонажами й авторами. Поети – це ж міфічні істоти, такі як кентавр Хірон або німфа Каліпсо. Ти знаєш, я народився і виріс у ненависній, неприйнятній державі,

що знищила і скалічила мільйони людських життів. Щастя, що вона розвалилася, але на той час у мене було тільки два виходи, якщо я хотів залишитися собою: виїхати геть з тієї імперії зла (як зробили чимало моїх друзів і знайомих) – або ж розкрити книгу, неважливо, котру саме – ту, що читаєш, чи ту, що пишеш. Розкриваючи книгу, ти прочиняєш двері до того світу. Я надто любив цю красиву, занапащену (як ото Шевченкова Катерина) землю, щоби покидати її, тому обрав другий варіант. Десь же мені треба було жити? Отже, я вважаю себе громадянином світу Літератури. Ну, а про те, що події в тому світі невідворотно впливають на хід земних справ, що вірші і романи збуваються, ти й сама знаєш незгірш за мене.

Наскільки ти, пишучи, дистанціюєшся від свого ліричного персонажа? Чи ти літературний дуже відрізняєшся від себе повсякденного?

Щоб робити такі порівняння, я мусив би мати себе як мінімум у двох екземплярах. Той, другий, залишався би осторонь, спостерігав би, вимірював, підраховував би, оцінював... А так – хтозна, як я повсякденний відрізняюся від себе літературного. Людина – багатошаровий феномен. От як цибуля. Котрийсь із тих шарів умовно можна, звичайно, окреслити як „літературний", але, в принципі, це єдиний феномен, до того ж, незастиглий, незафіксований у жодному з можливих окреслень. Коли ми читаємо, що Анна Кареніна кидається під потяг, у нас стискається якраз повсякденне серце, бо ще одного, „літературного", ми просто не маємо. Мені подеколи закидають сентиментальність, он Тарас Чубай постійно сварить за те, що всі мої мелодії – варіації на тему Lacrimosa з моцартівського „Реквієму". Але це тільки половина правди. Адже я вмію бути іронічним і, як ти щойно переконалася, самоіронічним. Маю такий трохи людоїдський гумор, тому не раз мушу прикушувати язика, бо люди, яких той гумор зачіпає, ображаються потім роками. Зрештою, є друзі і вороги, прихильники і критики моєї творчості, мого способу бути; десь там, наче лінія кордону, що біжить поміж їхніми судженнями про мене як про людину і автора, просвічує належна відповідь на це твоє запитання.

Ти заговорив про музику. Чи в тому, як ти пишеш літературний твір і як пишеш музику, спрацьовують однакові механізми письма, чи це два зовсім різні процеси? Зрештою, як ти пишеш – літературу й музику?

Знаєш, мені здається, що в основі обох творчих процесів, літературного й музичного, лежить той самий принцип герменевтичного кола. Тобто, щоб зрозуміти місце і значення частини в її припасованості до цілого, ми повинні зрозуміти ціле в його складеності з частин, а для цього, знову ж таки, слід повернутися – і зрозуміти частину. Мелодія приходить до тебе поодинокими музичними фразами, сполохами, що на мить висвітлюють усю споруду майбутнього твору; ти топчешся і топчешся на одному фрагменті, намагаючись зрозуміти (почути власне), куди і як ця мелодія хоче звучати далі, щоб стати повною, коли вже неможливо ні додати, ні відняти жодної ноти. Тут на тебе чигає незліченна кількість

сирен, з їхніми спокусливими пропозиціями, на які в жодному разі не можна погоджуватися, бо, приставши на красивий, здавалося би, пасаж, ти через годину, або завтра, або за місяць зрозумієш, що цей хід думки, докладно цей, ти вже зустрічав у „Radiohead", „Metallica", „The Doors", або в „Muse", або в „Rammstein"... І тоді, називаючи сирен не дуже ніжними іменами, доведеться повертатися до вже, здавалося, готового матеріалу, руйнувати і починати все спочатку, якщо вистачить сили... Ти танцюєш такий собі менует навпомацки, робиш кроки вбік, помиляєшся, повторюєш когось, розумієш це, повертаєшся до початкової музичної фрази і починаєш топтатися знову. Це схоже на протоптування стежки в надзвичайному глибокому снігу, і сніг той – звуки та їхні можливі комбінації. Якщо поталанить, ти протопчеш цю стежку до кінця, пройшовши нарешті повне коло. Але й повністю пройдене коло не гарантує, що ця мелодія буде доброю мелодією, що її захоче наспівувати ще хтось, окрім тебе. З віршами, особливо регулярними, трохи легше. Обраний ритм несе тебе як течія. Ця подібність герменевтичного кола в літературі й музиці простежується на глибшому рівні саморефлексії. А так, на поверхні, то той я, котрий складає музику, і той я, що пише (вірші, статтю, есей), – страхітливо різні люди. Не думаю, що вони колись могли би заприятелювати. Побитися – залюбки. Насамперед тому, що вони відбирають один в одного час творчості; коли музикант шість годин денно сидить з гітарою, письменник, затуливши вуха, мусить байдикувати... Ну, і навпаки.

Як думаєш, чи є щось, що можна написати, лише досягнувши внутрішньої зрілості?

Це питання найбільше стосується прози, щільної інтелектуальної прози, от як „Смерть Вергілія" Броха. Такої прози не напише (і навряд чи стане читати) внутрішньо незріла людина. Із другого боку, „зрілість" – надто складне й містке поняття, в нього можна багато чого вкласти, багато зайвого теж. Залежить, про яку саме зрілість нам ідеться: інтелектуальну, емоційну, чи етичну, чи стилістичну... Артюр Рембо був незрілим юнаком, і в етичному, і в емоційному плані, а проте написав геніальні поезії, творячи з не вимірюваного жодними категоріями натхнення. Коли ж він став зрілим мужем, то взагалі перестав писати. Вітольд Ґомбрович уважав, що незрілість (він мав на увазі молоді європейські літератури, зокрема, польську) – великий шанс для створення направду нових літературних форм. Рільке так не вважав, у нього простежується пієтет перед довгими триваннями, неквапливим індивідуальним дозріванням. І справді, „Дуїнянські елегії" та „Сонети до Орфея" належать до кращої частини його творчого доробку. Отже, тут не може бути загальнообов'язкового правила.

Яких книжок потребуєш як читач? Які жанри тобі найцікавіші, з якими тобі найкомфортніше?

Та вже всі, либонь, знають, що окрім творів Гайдеґґера (і пов'язаних з ними джерел та інтерпретацій) я нічого більше не читаю. Тут можна поставити смайлик. Якщо ж серйозно, то найголовніші книжки свого життя я прочитав до 40 років. Тепер уся моя лектура поза Гайдеґґером спорадична, факультативна, так би мовити. Можна прочитати 10-20 сторінок і відкласти, й забути назавжди, великої втрати не буде. Щодо жанрів, то, очевидно, існують (в кожному разі, таки існували) певні періоди, найсприятливіші, скажімо, для читання поезії. Потім поезія поступається місцем романові, а той, у свою чергу, літературознавчим дослідженням або біографіям, або щоденникам. Признаюся тобі, що від юності я віддавав перевагу синтетичним працям літературознавців, а не творам, які вони описували й аналізували. Мені цікавіше було читати книгу Бахтіна про Рабле, аніж самого Рабле.

Крім Гайдеґґера, ти часто звертаєшся до Ґадамера, Інґардена, Ніцше... Чому говориш саме із цими філософами?

Ну, це невелика таємниця, адже всі філософи, яких ти згадуєш (і ще тьма інших поза ними), багато уваги приділяли літературі загалом і літературному творові зокрема. У пізнього Гайдеґґера надзвичайно проникливі інтерпретації гімнів Гельдерліна (вони самі наче гімни!), у Ґадамера – того ж таки Гельдерліна або, що не менш цікаво, інтерпретації герменевтики Гайдеґґера. Інґарден важливий для мене як один із нечисленних послідовних феноменологів літератури, в нього чудова критика психологізму, що до сьогодні залишається однією з прикметних рис поганого літературознавства, прекрасно розроблена концепція багатошаровості (яку він не раз називає „поліфонічністю", але зовсім не в бахтінівському розумінні) літературного твору. Цікавий він мені ще й тим, що, як і Гайдеґґер, вийшов з тієї ж „гусерлівської шинелі", приятелював і листувався зі святою Едитою Штайн (яка в ті часи була асистенткою Гусерля), зумів прокласти власний шлях у феноменології, не пориваючи з принципами вчителя, хоча творчо критикував і переосмислював їх. Гайдеґґера, до речі, недолюблював, вважав, що через нього і Гітлера правдива гусерлівська феноменологія зазнала краху, але знав його твори і навіть обігрував деякі гайдеґґерівські поняття, щоправда, не приховуючи іронічної дистанції.

Між багатьох інших речей, які вмієш цінувати і з якими вмієш бути, є самотність. Тоді коли багато людей на неї нарікають, ти вмієш за неї дякувати. Що для тебе в ній є такого, що ти часто волієш бути на самоті й поза світом, а десь між дерев, води і рослин, що їх дуже любиш, і мовчати, а не говорити?

Теж тебе запитаю: невже ти гадаєш, що на це запитання можна відповідати? „Можна" – не в сенсі можливості говорити на такі теми, а в сенсі дозволу говорити про це публічно. Десь наодинці, удвох – так, і то, може, не говорити, а мовчати про них. Дріади, які довірливо показували тобі своїх найкращих світлячків, єдині коштовності, які вони мають, заплітаючи на Івана Купала в довгі зелені коси – ті дріади зникають безслідно і не повертаються більше ніколи. Бо от, одного разу до тебе приїхали гості, ви гарно бавилися, пили чай, а потім пішли на прогулянку до лісу, і ти вирішив похизуватися таємними знаннями, набутими в цілковитій самотності за 20 років, і сказав, показуючи на сосну: „Ось тут живе дріада. У неї світлячки в косах". Твої гості байдуже або там недовірливо ковзнули поглядом по дереву і пішли собі далі, жваво обговорюючи актуальні проблеми теорії

постколоніалізму, припустімо. А наступного дня поїхали шукати направду екзотичних місць – до Таїланду або до напханого трупами фараонів Єгипту. А ти приходиш через тиждень до тієї сосни і бачиш те, чого ніхто на світі не бачить, окрім таких, як ти сам: хоч вона на позір ціла й неушкоджена, але насправді з нею сталося те, що стається з деревами, коли з них повністю обдирають кору. Ту сосну покинула її душа, її дріада, і більше ніколи не повернеться. Бо ти був такий відкритий, такий веселий і язикатий, що посмів розповісти про єдину – найінтимнішу – таємницю, яку тільки мала в своєму житті та сосна. І от вона дивиться тоскно тобі в очі, а ти цього разу напрочуд маломовний, взагалі жодного слова не можеш сказати. А коли ти прийдеш сюди через рік, вона вже всохне повністю, від коріння до крони, бо ні сосни, ні люди не можуть жити далі без своєї душі. Тому давай я тобі цього разу нічого не відповім.

Гаразд, не відповідай. Наостанок, лишень іще одне, дуже, зрештою, наївне... Чого потребуєш, аби бути на щодень щасливим?

Я би міг зморозити якийсь софізм на кшталт „потребую нічого не потребувати" абощо. Але ти розумієш, я не впевнений, що людина має бути щасливою на цій землі, тим більше – щодня. І ніхто не знає, якою вона тут має бути. Безліч людей гине від алкоголю і наркотиків зовсім не тому, що вони були якимись особливо поганими людьми, а просто через цю хибну установку: вони хотіли щодня бути щасливими. Насправді треба вчитися витримувати паузи, вчитися поступати. Коли цілий рік купуєш у супермаркеті яблука, вони, може, й не перестають смакувати, але перестають бути святковими. Зовсім інша річ – коли ти чекаєш на них цілу довжелезну зиму, потім обкопуєш яблуню в березні, білиш її стовбур у квітні, милуєшся квітуванням у травні – і тільки в розпалі високого літа, коли до рук нарешті падає перший стиглий і соковитий плід, тільки тоді він стає справжнім святом, істинним щастям.

Кость Москалець

Вірші

***

Є тільки дикої яблуні квіт, вельон біло-рожевий,
впала вона вже давно, але все ще триває життя –
лежачи квітне, ніким не помічена, в хащах,
квітне для себе, а бджоли спивають нектар
і таїну бережуть, повертаючись після причастя.

О, зроби нам гніздо, заховай і його в пелюстках,
крізь усі палімпсести призахідних хмар незліченних
научи нас читати найперше, єдине мовчання,
що записане в небі притомності рунами.

***

Знаєш, мабуть, я знаю таке, що сприймають як дотик дівочий.
Пояснити його? Передати комусь? Чи продати,
підкорившись невільним засадам свобідного ринку
у кривавому світлі Покрови, без тебе...

Це вагання перед народженням, спроба втиснути лад
у контекст осяйного хаосу, дати правила хоті, потреба
научити слова бути знову твердими - як речі
у примарному світлі Покрови, у передзим'ї.

Хай живе самоціль: безкінечні листи до душі,
що живе без мети, п'є вино насолод і страждань,
чи мандрує містами зі снів, різні мови вивчає і тужить
на безлюдних вокзалах Дамаску, вночі.

***

Моя кохана спить, а за вікном
Сади стоять, облиті молоком,
І губи її ніжні, навісні,
До себе посміхаються вві сні.

А ніч тече прозора і легка,
Ледь світиться у темряві рука,
На голому смаглявому плечі
Слід кольору багряної парчі.

***

холодний падолист вологі пасма диму
сурма над водами проклятими і міст
далеко в небі сяє аметист
розкішного утраченого риму

далеко рідний край стрункі його собори
і сніг далеко - чистий золотий
і триєдине втілення мети
і вічні голоси дітей знадвору

ти знов поквапився воскреснути - і от
заранні пошуки добірного народу
не принесли сподіваного плоду
побільшивши число земних марнот

що ж виплекай безсоння і святкуй
сяку-таку нікомуненалежність
і збережи невитрачену ніжність
очікуючи смерть свою гірку

Повернення до кольору

Не існувало жодного виду мистецтва, який би оголошували мертвим стільки, як це відбувалося з живописом. Але щоразу він повертався. ... Можливо, коли всі шляхи витоптані, засмічені, є сенс повернутися до початку, піти дорогами, що не пройдені нами, зайнятися розробкою ресурсів, яких не помічали раніше.

Тіберій Сільваші

Повернення – це шлях крізь простір. Водночас, цей процес має і символічний аспект повертання до чогось первинного і значимого. Важкі, фактурні полотна Тіберія Сільваші з тілом „нарощеної" фарби відходять від живопису як такого і мімікрують під природні форми кольору, як то замшіла стіна чи нічне небо. Водночас, вони не імітують реальність, а спонукають до контакту з нею через філософський вимір естетичного. Ми бачимо, чи радше переживаємо абстрактний колір (колір як такий) через його фізичну присутність. Ця здатність оприявнювати у житті абстрактні категорії позбавляє твори Сільваші декоративності. Філософська „додана вартість" продовжується у словах і текстах художника, у його кураторській роботі та історичних ініціативах.

Родом з Мукачева, з 60-х років Тіберій Сільваші живе та працює у Києві. Називає своєю вчителькою Тетяну Яблонську, в якої перейняв як секрети професійної майстерності, так і самовіддану любов до праці. В радянський час його художнє бачення еволюціонувало від фотореалізму до хронореалізму – власного творчого принципу, в основу якого покладено „художню фіксацію емоційно пережитого реального часу, де точно окреслена та багатозначна сюжетність поєднувалась із кольоровою активністю та вільною просторовістю" (Г. Скляренко). Активна громадська робота Сільваші починається з 1987 року, коли його було призначено головою молодіжної секції Союзу художників. Завдяки цій посаді та загальному настрою демократизації, митцю вдалось втілити сміливий задум – зібрати найактивнішу та найцікавішу творчу молодь на пленерах в Седневі у 1988 та 1989 роках. Двомісячні художні тусовки, перейняті духом звільнення і змін, сформували знамениту „Нову хвилю", потужне покоління новаторів, яке визначало обличчя сучасного українського мистецтва у 90-х роках (ретроспективу робіт цього покоління можна було нещодавно побачити у Національному художньому музеї). В особистій творчості художник звертається до абстракції, формуючи оригінальний вектор розвитку для мистецтва, альтернативний трансавангарду та медіа-експериментам. Разом із однодумцями, об'єднаними у групу „Живописний заповідник", Сільваші створює нефігуративні композиції, основою яких є колір та його емоційне переживання, в які слід „занурюватись", а не споглядати.

В роботах 2000-х років митець поглиблює свій інтерес до простору. У спільному з Леоном Тарасевичем проекті „Малярство" (ЦСМ, куратор Єжи Онух) живопис виходить за межі полотна, виливається на стіни, перетворюючи їх на суцільні живописні поверхні, а басейн з водою, розміщений у центрі зали, підсилює ефект занурення. Проекти останніх років – „Крила" (Арт-центр Я Галерея, 2008), „Горизонт" (Я Галерея, 2009) та „Проста форма" (Bottega, 2010) розвивають обрану тему через зміщення і зсуви акцентів. У проекті „Крила" художник створив і підвісив у повітрі галереї величезні прямокутники, заповнені золотими барвами – метафору піднесеного, духовного, недоступного. По закінченні проекту „крила" розпиляли на частини і виставили вже в якості „звичайних" картин на продаж, сакральне стало матеріальним і буденним. Проект демонстрував час, маркуючи свої етапи, вказував на співіснування взаємовиключних протилежностей, сутність парадоксальних перетворень, перетікань життя з однієї форми в іншу.

У „Горизонті" митець встановив на двох піднятих площадках у дворі біля галереї кілька бетонних стовпів, верхівки яких були пофарбовані у жовтий колір, натякаючи на границю-лінію горизонту. На одній із них, „східній", стовпи розміщенні точно по схемі каменів в японському саду каміння Реандзи. Їх динаміка задає медитативний ритм споглядання та реконструкції зв'язків між твором та його оточенням. Підкреслена аскетичність формального вирішення переносить основний акцент на досвід глядача чи глядачки, котрі потрапляють у середовище і таким чином створюють горизонт – адже той не існує без чийогось погляду. Якщо живописні полотна Сільваші оприявнюють колір – то ця інсталяція оприявнює простір як такий і стосунки суб'єкта з ним.

У „Простій формі" розвивається ця ж тема втілення, переведення у фізичне існування абстрактних категорій кольору та простору. Художник інсталював масивну фальшиву стіну, яка дугою пересікає галерейні зали. Зіткнувшись з цим простором у просторі, пофарбованим у синій з характерною фактурою (а отже, і кольором у кольорі), глядачі і глядачки пересуваються навколо, вибудовуючи власні стосунки з об'єктом. Сільваші ще раз зміщує акцент – на тривалі особистісні переживання від контакту з живописом „не в формі картини, ... а у формі простору присутності".

Тамара Злобіна, Київ

Бароко над Десною

Два чи не найяскравіші елементи української архітектурної спадщини поєднує в собі місто Чернігів – це одночасно важкі й граціозні давньоруські пам'ятки та урочисте українське бароко. На щастя, сюди ще й нескладно дістатися, тож знайти виправдання, чому ви ще не побували в Чернігові, неможливо.

Власне кажучи, лише півтори-дві години маршруткою з Києва – повз хрещату Биківню, легкі храми Козельця та Лемешівки – і відразу за широкою Десною перед гостями міста стоять пагорби з церквами, гарматами та іншими чернігівськими цікавинками. З автобуса варто вийти відразу, як він заїде на гору.

Сьогодні Чернігів – трьохсоттисячне місто з нормальною інфраструктурою, але великою мірою орієнтоване на Київ. На перший погляд, тут не спостерігається дуже активного культурного життя, зате ведеться інтенсивна ділова взаємодія з Білоруссю. З усього умовно центрального регіону саме Чернігів може претендувати на почесне звання найбільш русифікованого обласного центру.

Колись тут був центр східнослов'янського племені сіверян. За легендою, їхній князь Чорний загинув у боротьбі проти деревлян, які напали на сусідів, і дав таким чином ім'я своєму місту. Увійшовши до Київської Русі, Чернігів став одним з її головних міст. Згодом він у загальних рисах повторив історичну долю Наддніпрянщини – хіба що трохи більше від інших країв перебував у складі й під впливом Росії. У період Гетьманщини Чернігів був адміністративним центром однойменного полку (і однією з культурних столиць країни), а згодом – Чернігівської губернії.

Місто помітно постраждало в часи війни, головні вулиці зазнали у п'ятдесятих роках істотної перебудови, тому їхній вигляд сьогодні не надто вражає. Натомість, варто пройти ближче до річки і відвідати передусім Дитинець – тобто територію колишнього замку з княжим двором. Тут є старовинні храми русько-візантійської архітектури – Спасо-Преображенський і Борисо-Глібський собори. Попри неминучі реконструкції, вони дуже добре зберегли свій стриманий і величний колорит: суворість екстер'єру й облич святих на розписах гармонійно поєднується з подекуди грайливими тваринними зображеннями і ліпниною. Тут же неподалік є пізніша пам'ятка – Колегіум. Колись він був одним з найважливіших освітніх закладів України, а тепер тут розташовано цікаві історичні експозиції. Хоча не лише історичні. Наприклад, під час нашого приїзду в Колегіумі працювала дещо несподівана невеличка виставка картин Володимира Винниченка, що не залишила сумнівів: не тільки в літературі, а й у малярстві Володимир Кирилович був вправнішим, ніж у політиці.

Неподалік є і пам'ятка вже барокового, гетьманського періоду – будинок полкової канцелярії, він же будинок Якова Лизогуба (збудований на замовлення цього полковника), або будинок Івана Мазепи (перейшов у його власність по смерті Лизогуба). Його унікальність і в зовнішній ефектності, й у тому, що цивільних пам'яток українського бароко збереглося дуже мало. Зате чимало збереглося культових барокових споруд – наприклад, на сусідньому з Дитинцем пагорбі стоїть струнка Катерининська церква.

А вдалині видніються два монастирі – Троїцько-Іллінський і Єлецький. Їхати до них кілька зупинок тролейбусом. Найцікавший, звісно, Троїцький. Тут і височезна вишукана дзвіниця, на яку навіть можна піднятися за помірні гроші, і доладна трапезна церква, і розкішний Троїцький собор кінця XVII століття (архітектор чи то Іван Баптиста, чи, за іншою версією, Адам Зернікау). Про цей собор доводилося читати, що його масивна велич була ще й своєрідним відбиттям абсолютистських умонастроїв свого часу, коли багато хто, особливо частина козацької старшини, мріяв про потужну державу на чолі з гетьманом як спадковим монархом. Неподалік є також цікавий комплекс Антонієвих печер, непогано обладнаних для відвідин туристами. А Єлецький монастир помітний своїми несподівано важкими й суворими, як для бароко, формами. Зрештою, бароко не завжди свято – і два монастирі на сусідніх горах добре символізують його емоційну роздвоєність. Саме в цьому монастирі був похований генеральний обозний Запорозького війська Василь Дунін-Борковський, про якого ходили чутки, що він був упирем і після своєї смерті їздив на вороних конях у товаристві чортів. Цю сцену нібито навіть змалювали у церкві на стіні, але згодом зафарбували.

Наостанок – іще кілька слів про Чернігів романтичний. Зелені мальовничі пагорби над Десною є, звісно, прекрасним місцем не лише для упирів, а й для побачень. Мабуть, саме тому і виникла легенда, що коли чернігівська дівчина не хоче зустрічатися з хлопцем, що до неї залицяється, то призначає побачення „біля тринадцятої гармати" на валу коло Дитинця, де гармат насправді лише дванадцять.

І, звісно, таке місто завжди надихало на творчість – тож, наприклад, для української літератури Чернігів дав чимало: з ним пов'язані життя і творчість хоч би й таких постатей, як Павло Тичина, Михайло Коцюбинський, Леонід Глібов та Антоній Стаховський – єпископ і бароковий письменник, автор „Молитви за гетьмана Мазепу", що стала одним з претекстів однойменного яскравого та суперечливого фільму.

Олег Коцарев, Київ

Коли Національний музей квітне райдугою

Польські художники вирішили зробити виклик суспільству й політикам не де-небудь, а в Національному музеї Польщі. У Варшаві 11 червня відкрилася виставка гомоеротичного мистецтва „Ars Homo Erotica".

Політики не барилися з реакцією, перші відголоски якої з'явилися ще взимку. „Чому ж тоді обмежуватися лише до ‚творів' гомосексуалізму, дискримінуючи таким чином некрофілів, педофілів та зоофілів?" – із сарказмом запитав у польського міністра культури депутат правоцентристської партії „Право і справедливість" Станіслав П'єнта. На думку депутата, директор Національного музею хоче зробити з цієї консервативної установи сортир.

Автори виставки, зрештою, не приховували її політичного аспекту. „Виставка має сучасний та історичний, політичний і еротичний характер", – прозвучало під час відкриття.

Саму експозицію розпочинає зала „Час боротьби", присвячена мистецтву сексуальних меншин з точки зору політичної ситуації у Східній Європі. Організатори, до речі, навмисне обирали закордонних учасників виставки з-поміж представників цієї частини континенту, адже тут, за словами ініціаторів, „проходить боротьба у рамках революції звичаїв": є тут митці з Білорусі, Болгарії, Росії, Румунії, Словаччини, Хорватії, Угорщини, Чехії, а також з України – останню представляла фотограф Анастасія Міхно. У її роботах під назвою „Аналіз краси" бачимо проблему статі в психофізіологічному аспекті: герой-хлопець А. Міхно подібний до дівчини, а дівчата – до хлопців.

На початку виставки відвідувачі побачили частину інсталяції-провокації й сатири на країни ЄС чеського скульптора Давида Черного під назвою „Ентропа": фрагмент представляє Польщу – купка людей у рясах чи то підіймає, чи то скидає райдужний прапор – символ сексуальних меншин.

Куратори виставки звернули увагу на збірку Національного музею Польщі. У секції „Чоловічий акт" представлено роботи таких класиків, як Ян Матейко, Юзеф Сіммлер чи Ромуальд Хойнацький. Як наголошують митці, чоловічий акт, що був популярним в античності й пережив друге відродження під час Ренесансу, на початку XX ст. занепав як явище вульгарне. Особливо не до вподоби чоловіча нагота в мистецтві була соцреалізмові: проте навіть у СРСР з'являлися скульптури й картини з оголеними робітниками.

Елемент провокації присутній в експозиції „Святий Себастіан". Епізод житія християнського свято-

„Queer Trash", Ясен Згуровський (Болгарія), комп'ютерна графіка

го, якого вбивають римські воїни, проколюючи списами, став популярним в гей-мистецтві. Чимало митців, як, наприклад, знаний литовець, теперішній варшав'янин Стасис Ейдріґявічус, показують оголене чоловіче тіло, виснажене від болю й мук. Поряд із його роботою – кількасотлітні картини й гравюри зі св. Себастіаном. Відео-перформенс відомого польського художника й публіциста Кароля Радзішевського по-своєму інтерпретує історію цього святого: кілька хлопців у військовій формі знущаються над геєм, зривають із нього одяг, б'ють і врешті-решт стріляють.

„Виставка як виставка"

Що ж таке гей-мистецтво чи квір-арт у Східній Європі? „Я вважаю, що в Польщі немає квір-арту. У нашій країні з'являються митці, котрі використовують гей-тематику у своїй творчості, проте незначно", – говорить Кароль Радзішевський. Із ним не погоджується куратор виставки „Ars Homo Erotica" доктор мистецтвознавства Павел Лешкович: „Нещодавно я видав альбом ‚Art Pride. Польське гей-мистецтво', в якому представлено близько 150 робіт 36 польських авторів, починаючи з 60-х років XX ст. Це свідчить, що квір-арт у нашій країні існує і має вже свою традицію". Паралельне існування і неіснування мистецтва сексуальних меншин у країнах Східної Європи підтверджує також Реміґіюс Венцкус, фотограф і художник із Литви: „Говорити про квір-арт у Литві – це табу. Проте це мистецтво існує також і в нашій країні. Це – вираз емоцій і почуттів художників, серед яких чимало геїв та лесбіянок".

На думку Павла Лешковича, мистецтво сповнене гомоеротичних мотивів: протягом віків існував певний „гомоеротичний код", за яким воно приховувалось. Опоненти Лешковича твердять, що цей код у виставці значно вирвано з контексту. Остаточне рішення нехай прийме той, хто цю виставку відвідає. Проте всі, хто це вже зробив, не знайшли там чогось страшного й такого, що суперечить законам людської моралі, чого так боялася більшість польського політикуму. Мені вдалося підслухати розмову двох бабусь досить поважного віку, які щойно виходили з музею, – їхній висновок, здається, може розвіяти всі побоювання щодо аморальності „Ars Homo Erotica": „І що ж тут такого, що відверто пов'язане з гей-порнографією? Абсолютно нічого, виставка як виставка".

Ігор Ісаєв, Варшава

Бобковський

Мені дуже подобається одне фото – зовні нічого особливого, звичайний побутовий знімок: чоловік середнього віку в окулярах стоїть, спершись на засклений прилавок, а за ним на полицях – коробки з мініатюрними моделями літаків: F-51 „Мустанґ", „Кертіс" P-40, „Геліоплейн". Освітлення електричне, в кадрі – жодного вікна, все висить поза часом і географією, як герметична капсула: будь-де, будь-коли. Так я колись уявляв собі значення слова „затишок": залитий теплим світлом інтер'єр, повний улюблених речей, куди ледве пробивається гуркіт далекого грому.

Це Гватемала-Сіті, п'ятдесяті роки. Чоловік у кадрі – польський письменник Анджей Бобковський, ентузіаст авіамоделювання, завзятий велосипедист і вітрогон, вусатий хлопчисько. Один із багатьох, один із сотень тисяч тих, що в сорокові евакуювалися з напівзатопленого європейського корабля, але зараз – лише він. Зі своїм французьким щоденником у валізці – найголовнішим твором свого життя, – і сотнею доларів у кишені, яких не вистачить ні на те, щоби прожити за океаном бодай місяць, ні на те, щоб повернутися. Без знання іспанської і хоч би однієї знайомої людини в новій країні. Я дуже виразно бачу, як він із дружиною Басею стоїть на летовищі у Гватемалі, вдихає інше, трохи різкіше повітря, дивиться на будинок аеровокзалу „у дещо татранському стилі". Тепер він остаточно вільний.

„Я боюся, – писав Бобковський у ті дні. – У мене немає жодного фаху. Я вмію відрізнити пилку до заліза від пилочки для нігтів, але цього замало. Я скочив у глибоку воду, не вміючи добре плавати. Але водночас... я звільнився одним стрибком від примусового медичного страхування, від податків, від фейлетонів Моріака у ‚Фіґаро'..., від цілої Європи". Свобода – це не ті часточки дозвілля, які відкладають на вічне „потім", не банк задоволень із довічним рахунком; свобода – це особиста революція, інакше не буває. Тому я бачу подружжя Бобковських саме в цей момент, на летовищі одного з міст протилежної півкулі, з кількома валізками, стривожених і усміхнених, овіяних вітром, що несе кедрове листя, – це їхня оксамитова революція, поперечний зріз життя, коли воно в одну мить, ніби стовбур дерева, відкриває всі свої кільця – ейфорію, тривогу, надію і безповоротність, – коли воно сконденсоване, стиснуте, як повітря в кулі, що має от-от відірвати від землі скромну гондолу.

Може, свобода – то і є відсутність страху перед безповоротністю? Жити без минулого в його видимих і осяжних формах, без об'єкта ностальгії, без талісманів і пожовклої кореспонденції – нецивілізовано і безвідповідально, дорослі люди мусять мати домашній вівтар, мають знати своє походження і шанувати героїв, мають добре вивчити структуру землі, до якої так чи так доведеться повернутися; мусять пам'ятати, що теперішність – то не більше, ніж оптичний ефект від переломлення часу. Бобковський же – дітвак, який обертається спиною до минулого, до цього паперового будинку, де живуть старі люди; він хоче бути ТУТ, відчувати на обличчі вітер і складати з крихітних деталей машини, що мають його осідлати; він практичний футурист, який знає, що жити – жити насправді – означає щоразу будувати все наново, вирощувати дерева з нічого.

Хто з нас по-справжньому присутній там, де нібито є? Хто з нас достатньо пластичний, аби вплестися в щільну тканину життя, запаморочливого і мінливого, як структура хмар? Мовчазний і уважний, ніби вмитий чужим повітрям, Бобковський стоїть на маленькому летовищі – просто живий, як усе живе. Випростаний між категоричним „так" і категоричним „ні", вільний від омани, яка міститься в синтаксисі і пам'яті, вільний.

Остап Сливинський, Львів

ПАРА ТОН ДОЗ

Зовні ніч ферментує, в тіні фабрикує сни, застигають нестиглі формації стін. На столі – пелюстки доступних трав, стебла, сіль, контрафакт, екзоти, дівайси, спеції. В простирадлах із мескаліну, в маскхалаті сецесійно Гелена вдихає ефір, потягує драп, до моменту чуйно принюхується, понтується, норми править, парить сентенції.

Парко, п'янко пахніють квіти і чай, ми тепер на шифрах: кажуть, вдома стрьомні реформи.

За стіною десь поруч регочуть бешкетні діти, гарчать новини, гелгоче птах, і Гелена тимчас засинає й зітхає тон-в-тон, тихо так. Кажуть, вдома – взагалі якась торба.

Та додому далеко й підстав ностальгії немає. Ми зависли на скраю землі і на леза Окамма краї: ойкумена вривається десь зовсім близько. „Ой куди ж ви, дітоньки?" не чутно було навздогін, тож минуле зникає. Минуле зникає (please, Helena, don't cry), а натомість рождається весь призабутий, слизький, поза-а-минулий recording – day before day before day by day day for day lady day side by side... – тихі пестощі підлітків в закутку саду, і щеняча закоханість, й шепіт, і мандри синдбада, й вода у долонях простертих навзаєм, step by step... степом-степом, тон-в-тон – так зітхає Гелена.

Тут я вартовий її подихів, порухів, відрухів, жестів.

Тутті ангелів гасне, як хвиля протестів. Бо зітхає Гелена. Бо дише Гелена.

Сіль під пальцями. Місяць. Косяк.

***

Він чіпає тебе магнетизмом потвори – майже демон, тварюка, упир, вурдалак. З його плутаних слів у свідомості – тільки повтори, з його плутаних снів непомітно сотається знак перехрестя, доданку, множителя, учня... Його сплетені пальці стискають невидиму нить, він довірливо бреше й підступно показує прутня. Або перстня. Він майже ніколи не спить.

Білі стіни його підкарпатського сквоту вкриті трупами молі: „Метелики, – каже, – мої". Він міксує насіння, виконує хатню роботу, як відьмак вичакловує дивні чаї, варить сир і казки перебріхує на ніч, десь в лісах доглядає гриби, лишаї...

Дні спливають за днями у млості і пахощах раю.
Джаз – напас, джаз – напас. Він так знає.
Я вістую, пасую, співаю, вмираю.
Він зі мною. А решта – без нас.

***

Гелена таки увірвалася в місто на своєму смішному автомобільчику, лише сталося це не в березні, як обіцялося й очікувалося, а в липні, липень, березень, – яка, зрештою, різниця, основне, щоб числа співпадали, а числа співпадали так, що хоч стій, хоч падай, власне кажучи, нічого крім чисел не співпадало, не клеїлося, не допасовувалося, її філігранні паси ти пропускав у глухі аути, твоя ж натомість пасіонарність викликала хіба глухе розчарування трибун, але сказано, що буде суд, і всіх, хто судилися, звільнять, і все, що судилося, станеться, рано чи пізно збудеться, і рани загояться, і голяки минуть, і чому бути, того не оминути, тож Гелена таки увірвалася в місто, й природа, немов нагадуючи про чотиримісячне запізнення, замість березневого снігу замела вулиці тополиним пухом, тож за Геленою, як і годиться, курилася завірюха – снігова королева прибула, як не крути, як не тисни на газ, чи то пак гальмо.

„Gaz, gaz, gaz na ulicach", – супроводжував Гелену місцевий шансон, і гналося за її смішним автомобільчиком аж четверо вершників рибдержнагляду, та не угледівши в маневрах королеви навіть натяку на фальстрат, вгомонилися, й – немов на тачанці Анна – влетіла Гелена в місто (а кожна твоя гелена – Анна, і кожна її тєлєга – тачанка), освітлюючи шлях трасувальним пунктиром кулемета, глиняного кулемета, сувенірного керамічного кулемета з дагестанської глини першого замісу, другого сезону, третьої кармічної весни.

Літо після третьої весни обіцяло бути спекотним.

***

Він торкає тебе магнетизмом тварини, він торкається тебе легко, як тополиний пух, він завжди за крок до того, щоб викликати відразу, алергію чи нудоту, але на цей крок не вистачає часу, місця й методології (бо триєдиність – це таки однина, одноокість же множинна), бо талібан захлинається ніжністю, бо епітелій лютує і вибухає пилком трава, й розтікається стільницею молоко, що вливалося в густезний чай тонким струменем, та так і не перестало наповнювати ненаповнюване, застигло, не крижаніючи, а ще покотилася підлогою ожина, проте ягоди також завмерли за крок до краю ойкумени – все зупинилося, дим застиг і час завис, немов колібрі на вістрі психоактивної орхідеї, – тичинки, маточки, – соматика в ауті, автоматика відмовляє, світ переходить на ручне керування, і ми беремося разом – він і я, єдиноріг і панна, єдиновір і красуня, звір і чудовисько, – за гашетку сувенірного дагестанського кулемета, і невидима нить у наших руках виявляється тонкою цівкою світла, і ми поливаємо світлом навсібіч, ми складаємося з люменів, – я і він, я співаю, він знає, – його промінь зі мною, я місяць його сонця, ми разом, ми з собою, ми з нами, а решта – без...

...підставні звинувачення на адресу цих двох разом із доброю звісткою вислати не вдалося: із адрес позникали літери й зорі, себто адреси як такі відсутні, залишилися цифри, числа та імена, може, прізвиська чи поганяла. Світ доганяв їх. І темрява за ними повзла.

Але той не догнав.
І та не догнала.

***

Забракло зела зла. А літо таки видалося спекотним, магнетичним, майже новим. Було так гаряче і сухо, що тютюн для самокруток упродовж доби пересихав на сіно. Ну, але ж це не привід, щоби не курити, нє? Пара тон доз знайдеться завжди. Якщо пара того варта. Якщо варта не спить. Якщо пара ферментує в дим. Якщо дим піднімається вгору. Якщо я не помиляюся. Якщо ми маємо R. Якщо ми, тіпа, карочє, і взагалі.

Юрко Іздрик

„Оксана Забужко читає свої вірші“, 2010

❯ Однозначно, лише той, хто бував на літературних вечорах за участі пані Оксани, знає насправді, що означає фраза „Оксана Забужко читає свої вірші“. Адже Оксана Забужко належить до тих поетів, котрих „потрібно чути“. І справа тут не лише у граничній емоційності, експресивності авторського читання, а й у майстерності відтінків, чіткості інтонування, красномовності пауз та напівтонів. Можливо, авторське читання поетки приваблює і заворожує саме цим поєднанням стихійної безмежності та космічної впорядкованості, бурхливої експресії та високої майстерності читання.

Втім, запис, створений на студії „KWA Sound Production“, це й не зовсім „Забужко поетичних вечорів“. Адже студія – принципово інший простір, у якому поет читає вірші не перед лицем аудиторії шанувальників та критиків, а на самоті. Безперечно, слухач у цій схемі також є. Проте він існує не в теперішньому часі, а в майбутньому. До того ж, не як „зал“.

Можна було би сказати „у студійному записі менше театральності“, якби CD-альбом „Оксана Забужко читає свої вірші“ не нагадував власне радіотеатр. На відміну від, наприклад, відомих аудіоробіт Юрія Андруховича (зокрема, „Цинамон“, записаний з польським гуртом „Karbido“, про який йшлося

у попередньому номері), в аудіосвіті Забужко інструментальний супровід має куди менше значення, адже музична складова запису – це не окрема композиція до кожної поезії, а лише кілька акордів для вступу, що задають настрій.

У живого виступу не може бути чернеток: він відбувається лише раз і стає минулим. Тоді як мистецтво звукозапису знає дублі і „другі спроби“. І в результаті маємо читання, кожен звук якого продуманий і тонко відчутий, відшліфований, доведений до свого вивершення.

Як і варто було очікувати, „Оксана Забужко читає свої вірші“ – це знову ж таки „вибране“. Прихильники творчості поетки будуть раді знайти на диску записи читання „Прощання між зірок“, „Нового закону Архімеда“, „Визначення поезії“... Втім, є тут і „Диптих 2008 року“, ще один доказ того, що політично заангажовані твори теж можуть бути поезією.

* * * * * * * * * *

Ольга Богомолець „Гіацинтове сонце“, 2010

❯ Ювілей Ліни Костенко і численні заходи, пов'язані з його святкуванням – безперечно, одне з найвизначніших культурних явищ цього року в Україні. І, безсумнівно, головним сюрпризом від ювілярки було порушення її багаторічного „мовчання“: у видавництві „Либідь“ вийшли аж дві книжки поетеси (історичний роман у віршах „Берестечко“ та збірка поезій „Гіацинтове сонце“). Проте для нашого музичного огляду ці видання цікаві передусім тим, що обидва вони являють собою поєднання різних видів мистецтв, їх можна назвати одночасно і художніми альбомами Сергія Якутовича та Івана Марчука відповідно, ще й до кожного з них додається аудіодиск. Якщо у випадку „Берестечка“ – це аудіодиск із записом читання цього твору Петром Бойком, то музичний альбом, який вийшов разом із „Гіацинтовим сонцем“ – це запис пісень Ольги Богомолець на слова Ліни Костенко, який, власне, і потрапив у коло нашої уваги.

„Володарка оксамитного голосу“ та „княгиня української пісні“ Ольга Богомолець відома поціновувачам української бардівської пісні ще й тим, що чимало її пісень створено на слова видатних українських поетів. Навіть той факт, що перший альбом виконавиці, випущений 1997 р., має назву „Осінній день“ (за однойменною піснею), красномовно свідчить про те, що пісні на слова Ліни Костенко у творчому доробку Богомолець посідають зовсім не останнє місце. Тож альбом „Гіацинтове сонце“ містить не лише новий матеріал, але й уже знайомі нам пісні на поезії Костенко. Проте головний його сюрприз у тому, що альбом подвійний, має у собі два диски: власне „Гіацинтове сонце“ та „По-Лицю-Дощ“, тож він сповна виправдає очікування шанувальників Ольги Богомолець, які хотіли би почути нові її пісні.

Втім, щодо виправдання очікувань тут складається подвійна ситуація. Хоч у „Гіацинтовому сонці“ не всі композиції записані в акустиці, проте „фірмовий“ стиль Ольги Богомолець впізнається в усьому: у простих, здебільшого лагідних мелодіях, у добре знайомих нам із попередніх трьох альбомах інтонаціях оксамитового голосу. Важко заперечити те, що Ольга Богомолець „тримає свій стиль“. Утім, меломани, які понад усе цінують здатність музикантів

експериментувати, знаходити все нові прийоми та „маневри“ для свого творчого пошуку, можуть бути від альбому і не в повному захваті.

Одна моя подруга якось сказала, що сучасні музиканти не мають права виконувати пісні на власні слова, поки ще не всі шедеври української поезії покладено на музику. І „Гіацинтове сонце“ ще раз доводить, що пісня, написана на слова видатного поета, – це окремий, особливий пісенний жанр.

* * * * * * * * * *

Галина Романенко , Київ

Біди українського перекладу

Мало яка зарубіжна книга після перекладу дістається нам в усій сумі смислових нюансів, чи навіть зі збереженою авторською інтонацією. Здається самозрозумілим, що ми цілковито залежні від того, як перекладач бачить текст, від його знання й чуття мов, співмірності його й авторської ерудицій, вміння компенсувати граматичні й ментальні нестиковки та — головне — його бажання цим усім перейматись.

Моя розповідь – про фахівців, котрі нишком від автора або й відверто чхаючи на все, про що тому йшлося, приводять українського читача не до твору іноземної літератури, а до фантастичних світів, породжених не так недбалістю перекладача й редактора, як їхньою бурхливою уявою.

За останні роки на українському ринку непогано укріпили свої позиції видавництва, яким вдалося частково перехопити в росіян першість у перекладанні всесвітньовідомих авторів. Уже, здавалося б, лише спокійну поблажливу посмішку здатні сьогодні викликати спогади про казуси, що траплялися на самому початку цієї практики. Як того разу, коли Пауло Коельо захопив зненацька київське видавництво „Софія" вимогою друкувати його книги спочатку українською. Йому ж-бо доля нашої мови нагадала невигідні позиції португальської в Бразилії. „Софія" нерадо взялася до незвичної справи, й за два тижні до запланованої публікації книжки російською, „Заїр" Коельо вийшов неприродним суржиком. Із персонажем, який через неуважного перекладача не міг визначитися, відбувся в його житті шлюб чи ні.

По-різному можна ставитись і до окремих літературних ігор, що на них перетворили художній переклад деякі дотепники. У „дитячій" адаптації славнозвісного Толкінового „Хобіта" від Олександра Мокровольського раса „орків", названих так на честь міфологічного пекла, постала „урками" – зв'язавши казку з пеклом уже не казковим.

Юрій Андрухович, позбавляючи „Гамлета" більш звичних нам за попередніми перекладами прилизувань, знайшов суголосся Шекспіровим пасажам у набагато пізнішій за Шекспіра українській класиці. А молодий поет Ілля Стронґовський, реабілітуючи „Поштамт" Чарльза Буковскі від брутальності, яку накинули книзі відповідники англійської лайки з російської нецензурщини, чомусь вирішив удатися до перекладу неньчиною мовою саме російських матюків. Так ми отримали відмічену премією книгу, повну й справді не надто експресивних слів-екзотів, на зразок „довбограника".

Прагнучи мовного різнобарв'я, Стронґовський примудрився замість кепки, яку видали герою на початку роботи листоношею, нагородити того гуцульською теплою безрукавкою, відомою як „кептарик". Це одразу додало творові значно багатшої гами тонів, адже тепер там, певно, йшлося про заповзятливу українську діаспору, що захопила державні служби Америки.

Прилучаючись до зарубіжки, ми можемо несподівано вгрузнути й у рештки совєтської епохи, причому там, де зовсім не чекалося. Особливо цікаву вправу для тих, хто вивчає англійську, запропонувало харківське видавництво „Фоліо", випустивши новели О. Генрі мовою оригіналу з паралельним українським текстом. Зекономивши на новому перекладі та не наважившись редагувати знайдений, „Фоліо" показало американця перетравленим літературними вимогами часів шостої трудової п'ятирічки. Тодішня таргет-група книги не здогадувалася, що таке центи чи кімоно, неспроможна була оцінити лайку в бік ірландця, Та й узагалі, певно, не сприймала іронії. Тому фірмову насмішкувату інтонацію класика було ретельно перероблено на сором'язливі розжовування. В результаті випущена „Фоліо" білінґва зробилася грою у „знайди 100 відмінностей".

А що трапляється, коли оригінал книги не такий доступний нашому читачеві?

Колись мені в руки вже потрапляв дебютний роман букерівського лауреата Девіда Мітчела „Сон номер 9". Тоді – російський переклад. Щось не склалося, далі за перший розділ я не просунувся і дочитувати взявся вже згодом, в українському перекладі Олекси Негребецького, товмача, передусім відомого роботою над серіалами „Альф", „Телепузики" та кількома веселими американськими мультяшними повнометражками.

І знов перший розділ не пустив мене далі: це була інша книжка. Знайома історія поставала тут повною нових епізодів, а Мітчелове почуття гумору раптом заховало півкулю, яку я добре вивчив, підставивши досі незнану. Спочатку я списував ефект на свій нездоровий режим сну та згадувану нашим перекладачем Памука Олесем Кульчинським звичку росіян викидати з чужої книги добрячі шматки. Але я й утретє стартував із першого речення – завбачливо розшукавши текст оригіналу.

Виявилось, головний герой зовсім не помишляв красти бейджики в працівників офіс-центру і не визнавав помилки у своєму уявному конструюванні адвокатського кабінету – оскільки нафантазував не так багато, як Негребецький. Бойову сцену в першому розділі теж наполовину вигадав перекладач, і це саме він дозволяє герою проявити холоднокровні шпигунські навички, невідомі Мітчелові, але ще через дві сторінки вже змушує його понад норму побути невигадливим страшком. А наглядач із описаного в романі фільму

аж ніяк не запевняв, що в порожніх на позір камерах він тримає в'язнів-невидимців.

Це все лише впродовж того самого першого розділу.

І вже перші два десятки діалогів навели на думку, що в книзі, здається, немає жодної розмови, до якої перекладач не додав би своїх реплік або й тем для обговорення.

Та найбільше перекладача тішили числівники. Він поміняв номери поверхів, вік героя, кількість цигарок у його пачці, час, що показує його годинник, удвічі скоротив випробовувальний термін та переніс вівторок на четвер. Дивно, що сама назва Мітчелового роману зберегла первісну цифру „9".

Негребецького не можна звинуватити у незнанні англійської. Він спокійненько проминає більшість звичайних фразеологічних мишоловок. Наприклад, не проблема для нього „black marketeer", адже це просто спекулянт, а не „чорношкірий торговець" з російського перекладу Нуянзіна. Та й дві молоді жінки не купляють сандвічі попід піцерією, як нас у тому переконує російський варіант, а носять на собі рекламні щити.

І при цьому Негребецький затято міняє в тексті племінницю на сина, чоловіка на дружину, чорний стіл на височенький гіацинт, китайську армію на військо Об'єднаної Кореї та – нехтуючи лінгвістичними й зоологічними даними – сома на щуку.

Задумавши описати це невеличке лінгвістичне розслідування, я був намірився поставити тут епіграфом фразу букініста з роману Карлоса Руїза Сафона про необхідну міру пильності в книжковій справі. На біду, я знав той роман також за російським перекладом, а знайшовши відповідний уривок з українського, вжахнувся. Ось він: „Дурниці. Нещодавно те саме я почув від одного туриста, який був переконаний, ніби Гемінґвей винайшов тушковану фабаду під час кориди на день святого Ферміна. То цей дивак купив примірник ‚Гамлета' з автографом Шекспіра, поставленим кульковою авторучкою! Уявляєш? Тож пильнуй – у нашій справі не можна довіряти навіть алфавітним покажчикам!" Помічена мною недоладність полягала в тому, що у відомій мені раніше історії йшлося не про „Гамлета", а про „Фуенте Овехуну" Лопе де Веги.

Знов порівнюючи перші розділи обох варіантів роману Сафона, я все далі розгублювався: „ті часи" чи „наші", „шкіряні гетри" чи „штопані шкарпетки", „туша" чи „скелет", „сім котів" чи „шість", „літературні здібності" чи „зайва рослинність на обличчі"?

Знайшовши врешті іспанський оригінал, я зіткнувся із загадкою іще глибшою.

Тут, як і в Негребецького, часопростір теж розлазиться, наче вівсяне печиво в молоці: грудень 1935 року зробився в нас червнем 1936-го, сорок солідніших грошових одиниць дуро подрібнилися на двісті песет. Окрім того, український переклад доволі брехливо приписує авторові впевненість у тому, ніби в тогочасних книжкових анотаціях замість рекламного тексту могла міститися нищівна критика презентованого твору.

У відповідному епізоді з оригіналу немає жодного Шекспіра. Український читач перетворився на того висміяного Сафоновим героєм туриста, котрий мало що чув про Лопе де Вегу. Цікавість моя до цього феномену була така, що розслідування лінгвістичне я продовжив журналістським. З'ясувалося, перекладався Сафон доволі правдиво, просто – з перекладу англійського.

Я вже колись писав про випадок, як 2004 року побачив світ український переклад книги Умберто Еко „Роль читача. Дослідження з семіотики текстів", де перекладачка Мар'яна Гірняк узагалі прикликала до життя письменника, якого раніше не існувало. Навряд чи справжнє редагування взагалі було, але тримаймося офіційних даних: перекладач, редактор, науковий редактор, два художні редактори та експерти Міжнародного фонду „Відродження" зійшлися на думці, що за аналізом Еко такі персонажі, як Майк Хаммер та Джеймс Бонд, були вигадані своїми авторами під впливом творчості маловідомого в нас, але знакового на всенькому Заході, містера Ґранда Ґвіньйола. Навіть не помітивши, що ім'я цього достойника підозріло схоже на поширений у вжитку мистецький та мистецтвознавчий термін „ґран гіньйоль", вони поспішили виділити цій постаті почесне місце іменному покажчику. Десь між Гемінґвеєм та Галілеєм.

Та вже за півроку я мав змогу дізнатися й про одну „книгу" того „письменника" Ґвіньйола. Дякувати Міжнародному Фонду „Відродження", в нас є можливість, принаймні опосередковано, вивчати вражаючий доробок цього жорстокого літерата вздовж і впоперек.

У Бодріяровій „Божистій лівиці" (Київ, Кальварія, 2006), яку переклав непоганий стиліст Леонід Кононович, серед численних тонких знущань над французькими ліваками, читаємо: „Власне, це ні революція, ні історичний поворот, а щось на зразок постісторичних і дуже запізнілих родів (якщо такими можна вважати остаточний викидень), щось на кшталт дуже своєрідної появи на світ побічної дитини, яку капітал нагуляв із французьким суспільством. Ось воно зароджується, росте, вибухає – і одним махом захоплює геть усе. Точнісінько як в ‚Альєні'. Лівиця – чудовисько з ‚Альєну'".

І хоч Леонід Кононович в іншому місці книги упізнав фільм Стенлі Кубрика „2001", та якби він поділяв із Бодріяром не лише зневагу до ірраціональних політичних стратегій комуністичної партії, а й відзначався схожою на бодріярівську увагою до маскультури, то він би помітив, що видатний філософ мав слабкість до фільмів про космічні подорожі, кріогенний сон та штучний інтелект. Але ні Кононович, ні редактор Григорій Латник, ні науковий консультант Олег Білий, ні безіменні експерти „Відродження" припустити не могли, що „невичерпна духовна і політична скарбниця, жрець критичного й філософського вогнища", як Бодріяр сам себе величає, прирівнює політичну ситуацію до сюжету кіножахливчика „Чужий" („Alien").

Зараз, коли дописую цю статтю, в кімнаті за стіною працює телевізор, і, озвучуючи заморську науково-популярну передачу, наш диктор гарно поставленою українською вимовою розповідає про якесь поважне бойове мистецтво: „Спочатку йшли удари руками, ногами і коліном. Потім захоплення і – кидок".

І як ми досі встояли проти таких прийомів?

Хороший письменник – мертвий письменник

Автор помер. Повторюю це за Роланом Бартом, а, може, Мішелем Фуко чи навіть Полем де Маном. І не місце тут розбиратися, хто з них був першим, бо кожен із них мав на увазі дещо інше, як заведено говорити – своє. Якщо в улюбленого багатьма гуманітаріями французького семіотика Барта смертю автора платилося за народження читача, то в сучасних українських реаліях смерть автора є одним із критеріїв добору творів до шкільної програми і смертю платиться за відомість, внесення до канону. Принаймні так виглядає зі слів теперішнього міністра освіти та науки України Дмитра Табачника. Але про все своєю чергою.

Полювання на Автора в українському політикумі почалося задовго до обрання нового президента України. Я маю на увазі відповідно до функцій забревіатурований орган – Нацкоммор, або простіше кажучи – Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, яку цікавлять тільки талановиті автори. Так, 2009 року комісія виявила порнографію в романі „Жінка його мрії" лауреата Шевченківської премії Олеся Ульяненка. При тому всьому нікому з її учасників критерії порнографії в художньому тексті не відомі. Можливо, за критерій слугує зовнішність автора (досить неформальна, навіть як на письменника, зовнішність Ульяненка), а може, як уже зазначалося, талант. Але чому ж у такому випадку не вважати „порнографією" графоманські тексти деяких членів Національної спілки письменників України, або деяких народних депутатів, які пописують віршики? Тобто наскільки моральним є видавати псевдохудожню книжку за державні гроші? Або чому Нацкоммор не розглядає твори з відвертими сценами з класики української літератури і не вилучає їх з бібліотек, шкільних програм та з голів українського читача? Чи до цього ще руки не дійшли?

Запитань багато, а відповіді знаходяться в шкільній програмі з української літератури (тут і далі я посилатимуся на нині чинну програму „Українська література, 5–12 кл.", що має міністерський гриф). Власне, до цієї програми внесено українську літературну класику, а точніше, „добиралися насамперед твори, цікаві й актуальні у контексті нинішнього життя, суголосні сьогоднішній рецепційній свідомості, близькі та зрозумілі сучасній молодій людині, яка живе в інакшому комунікативному, інформаційному просторі", як зазначено в самій програмі.

Проте сьогодні розуміння класики значно відрізняється від того, що про неї думав, скажімо, Цицерон або гуманісти Відродження. У свідомості українського читача поняття цієї самої класики нерозривно пов'язане з відомими мертвими авторами, і школярі дивуються, коли на уроці їм пишеш дату народження без дати смерті, вони вражені вже самим фактом існування живих „класиків". А власне відомість письменника визначається переважно тією ж шкільною програмою з літератури. Але це ж замкнуте коло! – скажете ви. Не зовсім, поки існують у цій самій програмі твори живих авторів. До речі, та ж „Сталінка" забороненого Ульяненка рекомендована для додаткового читання в 12 класі. Але міністр науки і освіти Дмитро Табачник вирішив виправити ситуацію (щоб не ризикувати?) і винести всіх ще не померлих письменників за межі програми з української літератури. „Ми повинні розвантажити шкільну програму, тому що вона надто ускладнена. Адже вивчити все неможливо. Наприклад, програма з української літератури. Існують європейська, французька традиції: там у школах не вивчають нині живих письменників, оскільки ще не є усталеними естетичні критерії, – заявив Дмитро Табачник під час „гарячої лінії" „Комсомольської правди в Україні".

Іншими словами, за новим естетичним критерієм зовсім скоро не можна буде вивчати в школі таких письменників, як Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Драч, Валерій Шевчук, Ірина Жиленко – тобто значну когорту „шістдесятників". Миколі Вінграновському та Павлу Загребельному „пощастило" більше – вони не так давно померли, тому мають почесне право продовжити перебування в шкільній програмі з літератури. Окрім них, залишаться представляти „шістдесятництво" Василь Симоненко, Олесь Гончар, Григір Тютюнник, ще дисидент Василь Стус. Із так званих „постшістдесятників", із плеяди „київської школи" поезії, до вивчення залишиться сам-один Віктор Кордун, а от Шевченківським лауреатам Василю Голобородьку і Миколі Воробйову, як і учаснику „київської школи" Михайлу Григоріву, до середньої школи дорога заказана, бо ці поети ще живі, на щастя.

Якщо міністр втілить свої проекти, наші діти не вивчатимуть таке літературне угруповання, як „Бу-Ба-Бу" (Юрій Андрухович, Олександр

> Якщо міністр втілить свої проекти, наші діти не вивчатимуть таке літературне угруповання, як „Бу-Ба-Бу", а з літературного гурту „ЛуГоСад" знатимуть тільки про існування складової „Го", тобто про Назара Гончара. Це буде, якщо не зміниться або цей новий „естетичний критерій", або статус живого письменника, доки наші діти народяться чи підростуть.

Ірванець та Віктор Неборак), а з літературного гурту „ЛуГоСад" знатимуть тільки про існування складової „Го", тобто про Назара Гончара. Це буде, якщо не зміниться або цей новий „естетичний критерій", або статус живого письменника, доки наші діти народяться чи підростуть.

Але з цього всього виникає наступне запитання: як подавати матеріал вчителям української літератури без визначальних у певному літературно-історичному періоді авторів? І якщо сучасну українську літературу теоретично можна майже повністю відтяти разом із Оксаною Забужко, Тарасом Прохаськом, Сергієм Жаданом та іншими (мовляв, цікавтеся самі, чи є хто живий), то що робити із тими ж „шістдесятниками"?

Якщо проаналізувати нашу програму з української літератури повністю, то розвантаження, про яке так турбується міністр, відбудеться по повній програмі, а найбільше – у програмі 12 класу, в якому практично нічого буде вивчати. І що на це скажуть народні депутати Іван Драч та Дмитро Павличко, які за „критерієм" не підходять? Українській інтелігенції та студентству, можна, звичайно, продовжувати „АнтиТабачну кампанію", яку дехто вважає черговою політтехнологією „випускання пари", але ця психологічна розрядка залишатиметься не більше ніж терапевтичною.

Тим часом на живих письменників продовжується полювання, але серед усієї цієї купи запитань є ще одна новина – до шкільної програми з укрліт не введуть ні вірші соціаліста Олександра Мороза, ні „нашоукраїнівця" Петра Ющенка, ні чинного президента України Віктора Януковича, який, за словами Драча, їх пише. І, може, це перша добра новина, яка також випливає з нової освітянської концепції.

Любов Якимчук, Варшава

Про медіа для філософів

Володимир Кулик. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ, Критика, 2010.

Нова книжка Володимира Кулика дає змогу уявити, як бачать українські засоби масової інформації сторонні спостерігачі, не звиклі щодня споживати їх інформаційні продукти.

У першій, теоретичній частині автор вписує в загальний філософський контекст результати тих „польових досліджень", з яких, переважно, й складається українська наука про соціальні комунікації. Іншими словами, представляє накопичені профільними науковцями знання про медіа у „вільно конвертованому" вигляді, в якому ними зручно оперувати будь-якому науковцю-гуманітарію. Щоправда,

у списку використаної автором літератури дуже мало власне наукових журналістикознавчих видань: він послуговувався переважно публіцистичними текстами.

Дослідницька частина, в якій Кулик вивчає всі системні функції українських газет та телебачення, також тяжіє до загальногуманітарних проблем. Поруч із традиційним для дослідників ЗМІ аналізом цитованості політиків різного спектру або висвітлення проблем різних регіонів світу в міжнародних блоках новин, він ставить питання, які журналістикознавцю просто ніколи в голову не прийшли би. Наприклад, автор вивчає елітарність тематики ЗМІ, обраховуючи, яка частка матеріалів присвячена політичним елітам, яка – решті еліт, а яка – масам.

Кулик детально аналізує окремі медійні кампанії, що яскраво виявили взаємозв'язок влади, медіа та суспільства. Причому майже всі матеріали дослідження стосуються періоду до 2005 року. Автор зазначає, що пізніших кампаній він детально не вивчав, хоча й дає короткий суб'єктивний аналіз перетворень системи ЗМІ за часів президентства Віктора Ющенка. З якого, втім, випливає, що основні рушійні сили та сценарії медійного дискурсу залишилися незмінними.

Наприклад, це стосується передвиборчих періодів, протягом яких навіть розважальні або пізнавальні інформаційні матеріали долучаються до формування ідентичностей, що притаманні прихильникам того чи того кандидата. За оцінками Кулика, з 2002 року сформувалася дві такі найвагоміші ідентичності: „центристська", що пропагує суспільну і культурну стабільність на базі пострадянських цінностей, та націонал-демократична, основним посилом якої є віра у зміни.

До речі, в той час, як загальна стилістика авторського тексту виявляє чітку симпатію до націонал-демократичного складника медійного дискурсу, зокрема до „Газети по-українськи", висновки Кулик намагається робити підкреслено об'єктивні. Наприклад, аналізуючи, наскільки інформаційний продукт українських медіа не відповідає запиту більшої частини населення, він, звісно, згадує про слабку представленість української мови у ЗМІ, яку більшість наших співгромадян, як-не-як, вважають рідною. Але потім політкоректно визнає, що переважання у міжнародних блоках матеріалів про Захід над матеріалами про Росію також не відповідає запитам українців, світогляд яких багато в чому ще залишається „совковим".

Аналізуючи медійні дискусії, що виникали довкола перепису населення 2001 року, автор робить висновок, що підтверджує ставлення західних дослідників до такого роду кампаній: „Перепис стає боротьбою різних еліт, що репрезентують певні ідентифікаційні проекти, за підтримку мас, тобто, чимось на кшталт виборів. Чи – позаяк зазвичай один із протиборчих проектів підтримує держава – плебісцитом щодо довіри їй, самому її існуванню, і конкретній політиці". Це змушує замислитися про майбутній перепис

2011 року, про який поки що майже не згадують.

Окремий блок присвячено дослідженню медійних панік, які автор класифікує як кампанії, спрямовані на означення ненормальностей. У часових рамках його дослідження найпомітнішою була кампанія шельмування нового правопису, який обіцяв запровадити віце-прем'єр Микола Жулинський. Але протягом 2009 року ми спостерігали справжній розквіт цієї технології, наприклад, під час жовтневого „педофільського" скандалу, фігурантами якого стали народні депутати.

Враховуючи ж останні зміни у політичній системі України, можна чекати, що й інші особливості медійного дискурсу „допомаранчевого" періоду дадуться взнаки. Автор нас попередив.

Артем Захарченко, Київ

В полоні genius loci

Юрій Макаров. Геній місця. Київ, Факт, 2010, 208 с.

Друга книга Юрія Макарова, як і його літературний дебют – повість „Культурний шар", розкручується, як дзиґа зі стержня, з екзотичного історичного факту. Мова про рід Долгополових – нащадків чернігівських князів, з яких Катерина Долгополова (у повісті – тітка прабабці головного героя) стала другою дружиною Олександра II, котрий – ще один факт-„родзинка" твору – в молодості мав захоплення англійською королевою Вікторією, начебто взаємне. А от текстовим тілом цієї белетристичної дзиґи є жанр „повісті виховання": на сторінках твору тридцятишестирічний Матвій Тараненко зазнає метаморфози від невпевненого „буратіно" до цілком самореалізованої у професійному та сімейному планах людини.

Історичне тло проступає в тексті крізь мереживо сучасних (2004 рік, серпень) подій довкола будинку Долгополових у Києві на Жилянській, 112. До історичного тла автор додає кілька автобіографічних штрихів, адже досі на цій вулиці стоїть будинок предків Юрія Макарова. Звідси й ностальгійний відтінок назви „Геній місця": з одного боку – запозичення в російсько-американського письменника Петра Вайля, майстра „одушевлення пам'яток минулого"; а з другого боку – поняття, взяте з міфології Стародавнього Риму, де геніями місця називали духів-заступників, які визначали характер простору та людей у ньому, і ця метафора демонструє, що занурення ad fontes для кожного становитиме мить переосмислення себе.

Власне, саме спіткання з раптовими детективними подіями довкола родинного будинку (погрози, стеження, прослуховування плюс несподівана поява швейцарських родичів) стає для Матвія – колись яскравого художника, а наразі успішного „домогосподаря" – моментом ініціації. „Інфантильний неврастенік", яким малюється персонаж з перших сторінок, не такий і простий. Так, дружина – self made бізнес-леді, а Матвій „заматерів", і, з точки зору патріархального суспільства, подружні ролі в сім'ї змінили полюсність. Але за плечима в „українського Воргола" – соц-арт та шаржі на президента (Кучма-Термінатор і подібне), випрацюваний іронічний стиль спілкування з персонами з „іншого світу", сміливість заявлятися до зубатих московських політтехнологів (нагадую, оповідний час – серпень 2004-го) у майці з пінкфлойдівськими гаслами „We don't need no thought control". Тож у потребі діяти в нових обставинах Матвій легко відновлює в собі ці характерні риси, виявляючи безпідставність звинувачення дружини – „напівчоловік", і протистоїть „хвостам", олігархам, генералам запасу – всіляким „елементам". Інфантильність і м'якосердість лишається лише для доні Софійки. І для нового кохання.

Крім тусівки молодих художників, у тексті гарно виписано образи старших поколінь інтелігенції. Матвієва бабуся, котра й досі не полишає книжок, – з генерації в СРСР, яка не могла говорити відкрито, бо „інстинкти тримали". Потім Тараненко-старший, який „у дев'яностому раптом, із середи на четвер, перейшов на українську" і значно чуйніше ставиться до долі держави, ніж до сім'ї. Місто у повісті теж різнопоколіннєве: трохи Києва з конструктивізмом тридцятих років та Києва зразка сімдесятих з „поштовими скриньками" – інститутами з особливим режимом секретності, а найбільше Києва двотисячного – з дорогими бутиками на місці недавніх гастрономів, з нині вже зниклими культовими „Бабуїнами" та іншими хворобами мегаполіса. І оте genius loci стосується не одного будинку на Жилянській, а насамперед Києва загалом. Адже лише вийшовши у простір міста (до того Матвій сидів удома з дитиною), герой змінюється.

„Геній місця" завершується невеличким, але ключовим епізодом – кадром з Помаранчевої революції. Саме він показує, що переродження героя завершилося: зі студента, який 1991-го „більше захоплювався паризькою революцією 1968-го, аніж вітром волі, що дув буквально за кілька кварталів", від чоловіка, совість якого мовчала, коли складав передвиборну кампанію творцю Анни Ахметової – до того, хто „не те, що не боїться взагалі нічого, але – не боїться заздалегідь, попередньо, з однієї готовності боятися". Цим показом доростання до Помаранчевої революції повість суголосна з романом Оксани Забужко „Музей покинутих секретів".

Попри жанр „виховання", дидактики в тексті по мінімуму. Жвава оповідь не переобтяжена рефлексіями на кілька сторінок, натомість короткі влучні фрази розставляють потрібні авторські акценти, скажімо: „Наші з вами співвітчизники переконані, що тутешній хаос унікальний і гідний розчулення" або „Якби не ці гниди, ти б і не підозрював, що стільки нормальних". І зрештою – одкровення, яке не має нічого спільного з голим пафосом, а засноване на цілком осмисленому персональному досвіді автора: „Я, виявляється, люблю свій народ!".

СТОП ЦЕНЗУРІ!

Можливо, якби економічна ситуація в Росії та її фінансові можливості були кращими, Європа, в тому числі Польща, більшою мірою була би занепокоєна українсько-російським зближенням. Таємниця полішинеля така, що Росія вже цієї осені побачить дно у скарбничці і стабілізаційні фонди виявляться порожніми. Це призведе до того, що вона буде не в змозі „купувати“ Україну. Тоді Янукович – раніше чи пізніше – постукає у двері ЄС, дехто вважає, найпізніше – через півроку.

Анджей Бжезецкі